

Luigi Giussani

**Dati život
za djelo
Drugoga**

Predgovor: Julián Carrón

Naslov originalnog izdanja
Dare la vita per l'opera di un Altro

© 2023, Fraternità di Comunione e Liberazione
Prevele s talijanskog Maja Peraica i Marija Brigljević-Gozze

PREDGOVOR

»KRIST JE ŽIVOT MOG ŽIVOTA«

Što obilježava povijesnu stvarnost u koju smo uronjeni? Nadmoć etike nad ontologijom.¹ Taj sud je Giussani izrazio koncem devedesetih godina. Za njega je to bio vrhunac razvoja koji je započeo prije puno stoljeća, s modernim dobom i širenjem racionalističkog utjecaja, koji je oblikovao stav kulture i države prema kršćanstvu i Crkvi. Od tada nadalje prvenstvo etike u odnosu na ontologiju postalo je sveopće. Odvajanjem i hijerarhijskim uređenjem matematičko-znanstvene spoznaje na jednoj strani, a filozofske (i religiozne) spoznaje na drugoj strani, shvaćanje stvarnosti i života sve je više određeno ponašanjem, a time „onim što nam je draže“. Polazna točka nije više razum, dakle stvarnost kakva se očituje u iskustvu (dakle ontologija), već etika, to jest ponašanje kojem se razum treba prilagoditi.² »Crkva je, također pod utjecajem racionalizma, isticala narodu i u svojoj teologiji etiku, uzimajući ontologiju zdravo za gotovo, skoro zaboravljajući njezinu izvornu snagu«. (pogledaj ovdje str. 18).

Svjesna kontrasta u odnosu na državu i kulturu koja se rađala, veliki dio Crkve koncentrirao se na ono što su i drugi – uključujući njezine klevetnike – mogli razumjeti ili morali priznati: temeljnu etiku i moralne vrijednosti: Crkva je tako zapustila dogmatski sadržaj kršćanstva, njegovu ontologiju, znači navještaj da je Bog čovjekom postao i da taj događaj nastavlja u povijesti u ljudskoj stvarnosti – u Crkvi, »opipljivom Tijelu Kristovom« (str. 81) – sastavljenom od osoba koje svjedoče puninu koju Krist donosi u život onih koji Ga priznaju i slijede. Kao posljedica toga i propovijedanje Crkve se pretežno koncentriralo na etičke nagovore: način na koji se kršćanstvo predlagalo naglašavalo je dužnosti više i prije privlačnosti. Kad se to dogodi vjera gubi svoju razumnost i sposobnost da potiče novi život u kršćanskom narodu.

Izgledalo je očito i jednostavnije govoriti o moralu kako bi se zadržao utjecaj na osobe. Nije se smatralo potrebnim ponuditi primjerene razloge da se slijedi Crkva. Vladalo je mišljenje da je dovoljno inzistirati na nekim osnovnim pravilima ponašanja, da ih oni kojima su namijenjena, slijede. Na taj način Crkva bi nastavila svoju ulogu moralnog svjetionika. Sve dok je kulturna sredina bila homogena a Crkva je imala glavnu ulogu, moral rođen iz kršćanskog konteksta mogao se održati, premda je uživao sve slabiju suglasnost. Ali kad je taj društveni kontekst postao šarolik i multikulturalan, sve se promijenilo. Proces erozije naglo se ubrzao. Bio sam impresioniran nedavnim slikama crkava koje su se pretvorile u diskoteke, kina, teniske terene i bazene. Koncentracija na obrani morala – premda ispravna u njegovim načelima – nije bila dovoljna da se suprotstavi širenju suprotnog mentaliteta, koji je prevladavao sve više, namećući nove vrijednosti i nova prava.

Kršćanstvo svedeno na moral, koje se više ne predlaže u svojoj ontologiji, kao događaj života u stanju odgovoriti na duboke čovjekove želje, postepeno je izgubilo svoju privlačnost. Tako se mnogi naši suvremenici rađaju i žive ravnodušni prema kršćanstvu i prema vjeri. Čini se da se izgubila bliskost s

¹ Usp. posebno L. Giussani, *Luomo e il suo destino. In cammino* (Čovjek i njegova sudbina. Na putu), Marietti 1820, Genova 1999, str. 63-74.

² *Isto*, str. 67.

ljudskim, zbog naivne vizije onoga »što konačno može pokrenuti čovjeka u njegovoj dubini«³. Budući da je Crkva zanemarila duboke ljudske potrebe – za istinom, ljubavlju, pravdom, srećom –, ona je postajala sve dalja od života, a vjera nešto posve nerazumljivo.

Kako smo dospjeli do te točke? Na to pitanje Giussani nudi odgovor koji, osim naše prošlosti, rasvjetljava i našu sadašnjost. Proces, on kaže, »počinje neprimjetno«, »odvajanjem smisla života od iskustva«. Bog se shvaća kao nešto odvojeno od iskustva, kao nešto što nema nikakvog utjecaja na život. Drugim riječima, smisao života nema više nikakve veze (ili ima veze koju je teško definirati) sa sadašnjim trenutkom života. Ali to proizlazi – tu Giussani čini bitni korak – iz nečega što se već prije dogodilo: »Bit problema postaje jasan u sukobu koji nastaje oko shvaćanja *odnosa između razuma i iskustva*«. (str. 42) U korijenu te rastave, tog odvajanja Boga od iskustva, nalazi se ograničavanje spoznaje, to jest načina na koji se shvaća odnos između razuma i iskustva.

Što Giussani misli pod iskustvom? »Iskustvo je izranjanje stvarnosti u svijesti čovjeka, koja tako postaje providna ljudskom pogledu. Stvarnost je nešto što srećemo, nešto što je dano, a razum je razina stvarnosti na kojoj ona postaje svjesna sebe«. Stvarnost nam se dakle otkriva u iskustvu, otkriva se kao nešto dano što nismo proizveli mi, što upućuje na nešto drugo kao njezino krajnje porijeklo. Razum je pogled kojem se to objavljuje, on je razina stvarnosti na kojem ona postaje svjesna sebe, svjesna da proizlazi iz nečega drugog. »Jean Guilton, ohrabrujući nas u našem nemiru i zabrinutosti podržao je ispravnost našeg stava kad je u pitanju odnos između razuma i života kada je rekao da „razumno“ znači podvrgnuti razum iskustvu«. (str. 43) Zašto bi taj čin podložnosti bio razuman? Jer ako stvarnost postaje jasna u iskustvu, razum je u službi te jasnoće, on je njezino oruđe.

Kad dođemo do te točke ne iznenađuje nas sljedeći Giussanijev korak. »Kako bismo obranili Boga u njegovoj istini i obranili potrebu čovjeka da svoj život shvaća kao pripadnost Njemu, te da stoga teži da se u svemu svidi tom vrhovnom stvoritelju i upravitelju svega što postoji, potrebno je prvenstveno obnoviti značenje riječi „razum“«. (str. 43) Ako »se naime razum koristi loše«, to jest ako se razum smatra »mjerom« stvarnosti, ugrožena je ukupna čovjekova spoznaja, cijela ljudska avantura.

»Ako se razum smatra „mjerom“ stvarnosti – što uvijek podrazumijeva razum kao predrasudu [...] posljedica će biti tri teška ograničenja koja utječu na sve stavove u životu«. (str. 42-43) Oni se ne tiču samo prošlosti nego i našeg sadašnjeg stava. Razmotrimo ih.

a) »Prvo ograničenje – ovdje opisujem porijeklo našeg vladanja u njegovom dramatičnom i kontradiktornom aspektu – : *umjesto događaja, ideologija*«. Što podrazumijeva ta alternativa? Čovjek se može odnositi prema stvarnosti potaknut onim što se događa, onim što osjeća, ili potaknut nečim što zatamnjuje ono što se događa, pokušavajući to sakriti, pokoravajući se nečemu »što se ne rađa, ne proizlazi iz *njegovog* reagiranja na stvari na koje nailazi, koje susreće, nego iz *predrasuda*. Polazna točka postaje onda »određeni dojam i procjena stvari, stav koji netko zauzme »prije« no što se suoči s tim stvarima, nadasve prije nego što ih prosudi«. Pretpostavimo, kaže Giussani, da se dogodi nesreća u rudniku ili željeznička nesreća: čovjek će pokušati pristupiti tim događajima koji traže objašnjenje, ne polazeći od vlastite reakcije, od onoga što kao čovjek osjeća. Kao da se u njegov sud o događajima uvlači nešto što je već čuo, nešto što je već doživio, to jest predrasuda: »Polazi od predrasude, tako da će novine republikanaca ili *liberala* dati određeni ton, dok će novine stranke na vlasti napasti nekoga drugog«. Predrasuda (to jest početna točka iz koje čovjek crpi svoje argumente), kako bi ušla u povijest i preživjela u vremenu, »kako bi se afirmirala u vremenu i ušla u način mišljenja ljudi i društveno

³ Usp. Benedikt XVI, Esortazione apostolica postsinodale *Sacramentum caritatis* (Apostolski nagovor *Sacramentum caritatis* nakon sinode), 2.

mišljenje, treba se razviti. Razvoj predrasude je logika govora koji postaje ideologija. Logika govora koji proizlazi iz predrasude, podržava je i nameće, naziva se ideologija. (str. 43).

To je borba koju svatko od nas vodi svakodnevno, više ili manje svjesno. Kršćani žive kao cijeli svijet u ovom povijesnom kontekstu i ne mogu izbjeći tu borbu. »Naš kršćanski život, naša vjera i naš konkretni moral, naš stav u životu određeni su ili aktualnim ideologijama, ili činjenicama, počam od nadmoćne činjenice da mi postojimo, situacijama koje nam se događaju, stvarnostima koje slučajno srećemo i na koje reagiramo na određeni način, činjenicama: činjenicama kao događajima«. (str. 44) Kad se rodi dijete, ono se nametne svima bespomoćnom snagom same svoje prisutnosti; prije nije postojalo a sad je tu. Upravo to je događaj.

Ali kako je moguće stalno živjeti takav puni odnos prema stvarnosti kao trajnu težnju, kako da stalno prevladava »nadmoć onoga što se događa?«. »Ima velikih događaja i događaja čije je značenje neznatno«, kaže Giussani. Da možemo intenzivno živjeti stvarnost, potrebno je da nas sad dosegne jedan veliki događaj, nešto »što je porijeklo, načelo na kojem se temelji ukupno ljudsko iskustvo«. Prošlost ne može biti temelj ljudskog iskustva. Ta napomena nam pomaže da shvatimo koliko je važno ispravno shvatiti narav kršćanstva koje se uvijek može skućiti na ideologiju, znači na suštu suprotnost onoga što ono jest. »Kršćanstvo je događaj i stoga je prisutno, prisutno je sada, i njegovo obilježje jest da je prisutno kao pamćenje. Kršćansko pamćenje nije jednako uspomeni, ono nije samo uspomena, nego obnovljeni događaj same prisutnosti«. Samo ako je kršćanstvo događaj, ako se priznaje i slijedi kao takovo, ono može biti presudno za čovjeka i njegov život. Samo u tom slučaju ono može promijeniti način na koji čovjek prilazi svemu. »Samo nas priznanje tog događaja sprečava da postanemo robovi neke ideologije«. (str. 44)

b) Nakon ovog razmatranja Giussani ukazuje na drugo ograničenje koje utječe na naše vladanje: »Ako čovjek podlegne vodećim ideologijama, koje su proizašle iz općeg mentaliteta, dolazi do borbe, odvajanja, razdvajanja znaka od vanjske pojave; iz toga proizlazi *ograničenje znaka na ono što je neposredno vidljivo*. Što je življa svijest što znak predstavlja, to je jasnije kakvu izopačenost i nevolju izaziva znak sveden isključivo na ono što je neposredno vidljivo«. (str. 44)

Ali što je znak? Znak je, kaže Giussani, »iskustvo o čimbeniku prisutnom u stvarnosti koji me upućuje na nešto drugo. Znak je stvarnost čije je značenje druga stvarnost; on je nešto što mogu iskusiti, a što dobiva svoje značenje upućujući na drugu stvarnost«. I ovdje se radi o primjerenom korištenju razuma. »Ograničiti iskustvo znaka na njegov neposredno vidljivi aspekt ili *vanjsku pojavu* nerazumno je jer ta vanjska pojava »ne razjašnjava potpuno iskustvo koje imamo o stvarima«. Međutim to je napast kojoj lako podliježemo a da to ni ne primijetimo. »Određeni stav duha slično postupa sa stvarnošću svijeta i života; (okolnosti, odnos prema stvarima, podizanje obitelji, odgoj djece...): stvarnost ga dirne, ali pri tome zakoči ljudsku sposobnost da traži smisao, a nepobitna je činjenica da odnos s onim što ga dirne na to potiče ljudski razum«. Kad se zakoči ljudska sposobnost da pronikne stvarnost dogodi se, možemo reći s Finkelkrautom⁴, »svrgavanje« vidljivog, »uništavanje smisla onoga što se vidi, dodiruje i primjećuje«, potvrđujući »da ono što se događa „događa se jer se događa“, izbjegavajući tako šok i potrebu da gledamo sadašnjost, [...] u njezinom odnosu s cjelinom«. (str. 45)

Naprotiv, tvrdi lucidno Giussani, »ideja znaka [...] na djelotvoran način unosi u život značenje stvari«, vodi razum krajnjoj dubini stvarnosti. Giussani ovdje izražava smjelu misao: »Misterij (to jest Bog) i znak (to jest neposredno vidljiva stvarnost koja uvijek upućuje na nešto drugo; čak i najmanji kamenčić kako bi bio ono što jest, upućuje na izvor Bitka), [...] Misterij i znak se u određenom smislu podudaraju«. Što time misli? »Da je Misterij dubina znaka, a znak ukazuje na prisutnost dubokog

⁴ A. Finkelkraut, *L'umanità perduta. Saggio sull'XX secolo*, (Izgubljeno čovječanstvo. Esej o XX stoljeću) Liberal, Roma 1997, p. 88; usp. H. Ardent. *Le origini del totalitarismo* (Porijeklo totalitarizma), Edizioni di Comunità, Milano 1996. pp. 545, 649.

Misterija, Boga koji je stvoritelj i otkupitelj, Boga Oca. Znak kroz sve stvari ukazuje našim očima na prisutnost Drugoga, dubokog Misterija, očituje ga našim očima, našim ušima i našim rukama«. Drugim riječima »Misterij ulazi u naše iskustvo preko znaka«. (str. 45)

U naravi je razuma da prepozna stvari kao znak Misterija i da pronikne vrijednost svake stvari ukoliko upućuje na nešto drugo. Ideologija se naprotiv predstavlja kao tendencija da kao konkretno potvrdi samo ono što se može vidjeti, čuti, dotaknuti. Taj stav nastavlja i nakon burnog raspada ideologija XX. stoljeća.

c) Evo sad trećeg ograničenja: »Brisanje vrijednosti znaka dovodi do *ograničenja srca na osjećaje*, pri čemu je teško reći što je uzrok, a što posljedica«. Srce nije više najvažniji motor, istinski motiv ljudskog djelovanja, kriterij razuma za prosuđivanje, mjesto divljenja i osjećajne energije koji čine tkivo izvornog odnosa spoznaje sa stvarnošću; njegovo mjesto zauzeo je osjećaj. »Naša odgovornost postaje uzaludna ako dopustimo da osjećaj nadvlada srce«, koje je naprotiv »temeljni faktor ljudske osobnosti, za razliku od osjećaja koji uzet odvojeno djeluje kao reakcija, i zapravo je životinjski« (str. 46) Cesare Pavese je pisao: »*Još nisam razumio u čemu je tragika postojanja* [...]. Pa ipak je posve jasno: treba pobijediti prepuštanje putenim užicima, treba prestati smatrati da su duševna raspoloženja sama sebi svrha«. ⁵

Za Giussanija »srce ukazuje na jedinstvo osjećaja i razuma. Ono zahtijeva shvaćanje razuma koji nije ograničen, razuma u svoj širini njegovih mogućnosti: razum ne može djelovati bez onoga što nazivamo privrženost. Srce – kao razum i privrženost – uvjet je da razum može ispravno djelovati. Uvjet da razum bude razum jest da ga prožme privrženost i tako pokrene cijelog čovjeka. Razum i osjećaj, razum i privrženost: to je srce čovjeka«. (str. 46) Kakav sveobuhvatni pogled na sve čimbenike ljudskog bića nam Giussani stalno svjedoči! Svaki put me ponovno zadivi, jer čitajući ga uvijek srećem razumijevanje stvarnosti, koje se ne zaustavlja na površini nego prodire u dubinu. On ne propušta ni jednu priliku da jasno shvati dinamizam odnosa „ja“ sa svijetom koji ga okružuje.

Kako se riješiti tih ograničenja? Jednostavno raspravljajući o njima? Trudeći se da promijenimo tendenciju? Ne – don Giussanijev odgovor vodi nas na razinu iskustva koje je dostupno svima – riječ je o susretu s ljudskošću koja ne dopušta da je skuće tim ograničenjima, susretu s prisutnošću koja oslobađa „ja“ iz kaveza koji je sam oko sebe izgradio, koja ruši okvire neposredno vidljivoga, koja oslobađa od zakona reaktivnosti i omogućuje da »intenzivno živimo stvarnost«, da još jednom ponovimo riječi iz desetog poglavlja *Religioznog smisla*. ⁶

Ovdje se pokazuje narav kršćanstva, onakva kakva se očitovala u početku: »Isus je bio čovjek kao svi drugi, čovjek koji se ni na koji način nije razlikovao od drugih; ali taj je čovjek govorio o sebi stvari koje drugi nisu govorili, govorio je i djelovao na način koji se razlikovao od svih drugih. Znak svih znakova. Jednom kada su ljudi upoznali njegovu stvarnost, oni koji su bili dirnuti njegovom tvrdnjom tko je on, osjećali su, postupali su i gledali su je kao znak druge stvarnosti, ona je upućivala na nešto drugo. Kao što se jasno vidi u Evanđelju svetog Ivana, Isus nije snagu kojom je privlačio druge pripisivao sebi, nego Ocu; privlačio ih je sebi kako bi ih mogao dovesti Ocu, kako bi im učinio dostupnim spoznaju i poslušnost!« (str. 51). Vrhunski smisao kojem svaka stvarnost (svaki znak) upućuje postao je čovjek, »Znak svih znakova«; čovjek koji je hodao putovima, s kojim se moglo jesti, razgovarati, kojega se moglo slijediti: to je kršćanski događaj, sadržaj navještaja koji je upućen čovjekovu srcu.

U ovom djelu nalazimo stranice na kojima nas don Giussani poziva da se poistovjetimo s početkom vjere prvih osoba koje su srele onog mladog čovjeka koji se toliko razlikovao od svih drugih. »Vjera u Krista,

⁵ C. Pavese, *Il mestiere di vivere. Diario* (Umjetnost življenja. Dnevnik). 1935-1990, BUR, Milano 2021, str. 66.

⁶ L. Giussani, *Religiozni smisao*, Verbum, Split 2002, str. 183.

kao što to postaje očito pojavom kršćanskog događaja, znači prepoznati jednu Prisutnost kao izuzetnu, biti duboko dirnut njome i zato prihvatiti ono što ona o sebi govori. To je događaj; događaj koji je omogućio pojavu kršćanstva u svijetu. Sve što mi želimo je samo upoznati i živjeti ono što se dogodilo«. (str. 51)

Vjera je priznanje izuzetne prisutnosti, priznanje božanskoga koje je prisutno u određenoj ljudskoj stvarnosti. Stoga je ona »čin čija je polazna točka razum [...] razum koji tvrdi da je Misterij stvarnost koja postoji i bez koje čovjekov pogled na stvarnost ne može biti razuman. Drugim riječima, polazna točka vjere je razum kao svijest o stvarnosti, to jest religiozni smisao čovjeka«. (str. 51)

Vjera nije emocija, »nije promjenjivi osjećaj koji poistovjećuje postojanje Boga kako to njemu odgovara i živi religioznost kako mu se sviđa. Ona je sud koji potvrđuje određenu stvarnost, prisutni Misterij«. Giussani opisuje narav vjere ovim jedinstvenim riječima: »Vjera je razumna ako procvjeta na krajnjoj granici dinamizma razuma kao plod milosti uz koji čovjek pristane svojom slobodom«. Ali kako čovjek može slobodno pristati uz taj cvijet ako »ne razumije ni njegovo porijeklo ni od čega se sastoji«? Prihvaćajući »s jednostavnošću ono što razum osjeća kao izuzetno, onom neposrednom sigurnošću kako se to događa za neospornu i neuništivu očevidnost čimbenika i trenutaka stvarnosti onako kako oni ulaze u obzor vlastite osobe«. (str. 51)

Potrebno je stalno imati na umu ovaj Giussanijev savjet: događaj Krista je nešto izuzetno, »ali da shvatimo njegovu različitost potrebno je da razum odmah prihvati, da prepozna to što se događa, što se dogodilo, onom neposrednom sigurnošću koju osjećamo pred svakom očevidnosti stvarnosti. Krist se predlaže našoj slobodi, ne nameće joj se. Upravo to se dogodilo u početku: »Prije Petrovog suda o tom čovjeku, prije Ivanovog suda o tom čovjeku, prije njihova suda i njihova prihvaćanja postoji ta jednostavnost, jednostavno srce, jednostavne oči; ta težnja, ta jednostavna želja koja je spremna primiti, koja je u stanju prihvatiti ono što je srela, stvarnost s kojom se sudarila. (str. 51) Da bismo primijetili, prepoznali i slijedili istinu koja se predstavlja u znaku drukčije, vrlo privlačne ljudskosti, nije potrebna nikakva posebna osobina, osim te jednostavnosti srca.

Kardinal Ratzinger, misleći na današnji društveni kontekst – vrlo šarolik, multikulturalan, kontekst u kojem su, kao što sam rekao, crkve pretvorene u diskoteke, u kina, teniske terene, bazene), jednom se zapitao: »Kako to da vjera još uvijek ima uspjeha?« On je mislio na mlade obrazovane vjernike. Njegov odgovor je: »Ja bih rekao da je razlog tome da ona nalazi odjeka u naravi čovjeka [...]. U čovjeku postoji neutaživa želja za beskonačnim. Ni jedan od odgovora koje je čovjek pokušavao dati nije se pokazao dovoljnim. Samo Bog koji je sâm postao ograničen kako bi nas oslobodio naše prolaznosti i doveo nas svojoj beskonačnosti, u stanju je odgovoriti na potrebe našega bića«. ⁷ Potrebno je samo sresti kršćanski događaj, kršćanstvo u njegovoj izvornoj naravi; sadašnji događaj koji ima oblik ljudskog susreta. Njegovo skućivanje na moralizam, ali i na verbalno ponavljanje navještaja nije u stanju odgovoriti na naše osnovne potrebe. A još manje ako se ono – racionalistički – svede na jedan od brojnih izraza religioznog smisla, na jedan od brojnih oblika religioznosti.

»U modernom dobu racionalizam, osporavajući istinsku narav razuma, djeluje tako da *pomutnja između religioznog smisla i vjere* postaje uobičajena, brišući tako pravu narav vjere«. To je neizbježno ostavilo negativne posljedice na današnjeg čovjeka, ne samo na kršćane. »Zbog pomutnje između religioznog smisla i vjere sve postaje zamršeno. Rušenje vjere u njezinoj pravoj naravi, onakvoj kakva je u Tradiciji, to jest u životu Crkve, rušenje vjere kao priznanja da je »Krist sve u svemu«, kao poistovjećivanje s Kristom, nasljedovanje Krista, izazvalo je *modernu pomutnju* koja se očituje u raznim i prepoznatljivim aspektima«. (str. 52)

⁷J. Ratzinger, »La fede e la teologia ai giorni nostri« (Vjera i teologija naših dana), *Enciclopedia del cristianesimo*, De Agostini, Novara 1997, str. 30.

Na vježbama 1998. don Giussani je opisao aspekte modernog mentaliteta koje možemo ustanoviti u vlastitom životu i u životu osoba oko nas. Kršćanski događaj, Prisutnost koju vjera priznaje može se skućiti, može joj se oduzeti njezin povijesni i konkretni aspekt. Time je kršćanska vjera pretvorena u vlastitu karikaturu; drugim riječima ona postaje nerazumna, nerazumljiva, jer joj je oduzet temelj stvarnosti. To je posljedica onoga što Giussani naziva pet »bez« modernog racionalizma. Pogledajmo ih kratko.

a) Prva posljedica racionalizma može se sažeti formulom: *Bog bez Krista*. To je negacija činjenice da nam Bog, Misterij, samo kroz Krista može objaviti tko je on uistinu«. Ali, bez Krista vjera gubi svoju razumnost i postaje »fideizam«. Gubi se temelj kršćanskog iskustva a našem moralnom nastojanju nedostaje adekvatn motiv. Bog ponovno postaje objekt ljudske mašte i ljudskih misli, već prema raznim etničkim i kulturnim sklonostima.

b) Druga posljedica racionalizma je »*Krist bez Crkve*«, to jest Krist bez njegovog Tijela, bez njegovog mesa. Riječ je o »gnosticismu« u njegovim različitim oblicima. »Ako se negira da je Krist čovjek, stvarni povijesni čovjek, isključuje se mogućnost kršćanskog iskustva«. Kršćanstvo je ljudsko iskustvo, »stoga je sazdana od vremena i prostora kao svaka, također i materijalna stvarnost. Ako taj materijalni aspekt nedostaje, čovjek ne može provjeriti iskustvo koje doživljava s Kristom. Ne može provjeriti je li Krist prisutan danas, stoga je li istina ono što je On o sebi rekao«. Racionalistički stav ne prihvaća da određena stvarnost sazdana od vremena i prostora može biti »izvor iskustva krajnjeg smisla čovjeka; krajnji smisao čovjeka ne ulazi u njegovo svakodnevno iskustvo«. (str. 52)

Krist, stalno ističe don Giussani, nije ideja, već stvarna Prisutnost koja se može vidjeti, čuti i dotaknuti. Gdje? U povijesnoj pojavi – u životu Crkve. »Ne možemo misliti na Krista bez tog konkretnog aspekta ; to bi značilo ograničiti i promijeniti ono što je Krist o sebi rekao, ono što je Krist objavio o Bogu. Tertullian tvrdi : „Caro cardo salutis“ („Tijelo je temelj spasenja“).« (str. 52-53)

c) Treća posljedica racionalističkog utjecaja na crkveni život, osobni i društveni, je: »*Crkva bez svijeta*«. Iz toga proizlaze *klerikalizam* i *spiritualizam*, ono dvostruko skućivanje vrijednosti Crkve kao Kristova Tijela«. (str. 53)

d) Giussani ide korak dalje i uvodi četvrto »bez«: »Ako je Crkva bez svijeta, taj svijet ostaje bez „ja“, drugim riječima otuđen je. Rezultat toga je da svijet postaje otuđen od sebe što može biti predviđeno i nepredviđeno, namjerno i nenamjerno, normalno je namjerno od onih koji drže vlast, koji u danom trenutku imaju kulturnu vlast«. (str. 55)

Konačni rezultat takvog otuđenja potaknutog vlašću je »gubitak slobode; sloboda se podcjenjuje ili se dokida – dokida se ne u smislu da se to objavljuje teoretski, ali se konkretno provodi. Ali budući da sloboda, bilo kako da je definiramo, predstavlja lice ljudskoga „ja“, riječ je o gubitku ljudske osobe«. (str. 55)

Na kraju naše silazne putanje stoji »to otuđeno „ja, kao *ja bez Boga*. *Ja bez Boga* neizbježno podleđe dosadi i i mučnini. Zbog toga čovjek pusti da ga život nosi: može se osjećati kao djelić cjeline (panteizam), ili se prepusti očajanju (nihilizam: prevagne zlo i ništavilo)«. (str. 56)

Je li i ovdje moguće promijeniti tendenciju? Kako spriječiti da ovih pet »bez«, kao i tri opisana ograničenja nastave ugrožavati iznutra život vjere i mogućnost ispunjenja, punine čovjeka? Postoji samo jedan put: ponovno otkriti kršćanstvo u njegovoj pravoj naravi događaja.

»*Prisutnost Isusa Krista je dakle Događaj*, koji zahvaljujući odgoju naše karizme primjećujemo (i u koji smo uvjereni); to je Događaj koji srećemo u sadašnjosti, sad i ovdje, u okolnostima, [...] kao pojavu misterija Crkve, otajstvenog tijela Kristova. Giussani inzistira: »Kao što smo puno puta rekli, nadnaravna stvarnost je ljudska stvarnost u kojoj je prisutan misterij Krista, prirodna stvarnost u kojoj je prisutan misterij Krista (prirodna u smislu da se predstavlja i postaje jasna u ljudskom licu). To je Crkva koja se pojavljuje u mojoj blizini«. I nastavlja, obazirući se na svoju osobnu povijest: »Pojavila se

u mojoj blizini, u određenim okolnostima, s mojim ocem i majkom, potom u sjemeništu, potom kad sam počeo sretati osobe koje su obratile pozornost na mene, postale su mi prijatelji jer sam govorio neke stvari, i na kraju sam na neki način bio usmjeren u zajednicu koja mi je približila i približava mi misterij Crkve, te je stoga pojava Tijela Kristova. To je zajednica koju nazivamo „vokacijskom“, znači zajednica koja nas privlači jer rađa iskustvo i rođena je iz iskustva u kojem nas je karizma dirnula«. (str. 37)

Sveti Augustin je govorio: »*In manibus nostris sunt codices, in oculis nostris facta*«,⁸ Giussani razjašnjava narav fenomena karizme: *In manibus nostris sunt codices*, Evanđelje koje treba čitati, Biblija koju treba čitati, ali ne bismo znali kako ih čitati bez druge klauzule: *in oculis nostris facta*. Isusova prisutnost podržava se, potkrepljuje, dokazuje čitanjem evanđelja i Biblije, ali zajamčena je, postaje očita među nama preko činjenica, događaja koji predstavljaju prisutnosti«. Ti događaji imaju posebnu važnost za one koji ih dožive, koje oni dirnu i privuku. »U životu svakoga od nas postoji događaj koji je nešto značio, prisutnost koja je utjecala na cijeli život, koja je unijela novo svjetlo u način na koji shvaćamo, osjećamo i djelujemo. Naziva se događaj. Ono u što smo uvedeni ostaje doista živo, obistinjuje se svaki dan«. Sve to svaki dan mora stalno postajati sve više naše vlastito. »Stoga svakodnevno [...] moramo ponovno postati svjesni događaja, načina kako je nas dosegao, susreta koji smo doživjeli«. (str. 37)

Samo iskustvo kršćanstva koje je u direktnom kontinuitetu s vjerom kakva je bila na počecima, može i danas biti tako privlačno da onaj tko sretno događaj Krista u ljudskom obliku u kojem mu dođe u susret, može biti osvojen kao i Ivan i Andrija prije dvije tisuće godina. Giussani je sjajan svjedok da je to i danas moguće, kao što ovdje opisuju: »Krist, to je ime koje ukazuje i definira stvarnost koju sam u svom životu sreo. Sreo sam: prvo sam kao dijete čuo govoriti o njemu, potom kao dječak itd. Moguće je izrasti dobro poznavajući tu riječ, ali mnoge osobe ga nisu srele, nisu ga stvarno doživjele kao prisutnog. U mom slučaju Krist se sudario s mojim životom, moj život se sudario s Kristom upravo kako bih naučio da je on središnja točka svega, cijelog mog života. *Krist je život mog života*. U njemu je sažeto sve što želim, sve što tražim, sve što žrtvujem, sve ono što se u meni razvija zbog ljubavi prema osobama s kojima me je ujedinio«. (str. 37)

Iz toga proizlazi svaka novost, svako djelovanje. »Krist, život života, sigurnost dobre sudbine i društvo za svakodnevni život, blisko društvo koje sve mijenja u dobro. Tako On djeluje u mom životu. Moral ne samo da ovdje ima svoju polaznu točku, već samo tu nalazi uporište i spas«. Kako bi pokazao kako se moralnost rađa iz pripadnosti Kristu Giussani ukazuje na Petrovo „da.“ »Razlog ljubavi svetog Petra prema Kristu nije bila činjenica da mu je On oprostio mnoge mane, mnoge krivnje i izdaje; nije učinio popis njegovih grešaka. Kad se našao pred Kristom, nakon Njegova uskrsnuća, onaj put kad se našao licem u lice s Kristom i Krist ga je upitao: »Šimune, ljubiš li me?«, on mu je odgovorio: »Da«. Upravo odnos s tom Kristovom riječi koja je najljudskija i najbožanstvenija, omogućuje nam da zagrlimo sve, cijeli naš svakodnevni život«. (str. 37)

Kao što je bilo za Petra, i za nas »spomen na Njega treba biti svakodnevnan, želja da nam On postane blizak treba biti svakodnevna, trebamo biti radosni jer nas On prati, spomen na njega treba nas ispuniti radošću u bilo kojoj situaciji se nalazili, jer u tebi je, Gospodine utjelovljena ljubav Misterija prema meni. Tako se rađa sigurnost da ćemo dosegnuti sretnu sudbinu i nada za cijelo vrijeme života«. Kakvo oslobođenje! Kakvo olakšanje! To je pojava mjere bez mjere koja nas ostavlja zadivljene i koja navodi Giussanija da reče: »„Da, Gospodine, ti znaš da te ljubim“. Sve da sam pogriješio i izdao tisuću puta u trideset dana, to se ne mijenja, to je tako! Čini mi se da to nije zahtjev, već je iznenađujuća, nezamisliva, neizreciva milost, kao što je govorio Michelangelo Buonarrotti: „Ali, što mogu, Gospodine, ako ne dolaziš k meni s tvojom uobičajenom neizrecivom blagošću?“« (str. 37)

⁸ Sveti Augustin, *Sermo 360/B,20: Sermo sanctis Augustini cum pagani ingrederentur*.

Kršćanski život je jednostavan i treba biti jednostavan da bismo ga prihvatili: »Krist i „da“ Njemu, to je, ljudski gledano, paradoksalno, najjednostavnije (kažem to malo drsko, malo oduševljeno). Ili, u svakom slučaju to je ono što mi, od svih moralnih dužnosti koje u svijetu imamo, najlakše prihvaćamo. Jer Krist je riječ koja sve objašnjava. Krist je čovjek koji je živio prije dvije tisuće godina kao svi drugi ljudi, ali koji nas, otkako je uskrsnuo od mrtvih, dan za danom, sat za satom, prožima snagom Misterija u čijoj naravi sudjeluje«. (str. 38)

Upravo jednostavnost nam omogućava da Misteriju, kojeg prepoznajemo kao blisku prisutnost u našem svakodnevnom životu, kažemo „Ti“. »Potpuna prisutnost Misterija s njegovim sveobuhvatnim zahtjevom na naš život („Bog sve u svemu“) i Krista, Isusa iz Nazareta, mladog čovjeka iz Nazareta, Isusa koji je Misterij, Krist, Božji pomazanik, veliki, neizmjereno veliki lik koji nas podsjeća da je Bog, Božja riječ u našim srcima i na našim usnama, bliska, svakodnevna i djelotvorna prisutnost, podsjeća nas na tu zajednicu koja je toliko čudna koliko je očito nenadmašiva, sve to objašnjava da možemo reći »Ti«. Trebamo reći „Ti“ Bogu i „Ti“ Kristu, čovjeku Isusu iz Nazareta. (str. 38)

Iz odnosa s tim utjelovljenim „Ti“ nastaje mogućnost novog odnosa, ljudskijeg, konačno istinskog ljudskog odnosa sa svime: »Ti si gledao sve osobe s kojima si govorio ili koje su ti odgovarale ili s kojima nije postojao nikakav dijalog (pa čak i Pilata, i velike svećenike) sa žarkom željom da se ispuni njihova sudbina (kao što pokazuje cijela tvoja muka), pun ljubavi prema njima. Da su je oni prihvatili i približili se Tebi, riječ „prijateljstvo bi bila jedina riječ koju su mogli koristiti za odnos s Tobom«. To vrijedi i danas. »Riječ „prijateljstvo“ je jedina riječ koju možemo koristiti za odnos između nas i Njega«. (str. 38)

Ta neusporediva Prisutnost prošla je kroz cijelu povijest, i neprekinutim kontinuitetom došla je i do nas: »Ljudskost Isusa iz Nazareta, koji je bio pozvan da sudjeluje u otajstvu božanske naravi, nastavlja, kako bi se njegova prisutnost očitovala u obliku koji je Bog utvrdio, to jest u osjetilnoj stvarnosti koja se može vidjeti, dotaknuti: u narodu čiji je način razumijevanja i osjećanja drukčiji. To je mistično tijelo Kristovo, to jest opipljivo Tijelo Kristovo, u kojem nevidljivo božanstvo zahvaća ljude koje Otac daje Sinu. Oni koje su zahvaćeni postaju novi ljudi s novim mentalitetom i novom kreativnosti«.

Giussani ističe »povijesne«, »konkretne« uvjete tog nastavljanja Krista koji nas dostiže i privlači kroz karizmu. »Karizma je posredovanje Kristovog Duha kako bi se povećala pripadnost Kristu u svijetu: to je događaj povijesti u kojoj se rađamo, u kojoj nas Duh Sveti iznenađuje, mjesto gdje nas je Otac smjestio. Naum Misterija od kojeg potječemo, Oca, uronio nas je u određeni tijek, u određeni put unutar Crkve, uronio nas je u događaj Krista. Postajući njegovi kroz spoznaju i privrženost omogućio nam je da imamo udjela u Njemu«. Karizma je dar, »Krist je pokazao svoju ljubav prema nama prisvajajući nas sebi; postali smo Njegovi kao svijest i privrženost, to jest kao mentalitet i način da prilazimo i ostvarujemo ljudsku privrženost (str. 82).

Ispunjen tom Prisutnošću, na kraju posljednjih Vježbi koje je on držao, Giussani se obratio svima prisutnima riječima: »Htio bih vam u nasljedstvo ostaviti jednu želju. Nakon svega što ste čuli moguće je da ne shvatite, ali ipak ću je podijeliti s vama jer ne znam reći ništa bolje.

Vi ste sreli nešto veliko, a to je milost Božja; to nam spontano i prirodno kažu ljudi na svakom mjestu gdje se nalazi jedan od nas. Milošću koja nam je dana u tom susretu u vama je potencijal, potencijal koji je u vas ulio Duh Sveti, prešutno ili izričito, već prema povijesti svakoga od vas. Riječ je o sposobnosti koju je u vas ulio Duh Sveti da svjedočite Krista i to je jedino što svijet od vas očekuje; jer tamo gdje je Krist, tamo je mir u odnosima, jedinstvo i mir«. uključujući i odnos među supružnicima (jedinstvo i mir trebaju biti drugi naziv obitelji, ali to vrijedi za sve)... Želim vam da u toj velikoj povijesti, zbog te velike povijesti koju vam je Gospodin dao, ako je živite sve osobnije, znači da je živite

sve poslušniji (jer put kojim to postaje moje osobno iskustvo je poslušnost koja se živi na inteligentan način), sretnete oca, doživite iskustvo oca. [...] Želim vam da svatko od vas uistinu otkrije veličinu te uloge, koja nije uloga nego životni uvjeti u kojima čovjek gleda, vidi Boga a Bog mu povjerava ono što mu je na srcu; oca, stoga i majku, jer to je isto, to nisu dvije duhovno različite funkcije. Oni se razlikuju samo materijalno jer nisu ograničeni istim stvarima. To je razlog da sam došao ovdje kako bih vas mogao osobno pozdraviti. Želim vam da doživite iskustvo oca, oca i majke. To želim svim voditeljima, svim odgovornima u vašim zajednicama, ali i svakome od vas jer svatko treba biti otac prijatelja koji su tu, treba biti majka ljudi koji ga okružuju. Ne smije ih gledati s visine, već ispunjen stvarnom ljubavlju. Nitko, naime, ne može biti tako sretan i zadovoljan kao muškarac i žena koji su osjetili da ih je Gospodin učinio ocem i majkom, očevima i majkama svih koje sreću« (str. 89).

»Gospodin ih je učinio očevima i majkama«. To je težnja koju vidimo da u nama raste i širi se na sve koje susrećemo, na svu našu braću i sestre koji su ranjeni poput nas i čije je srce ispunjeno neizbrisivom čežnjom za srećom. Zahvalnost da smo sreli oca koji nam je pomogao otkriti odnos s nebeskim Ocem, onako kako ga je Krist živio, potiče u nama želju da sa svima podijelimo milost koju smo primili, dajući život za djelo Drugoga.

JULIÁN CARRÓN

Rujan 2021.

Dati život za djelo Drugoga

OPASKE IZDAVAČA

Don Giussani je cijeli svoj život obavljao neumornu odgojnu djelatnost. Veliki dio njegovih ideja je dakle prenesen kroz bogatstvo i ritam njegovih govora i u tom obliku (audio i video registracijama koje su sačuvane u Arhivu Comunione e Liberazione u Milanu) nam je bio prenesen.

Ovo djelo je bilo uređeno zahvaljujući transkripcijama nekih snimki. Tekst koji nam je ponuđen bio je obrađen imajući u vidu kriterije koje je sâm don Giussani svojedobno dao.

1. Vjernost govorima i obliku u kojem su bili održani. Transkripcije su bile izvedene tako da su maksimalno poštovala ritam, posebni naglasak govora kao konkretnog izraza sadržaja i nakane autora.

2. Poštivanje naravi govora. Don Giussani je govorio u vrlo različitim okolnostima kao što su: konferencije, predavanja na sveučilištu, skupovi odgovornih, duhovne vježbe, propovijedi, uvijek pažeći da poštuje različite protokole. Pri zapisivanju tih govora izbjegavalo se izjednačiti i reorganizirati sadržaje prema formalnim i strukturalnim kriterijima. Osim toga, budući da su sugovornici, izričito ili prešutno, bitni dio dinamike konstrukcije i izraza govora don Giussanija, njihove riječi – u slučaju dijaloga i razgovora – obično su bile sačuvane.

3. Prijelaz s usmenog na pismeno ne treba razumjeti kao promjenu oblika izražavanja već kao jednostavno pismeno ponavljanje onoga što nam je bilo usmeno objavljeno. Međutim, kako bismo izbjegli probleme koji su povezani s mehaničkom transkripcijom govora, izbrisali smo jednostavno ponavljanje riječi ili izraza, komentare koji nemaju veze sa sadržajem tamo gdje je to bilo potrebno; sklad i sintaksa su isto pregledani i ispravljani kako bi se olakšalo čitanje teksta.

4. Mjesta koja, prešutno ili izričito upućuju na osobe, činjenice i djela bila su, koliko je to bilo moguće, precizirana u tekstu ili na opaski na dnu stranice, ili izostavljena ako to nije mijenjalo smisao. Tako se postupilo kad su u pitanju sugovornici koji su bili prisutni, kao osobe iz javnog života, ako to nije bilo bitno za razumijevanje teksta.

Izbor i izdanje ove knjige djelo su Juliána Carróna.

U djelu su sabrani tekstovi koji su već objavljeni na talijanskom, a koje su revidirali Carmine Di Martino i Onorato Grassi.

TI ILI PRIJATELJSTVO (1997)*

Riječi Jean-Baptista Massilon (»Samo Bog je velik, moja braćo«), izgovorene odlučnim glasom, odjeknule su u velikom salonu Sajma i bez ikakvog uvoda su označile početak i dale ton vježbama te godine. Don Giussani ih je iskoristio da bi se predstavio tisućama sudionika, prije nego je započeo veliku temu »Drugoga« (Ti ili prijateljstvo!). Upravo je izlazio iz teškog perioda koji ga je oslabio, u prilikama koje za njega nisu bile uobičajene, obilježenim težinom bolesti i vremenom koje prolazi. »Starost je planula u meni«¹, povjerio se nekima, a fizička ograničenja su mu svakodnevno nametala misli o stvarima koje prolaze, nestaju, svršavaju. Ali umjesto da se povuče, da se pomiri sa sudbinom, on je reagirao, nadilazeći vanjski izgled, zalažući se cijelom svojom osobom, svojim razumom u traženju istine koja je već poznata, ali čiju nutarnju dubinu još treba otkriti. Bio je to period razmatranja, bogat intuicijama, razmišljanjima, kritičkim analizama, kojima je on uvijek nastojao dati oblik i puninu kroz onaj »razvoj govora«, koji je upravo u meditacijama Bratstva imao jednog od svojih glavnih temelja.

Štoviše, on je dvije lekcije Vježbi te godine smatrao »istinskim božanskim nadahnućem«, jer one su izražavale svijest čovjeka pred Velikom Prisutnošću, kao što svjedoče ove stranice.

Produbljivanje sadržaja iskustva vjere usko je povezano s proučavanjem modernog intelektualnog konteksta, kao i mentaliteta koji iz njega proističe i koji današnji čovjek mora uzeti u obzir. »Proučavanje povijesti čovječanstva« s nakanom da se pokaže krajnja pozitivnost egzistencije, poziv je koji je u svom zadnjem pozdravu 2004. godine don Giussani uputio prijateljima Bratstva. To je zadatak koji je on prihvatio, kao što pokazuju i svjedoče njegove lucidne stranice o modernom racionalizmu, o nihilizmu, o shvaćanju »ja« i ljudske slobode.

Za svaki svoj govor i intervenciju don Giussani se vrlo savjesno pripremao: raširio bi bilješke, zacrtao bi »redoslijed«, sve je potkrepljivao navodima napisanima na ceduljama ili papirićima. Potom je govorio i govoreći je »stvarao« predavanje, skoro u živo, sa žarom koji se prenosio na slušatelje. Međutim od Vježbi 1997. godine stvari su se promijenile. Strah da bi fizičke slabosti, uključujući dikciju mogle otežati razumijevanje njegova govora, navelo ga je da počne koristiti, za njega novi oblik komunikacije koji je tehnologija omogućavala. Dvije glavne lekcije bile su zato snimljene nekoliko dana prije, pred malom skupinom osoba, i potom projicirane na velike ekrane u dvoranama gdje su bili okupljeni sudionici Vježbi. Taj oblik nije promijenio suštinu sadržaja i iskustvo »žive riječi« nije bilo nimalo umanjeno. Don Giussani je tih dana bio prisutan u Riminiju, sâm je slijedio lekcije iz male dvorane iza pozornice, a u nedjelju ujutro je sudjelovao na skupu, odgovarajući izravno na pitanja.

Taj novi način komunikacije se od tog trenutka nadalje pokazao providnosan. U mjesecima i godinama koji su slijedili, upotreba snimki, i direktna veza na daleko omogućili su don Giussaniju da posreduje na mnogim skupovima, da izravno slijedi život pokreta, unatoč tome što nije mogao biti fizički prisutan. Njegova »uplitanja«, kako ih je on definirao, dirnula su mnoga srca i bila su temeljni oslonci puta koji je on sa žarom nastavljao prelaziti sa svojim prijateljima, također i s onima »koje slabo poznajem ili ih ne poznajem uopće, ali s kojima se osjećam duboko ujedinen«.

* Duhovne vježbe Bratstva Bratstva i Oslobođenje, 16-18 svibnja 1887, Rimini.

¹ A.Savorana, *Vita di don Giussani* (Život don Giussanija), BUR, Milano 2014, str. 975.

Uvod

»Samo Bog je velik, moja braćo«: Samo Bog je velik, braćo moja. Tako je slavni govornik Jean-Baptiste Massillon započeo pogrebni govor Kralja Sunca u katedrali Notre Dame.

Smrt kralja Francuske Luja XIV. signal je epohe kad je razum zahtijevao da zauzme cijeli prostor Božjeg posredovanja u čovjekovu životu, u svakom smislu. Zbog toga je Crkva, vrhunski izvor svjetla za čovjekovo iskustvo, ograničila svoju energiju na pastoralnu razinu kako bi branila moralnost naroda – uzimajući zdravo za gotovo da je dogmatski sadržaj za vjernika očit. Stoga je Božjem narodu nedostajala obrana i podrška u vjeri, jer upravo kroz kulturnu aktivnost život naroda se obogaćuje i daje plodove u povijesti, bilo za ili protiv kršćanske tradicije koja je izgradila zapadnu civilizaciju.

Mi sada kao da snosimo ekstremne posljedice racionalističke pobune živome Bogu koji se objavio čovjeku. »Živi Bog«: tako ga je Isus nazivao, jer to je Bog koji se objavio čovjeku, Bog prisutan u povijesti.

Zato trebamo moliti našeg Oca koji je na nebesima da produbi svijest naše vjere: »Tko si ti Gospodine za mene, za nas, za cijeli ljudski svijet?« To je korak na kojem se uzdamo u Njegovu pomoć, kako bismo pobijedili hladnoću srca koju podržava sveopći mentalitet.

Razmatranje koje ću vam predložiti je u skladu s mojim preokupacijama povezanim s problemima ovog vremena, a tiče se dvije teme:

Prvo je definirano pitanjem: što je Bog za čovjeka? »Bog je sve u svemu«, kaže sveti Pavao (1Kor, 15, 28). Tko od nas živi sa stalno obnavljanom sviješću da je »Bog sve u svemu«? Što to znači?

Druga tema je: kako ga možemo upoznati takvog? Isus kaže: »Nitko ne pozna Oca doli Sin« (Lk 10, 22). Zato shvaćam zašto u Poslanici Kološanima, u trećem poglavlju, stihu 11, sveti Pavao govori: »Krist je sve u svemu«.

»BOG SVE U SVEMU«

1. Novi početak: ontologija

Tema prvog razmatranja je geslo svetoga Pavla: »Bog je sve u svemu«. ² Milosz u svom djelu *Miguel Mañara* u usta svog protagonista stavlja riječi: »Samo On jest«. ³

»Nemamo ovdje trajna grada« ⁴, govori Pavao u pismu Hebrejima. Ovaj život u meni ili u društvu, ovakav kakav je vidljiv, pun zahtjeva, s napretkom života koji čovjek postiže u svom dramatičnom suživotu s drugima i u društvu, nije trajan, prolazan je i kratkotrajan.

»Gledam ti nebesa, djelo prstiju tvojih, mjesec i zvijezde što ih učvrsti – pa što je čovjek da ga se spominješ, sin čovječji te ga pohodiš?« ⁵, kaže psalam 8. Pa ipak, mi smo ona vrtoглаva razina prirode na kojoj ona postaje svjesna sebe; stvarnost kakva nam se očituje u svom kozmičkom značenju, paradoksalno ima malu točku koja je sadrži svu u njezinoj mogućnosti svijesti, ima nedokučivu točku u kojoj se sve odražava: »ja«.

Riječi svetoga Pavla podsjećaju na jednostavnu Sirahovu izreku: »Sad ću podsjetiti na djela Božja, i što sam vidio, to ću ispričati. Riječima Gospod stvori djela svoja. [...] On je uredio čudesna djela svoje mudrosti, jer je jedini od vječnosti do vječnosti. Niti mu se što može dodati niti oduzeti. [...] Kako li su divna sva djela njegova, kao sjajna iskra njihov je prizor [...] Ma koliko da dodamo ne bismo završili; jednom riječju: »On je sve««. ⁶

Pred tim Gospodinom ljudsko »ja« osjeća žeđ za Njim. Ljudsko »ja« osjeća žeđ za tim Bogom, to jest – kao što Isus kaže – »osjeća žeđ za vječnim životom«. Bez te žeđi sve bi bilo mutno, tamno, ili nesnosno ništavilo; što je čovjek više čovjek, što je svjesniji sebe, otvoreniji ljubavi, to više osjeća da bi bez Beskonačnog sve bilo zagušujuće, nepodnošljivo. Moje »ja« osjeća žeđ za vječnošću, ono je odnos s Beskonačnim, to jest sa stvarnosti koja nadilazi svaku granicu stvarnosti koju poznajemo. Samo On jest, Bog, sve u svemu.

»Bog je sve«. On je sve upravo zbog te žeđi koja obilježava ljudsku pojavu. Bog je Bitak. Ali što znači da je Bog Bitak? Znači da je On sve u svemu. On je sve. Ako je Bog Bitak, ako je On sve u svemu, onda je sve što postoji stvoreno od Boga.

2. Dvije napasti: nihilizam i panteizam

Ali ako je Bog sve, što sam ja? Tko si ti? Što je osoba koju volim? Što je domovina? Što su novci? Mora, brda, cvijeće i zvijezde, zemlja i nebo, što su oni?

Odgovor ne donosi rješenje etičkih preokupacija, već je otkriće ontologije – ontologije stvarnosti. Ali stvarnost u svojoj biti, stvarnost kakva izlazi na vidjelo u iskustvu, kakva izlazi na vidjelo u razumu čovjeka, kako može postojati i od čega je stvorena? Stvarnost kakvu čovjek vidi stvorio je Bog, stvorena je »od« Boga. Bitak stvara iz ničega, to jest dariva sebe. To je percepcija da stvarnost nema temelja u sebi, to jest činjenice da se *stvarnost ne stvara sama od sebe*.

² 1Kor 15,28.

³ Usp. O.V. Milosz, *Miguel Mañara, Mefiboseth, Saulo di Tarso, Teatro*, Jaca Book, Milano 2010, str. 49, 63.

⁴ Hebr 13,14.

⁵ Ps 8,4-5.

⁶ Sir 42,15.21-22; 43,27.

Od vrtoglavog osjećaja nestalne pojave stvarnosti čovjek podliježe napasti lažne negacije, napasti da misli da su stvari iluzija i ništavilo. Ako je Bog sve, znači da stvari koje imaš, osobe s kojima živiš, ili su ništa (nihilizam) ili su nejasni djelovi – među tim nejasnim djelovima si i ti – , Bitka, djelovi Boga (panteizam). Dakle, ili nihilizam ili panteizam. Ti stavovi su danas konačni odgovor kome svi podlegnu i koji u nedostatku sigurnog i jasnog oslonca postaje sveopći odgovor.

Nihilizam je neizbježna posljedica prvenstveno umišljanja čovjeka da je on središte svijeta, te da se stoga može spasiti sâm. To je toliko krivo da svi oni koji žive braneci taj stav, na kraju, čak i otvoreno, skrenu u dualizam. Potom nastoje izbjeći njegovu gorčinu pribjegavajući predodžbama preuzetima iz istočnih religija ili nekih spiritualističkih struja zapadnog svijeta, (kao na primjer New Age iz Sjedinjenih američkih država), a koji na kraju uvijek izražavaju panteistički ideal.

Taj ideal nalazimo i u romanu Thomasa Manna *Buddenbrookovi*, kad opisuje posljednjeg čovjeka sposobnog braniti ogromno bogatstvo Buddenbrukovih – dramatična priča koja u njemu postaje tragična. U danu ispunjenom radom, preumoran od nastojanja da sačuva cijelo nasljedstvo koje je primio od oca i djeda, može si dopustiti samo deset minuta, četvrt sata odmora. Prepuštajući se u fotelji traži utjehu – kaže Thomas Mann – misleći na onaj zadnji trenutak u kojem će njegova kap biti utopljena u »velikom moru svega što postoji«, nestajući tako kao kap, kao individualnost, uranjujući u smirujuće sveopće izjednačenje.⁷

Te dvije teorije i ta dva stava (nihilizam i panteizam) diktiraju sva ponašanja današnjice. To su jedina objašnjenja (također praktična, štoviše nadasve praktična) koje daje opći mentalitet koji zahvaća i puni glavu i srce svijetu, čak i nas kršćana pa i mnogih teologa. Jedan i drugi stav sa svojim posljedicama imaju nešto zajedničko: povjerenje u vlast i želju za vlašću, bilo kako da se ona shvaća i u bilo kojoj verziji.

Bilo kako da se shvaća, u bilo kojoj verziji, vlast uvijek teži diktaturi; ona se afirmira kako jedini izvor i oblik reda, koji je, premda privremen, moguć. Najmanji red, bilo kakva potreba za redom, može u određenoj društvenoj situaciji, kao jedini sigurni temelj imati samo vlast. To je zapravo i Luterovo shvaćanje, koje upućuje na apsolutnu Državu: budući da su svi ljudi loši, bolje je da bude jedan čovjek ili mali broj ljudi koji zapovijedaju. S tog gledišta mogli bismo reći da su Lenjin, Hitler ili Musolini jednaki. A ovi, su preko utjecaja puritanskog kalvinizma, jednaki demokratskim državama, američkim i drugim i – osim po obliku – jednaki su Eltsinovoj Rusiji ili, moglo bi se reći, i današnjim talijanskim vladama. U toj kulturi država se može ostvariti jedino kao kulturni totalitarizam, osim ako u svom srcu nije osporavana od nečega što je više kršćansko nego ideje i prakse na kojima počiva cijela njegova mudrost.

Ali kako nihilizam i panteizam dovode do toga da cilj postane vlast? Ako je čovjek, svodeći se konačno na ništa, na laž, samo privid, on se osjeća kao fikcija, nestvaran kao privid; ako se njegovo „ja“ rađa samo kao dio velikog nastajanja, kao jednostavni rezultat njegovih prethodnih fizičkih i bioloških sastavnica, on nema nikakav izvorni temelj. Jedini mogući kriterij jest da se prilagodi mehaničkom sudaru s okolnostima onakvima kakve jesu, i što više njima vlada, to više njegova čvrstina i postojanost koje su međutim samo privid, raste, čini se da raste, stoga se povećava iluzija, štoviše, laž.

3. Postojanje „ja“

Panteizam kao i nihilizam uništavaju ono što je u čovjeku najveće; uništavaju čovjeka kao osobu. Pascal kaže da najmanja čovjekova misao vrijedi više od cijelog svijeta, jer pripada stvarnosti koja ga

⁷ Usp. Th. Mann, *Buddenbrookovi*, 5 poglavlje.

beskrajno nadilazi: »Sva tijela, nebo, zvijezde, zemlje i njezina kraljevstva ne vrijede kao najmanji duh, jer duh poznaje sve to i sebe samoga, a tijelo ne poznaje. Sve što proizvedu sva tijela zajedno i sve duše zajedno nije vrijedno ni najmanjeg čina ljubavi. To pripada poretku koji je beskrajno viši. Iz svih tijela uzetih zajedno ne bi mogla proizaći ni najmanja misao: to je nemoguće, pripada drugom poretku. Sva tijela i svi duhovi ne bi mogli ostvariti čin istinske ljubavi; to je nemoguće, to pripada drugom poretku, nadnaravnom«.⁸

„Ja“ je ona razina stvarnosti na kojoj stvarnost živi kao potreba za odnosom s Beskonačnim. U tradicionalnom riječniku naziva se »duša«, ili »duh« ta potreba za sveobuhvatnim odnosom koji nadilazi prolaznost svakog mogućeg odnosa. Nihilizam i panteizam uništavaju to »ja« koje određuje dostojanstvo čovjeka, degradiraju ga na aspekt životinjskoga; zakon svakog čina i svakog djela sveden je na instinktivnost. »Opaki su slični lavu, koji zinu, na plijen se obara i laviću što vreba u potaji«.⁹

I vlast, kao najplemenitija manifestacija sposobnosti čovjeka koja nadilazi sposobnost svih drugih stvaranja, ostvaruje se kao posjedovanje koje postiže instinktivnošću koja je vještija od lavlje ili tigrovske, ali dinamika je ista: oholost, nasilje, seks (ili: »Lihva, pohota i moć«,¹⁰ kao u *Zborovima* „Hridi“ kaže Eliot).

Koji je onda odgovor na postavljeno pitanje (»Ako je Bog sve, što sam onda ja?«), to jest odgovor na problem čovjekova bića? Ne radi se samo o filozofskom problemu, nadasve je problem svijesti o sebi, to jest problem moga „ja“, problem osobe. U pitanju je što je osoba, i to je u pitanju u svakom ljudskom činu, u svakom iskustvu u kojem stvarnost izranja u razumu. Ali ako čovjek zaniječe sadržaj iskustva govoreći, ili da ono ne postoji ili da je nešto što se ne može razlikovati u ukupnoj stvarnosti, onda ne postoji ništa izvan njega, on je jedini gospodar sebe. Međutim, ako on nema vlast, ako on nije gospodar, onda je rob drugoga, bilo koga tko drži vlast. Sin tako može biti rob oca i majke, žena muškarca, građanin države, pokrajine, provincije ili općine, i što je manje društvo kome pripadamo, to više ovisimo o onome tko u njemu drži vlast.

Vratimo se pitanju na koje moramo odgovoriti: »Ako je On sve, što sam ja?« Ako je Bitak Bog, što znači da »ja jesam«? Što znači da »ti jesi«? Očita poteškoća koju to pitanje izaziva ima kao neposredni rezultat da nihilizam i panteizam izgledaju odgovor razumu koji nema primjerenu svijest o sebi: nihilizam, panteizam i konačno vlast. Bilo koji odnos postaje vlast nad drugim, nasilje, čak i najnježniji odnos ima u sebi jednu nasilnu crtu. Osim možda u djece; ali u odraslima, u svima.

Nastojeći dati ispravni odgovor pogledajmo što u Bibliji Bog kaže Mojsiju: »Reći ćeš im: to je moje ime. „ja sam kao Onaj koji jest, ja jesam“«.¹¹ »Samo On jest« (Milosz je u svom djelu *Miguel Mañara* to dobro razumio), poistovjećujući Boga s Misterijem. Ali uz to, »ja jesam«, a to za razum ostaje jedini istinski misterij, bez tog misterija razum nije razum, jer razum je svijest o stvarnosti u cjelini njezinih čimbenika. Dakle, nihilizam i panteizam ograničuju i negiraju razum, oni su skućena, pojednostavljena slika koja je suprotna razumu; oni podliježu slici stvarnosti po kojoj se sve može izmjeriti, slici koja proizlazi iz svakodnevnog iskustva, iz našeg smrtnog života.

Jedini istinski misterij je dakle: kako to da ja postojim? Kako nastavljam postojati? Kako postoji stvar ispred mene? Kako postoji kamen, kako postoji more? To pitanje ukazuje na ontološku – ne etičku – razinu pitanja. Nihilistički ili panteistički racionalizam su naprotiv uveličali etičku stranu problema, svodeći sve na afirmaciju čovjeka; a afirmacija čovjeka je *hybris*, nasilje prema sebi i prema misteriju svijeta. Crkva je, također, pod utjecajem racionalizma isticala narodu i u teologiji etiku, uzimajući ontologiju zdravo za gotovo, skoro brišući njezinu izvornu snagu.

⁸ B. Pascal, »L'ordine della carità e il mistero dell'amore divino, (Red ljubavi i tajna božanske ljubavi) 829 (793)«, *Misli*, A. Bausola, Bompiani, Milano 2000, str. 463.

⁹ Usp. Ps 17,12.

¹⁰ T.S. Eliot, *Zborovi iz »Stijene«*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1990, str. 67.

¹¹ Usp. Izl 3,14.

Nakon što smo sve to rekli, razumno ne možemo ignorirati činjenicu da za razum Misterij mora biti »ograničen« što je više moguće. Pitanje je dakle dokle razum može dospjeti, stoga gdje je Misterij nedokučiv? Gdje je razum prisiljen priznati postojanje krajnje stvarnosti u koju ne može prodrijeti? Što u čovjeku može biti zamišljeno na način (čak i paradoksalno) koji »izmiče« ovisnosti o Bogu koji ga stvara? Gdje njegovo biće »izmiče neizbježnoj činjenici da ima udjela u Bitku (ne samo da je njegov »dio« već da ima udjela u njemu)? Gdje „ja“ može sebe shvaćati neovisno od Bitka iz kojega proističe? Gdje? U *slobodi*! Sve drugo je dostižno razumu, sve drugo razum može razumjeti. Činjenica da se vlas kose ne stvara sama razumu je očita, kao i činjenica da se cvijet ne stvara sâm, da se ja ne stvaram sâm, sve je to razumu očito. Ali kako djeluje Misterij koji stvara cvijet? Kako me stvara?

Još dublje pitanje: kako Misterij može stvoriti nešto što se ne poistovjećuje s njime? To je prava tajna!

Sve se dakle može razumjeti, osim jednoga što za razum ostaje izvan Boga:

sloboda. Sloboda je jedino što se razumu očituje kao izvan Boga. Bitku kao takvome ne može se dodati ni oduzeti ništa: međutim sloboda naizgled oduzima nešto misteriju Bitka, Bogu.

Ali što je sloboda? Pođimo od iskustva kao što to obično činimo. Sloboda je zadovoljenje neke želje. Fenomen koji me navodi da rečem: »slobodan sam«, je zadovoljenje. Fenomen koji definira slobodu je dakle potpuno zadovoljenje, odgovor na moju žeđ. Sloboda je potreba za potpunim zadovoljenjem. Zato je sloboda prilagođivanje Bitku, to jest pristajanje uz Bitak. Ako je Bitak, Bog, sve, sloboda je u priznanju da je Bog sve. Misterij je htio da ga priznamo svojom slobodom, htio nas je izazvati da ga priznamo.

Ali u samom Bogu to priznanje je dato sa Sinom, s Onim koji nam je bio objavljen kao Riječ. Za Isusa Krista Bog je Otac, a za Oca Isus Krist je Sin, stoga sudionik Riječi kako govori teologija o Presvetom Trojstvu. U njegovoj osobi, u njegovom odnosu prema Ocu, objavljuje se Misterij kao Trojstvo. Prihvatiti ljubav stvara, rađa uzajamnost. Ona je sama narav Misterija. Narav Bitka objavila se u Isusu iz Nazareta kao ljubav u prijateljstvu, to jest kao ljubav koju smo prepoznali. Tako je zrcalo Oca Sin, vječna Riječ, a u beskrajnom tajanstvenom savršenstvu tog priznanja u kojem se za nas očituje bezgranična tajanstvena ljepota Oca kao porijekla svega (*Splendor Patris*), nastavlja tajanstvena stvaralačka snaga Duha Svetoga.

„Ja“, ljudsko „ja, stvoreno na sliku i priliku Božju“ odražava misterij jednoga i trojstvenoga Boga upravo u dinamizmu slobode, čiji će zakon stoga biti ljubav, a dinamizam u kojem se ta ljubav izražava može biti samo prijateljstvo.

Međutim ostaje jedna točka koja je za moj razum tajna; kako to da je Bog želio stvorenje koje će imati udjela u Njemu; kako to da to stvorenje ne ograničava, ne prisiljava Bitak da uđe u vlastite granice, ne oduzima Bitku ništa?

To je ključno pitanje Misterija: kako to da stvorenje koje ima u njemu udjela ne oduzima ništa Bitku.

4. Molba da postojimo

Narav stvorenja koje ima udjela u Bogu je sloboda, i izražava se (upotrebimo odmah veliku riječ) kao *molitva*.

Ako je sloboda priznanje da je Bitak Misterij, odnos stvorenja koje ima udjela u Bogu može biti samo molitva. Sve ostalo čini Bog.

Upravo u molitvi Misterij ostaje Misterij, odupire se konačnom objašnjenju; u molitvi i u molbi, jer molitva je molba, »molba za puninom života«. Bog želi da postoji netko tko ga moli da smije postojati;

netko, tko iskreno kaže da je Bog sve i tko Ga moli mu udijeli ono što mu je On već dao – sudjelovanje u Bitku.

Ako je stvoreno biće biće koje ima udjela u Bogu, onda je za slobodu jedini izraz tog bića molitva: sve što čini to biće koje ima udjela u drugome jest molitva, to jest molba. I u onome što razumije i osjeća, racionalni „ja“ štuje Misterij, stoji pred Misterijem. Ne »pred« već »unutar« Misterija. Ako je sloboda u molitvi i molbi, ona je također u Misteriju.

Onda, za što treba moliti? Treba moliti da stvarno postojimo; trebamo za to moliti Bîtak, Misterij. Narav osobe koja ima udjela u Bitku izražava se kao molitva, a to je konkretno molba, molba da postojimo. Ali za što osoba može moliti? Da sve što jest, sve što radi postane svijest o Bitku. U životu, to jest u svemu što mu je objavljeno, od čega je sazdano, u svemu što čini (jer „ja“ se ispunjava u djelovanju: »Bilo da jedete ili pijete, bdjeli ili spavali, bilo da živite ili umirete«),¹² biće koje ima udjela u Bogu priznaje da je Bog sve, da je sve stvoreno od Boga. *Omnis creatura Dei bona*: svaka je stvar dobra.¹³ Sve je Bog. Bog je sve.

S pozitivnog gledišta, »Bog je sve«, a sloboda je priznanje da je Bog sve. S pasivnog gledišta, drugim riječima, od strane onoga što nije ništa »sve je Bog«. To je kršćanski moral. Kršćanski moral poklapa se s priznanjem koje se uistinu potvrđuje u onoj točki u kojoj Misterij postaje još veći misterij, nedokučiv čak i za predodžbu ili maštu čovjeka.

5. Izbor otuđenja

Suprotnost onome što je istinito, pravedno i dobro je grijeh.

U svakom činu i u svakom odnosu, (svejedno na kojoj razini, koje vrste) grijeh je odbijanje priznanja da je Bog sve, kao cilj i kao metoda. U nekom odnosu, grijeh je živjeti ne afirmirajući Boga u svemu. Grijeh je ne-priznavanje Boga kao porijeklo svega, iz čega proizlazi cilj i metoda svakog djelovanja. „Samo On jest“. Dakle, ništa nije naše.

Ako to postane prigovor, to je zbog otrova koji je u nas unio »otac svih laži«. Taj prigovor je idolopoklonstvo samih sebe.

U Bibliji je konačni sinonim grijeha idolopoklonstvo. »Otac svih laži« (kako Isus naziva sotonu) djeluje šireći idolopoklonstvo kao racionalnu opciju..

Mi možemo samo reći: grijeh je bilo koji čin u kojem reći »Bog je sve« postaje prigovor, i bilo koji aspekt djelovanja koji nije sukladan s »Bog je sve«.

Čovjek onda pokušava pobjeći ili se sakriti se od prisutnosti Bitka (kao prvo dvoje na početku, Adam i Eva) ili se na kraju prepušta očajanju: »Tad će govoriti brdima: „Pokrijte nas i bregovima: „Padnite na nas“«¹⁴ zadnjega dana.

Umjesto prisnosti s Bogom koji se s Adamom i Evom šeće u večernjem lahoru, oni *odabiru ono što im je strano*. Umjesto da se šeću s Njim, Adam i Eva slijede tuđinca, nešto što je bilo strano njihovom iskustvu, stranca, oca laži, Sotonu čije je jedina karakteristika da »je protiv«. Njegova se sloboda izražava time »da je protiv«. On ne dokazuje da Bog nije sve, već se suprotstavlja očevidnosti da je Bog sve. To je njegova narav, kao i narav svakog grijeha. Protiv očevidnosti, protiv onoga na što ukazuje iskustvo, Sotona napastuje čovjeka prikazujući Boga kao izvor laži i zla, kao iluzornu viziju. Tako otac laži dokazuje da je lažac. Zbog toga se pojavljuje u ljudskom iskustvu kao nešto što se suprotstavlja istini i dobrobiti čovjeka: kao *stranac*, jer Adam i Eva nisu znali da je to bio đavao, da je u liku zmije bio stranac, netko stran njihovom iskustvu.

¹² Usp. 1Kor 10,31; 1Sol 5,10.

¹³ 1Tim 4,4.

¹⁴ Ho 10,8.

Čovjek, pobunivši se, prijanja uz stvarnost koja je strana njegovom biću, prijanja uz »svijet« kako kaže Isus, to jest uz moć koja ima običan oblik (kao zmija Adama i Eve koja ima životinjski oblik) ali unutra nije ono što kaže da jest, što pokazuje, unutra »nije«. I Sotona je stvorenje koje ima udjela u Bogu, stoga pripada Bogu, ali činjenica da to ne prihvaća i ne priznaje čini ga nesretnim, a isto vrijedi za čovjeka grješnika.

To, s jedne strane, objašnjava zašto je netko tko moral shvaća kao priznanje da je Bog sve, radostan. On nalazi radost ili barem mir i u najtužnijim situacijama. Onaj, naprotiv, tko slijedi i popusti ocu laži, sotoni koji ne priznaje da je Bog sve iako je i njega stvorio, tko popusti strancu, taj je žrtva, rob i žrtva načela koje ga mrzi a ne voli, a to je svijet: postaje rob svijeta i što više napreduje u karijeri, ropstvo postaje očitije. »Pogledajte koliko gospodara imaju oni koji ne žele imati jedinog Gospodina«,¹⁵ govorio je sv. Ambrozije.

¹⁵ »*Quam multos dominos habet qui unum refugerit*« (Sant’Ambrogio, »*Epistulae extra collectionem traditae*, 14, 96«, *Tutte le opere di sant’Ambrogio – Discorsi e lettere II/III. Lettere (70-77)*, Biblioteca Ambrosiana – Città Nuova Editrice, Milano – Roma 1988, str. 312-313).

»KRIST SVE U SVIMA«

1. Narav i sudbina čovjeka

»Krist je sve u svima«. ¹⁶ Ta rečenica sv. Pavla zaslužuje citat poput ovoga sv. Maksima Ispovjednika u njegovoj *Mistagogiji*.

On kaže: »Krist je [...] sve u svima, on koji sve sadrži u sebi, prema jedinstvenoj, bezgranično mudroj moći njegove dobrote – kao centar u kojem se stječu [sve] crte – kako stvorenja jedinog Boga ne bi ostala međusobno strana i neprijateljska i kako bi imala zajedničko mjesto na kojem bi očitovala svoje prijateljstvo i svoj mir«. ¹⁷ To je sinteza korijena svega onoga što mislimo i osjećamo u našem vjerskom uvjerenju.

Prije svega rečenica sv. Pavla. Ako je »Bog sve u svemu«, što znači »Krist je sve u svima«? Teologija često nastoji poistovjetiti te dvije tvrdnje zamjenjujući u prvoj »sve« sa »svima«. Ali, u prvoj poslanici Korinćanima (15,28) piše: »I kada mu sve bude podloženo, tada će se i on sâm, Sin, podložiti Onomu koji je njemu sve podložio da Bog bude sve u svemu [*hína ê(i) ho theós pánta en pásin*]«. ¹⁸ U grčkom je *en pásin* muškog ili srednjeg roda. U ovom slučaju, međutim, s obzirom na kontekst rečenice sv. Pavla, može se prevesti samo srednjim rodnom: »I kada mu sve bude podloženo [...] da Bog bude sve (*pánta*) u svemu (*en pásin*)«. »Bog sve u svemu« je verzija koja je ne samo moguća, nego i nužna s obzirom na konačni i potpuni kontekst formulacije.

U Poslanici Kološanima (3,11) pojavljuje se i druga formulacija: »Tu više nema Grk – Židov, obrezanje – neobrezanje, barbar – skit, rob – slobodnjak, nego sve i u svima – Krist« (*allá tá pánta kái en pásin Christós*). Ovdje *en pásin* je množina muškoga roda što kontekst naglašava i opravdava, te je stoga točan prijevod »sve u svima«.

Ta je razlika od bitnog značenja.

»Krist sve u svima« opisuje prvenstveno u njezinom ontološkom značenju vezu između misterija osobe Krista i naravi i sudbine svakog čovjeka. To je stvarna, ontološka vrijednost, »Krist sve u svima«. Zbog toga Isus u svom posljednjem govoru prije smrti u prostoriji Posljednje večere obraćajući se Ocu, kaže: »Oče, dao si mi vlast nad svakim ljudskim stvorenjem [doslovno: nad svakim tijelom] da dadem život vječni svima koje si mi dao«. ¹⁹

Ali, na drugom mjestu, »Krist sve u svima« znači da je Krist – ne samo na ontološkom planu, nego i za svijest čovjeka o sebi – vrhunski i primjereni uzor kako bi čovjek pojmió i živio svoj odnos s Bogom (Stvoriteljem) i s drugim čovjekom (stvorenjem), svoj odnos sa svemirom, društvom i poviješću.

2. Nasljedovati Krista

Zašto je odnos s Bogom odnos s Isusom? Zato jer je Isus otkriće, objava Boga kao Misterija, Trojstva kao Misterija. Zbog toga je »moral« za čovjeka nasljedovanje ponašanja Isusa Krista, čovjeka Isusa, Isusa čovjeka-Boga, čovjeka u kojem je prisutan Bog.

¹⁶ Kol 3,11.

¹⁷ San Massimo il Confessore (Sveti maksim, Ispovjednik), *Mistagogia*, I.

¹⁸ 1Kor 15,28.

¹⁹ Usp. Iv 17,2.

On je Učitelj za sve (*Magister adest*: »Učitelj je ovdje«²⁰, »Ne dajte se zvati Rabbi, jer jedan je vaš učitelj«²¹), Učitelj koga treba otkriti, koga treba slušati i slijediti: »Blaženi oni koji slušaju riječ Božju i primjenjuju je u životu)!«²² Nasljedovanje Krista je za sve ljude spoznaja istine, praktično provođenje istine.

Isus Krist nastavlja u povijesti, u svim vremenima, u misteriju Crkve, Njegovog tijela koje se sastoji od svih koje je mu je Otac dao u ruke, kao što to On sâm kaže, i koje je On snagom svoga Duha u krštenju poistovjetio sa sobom kao udove svoga Tijela. Kristovo naučavanje istovjetno je (dakle podudara se) s učiteljstvom Crkve, jer Crkva ga ispravno tumači i osjeća.

Ovdje bih želio nešto napomenuti. Ono što smo prije rekli o moći vrijedi (kao aspekt koji izaziva vrtoglavicu) i za autoritet kako bi se mogao živjeti u Crkvi. Ako nije očinski ili majčinski, može postati izvor jako velikog nesporeda, podmuklo i destruktivno oruđe u rukama laži, Sotone, oca laži.²³ Unatoč tome, iako se to čini apsurdno i paradoksalno, treba se uvijek pokoravati autoritetu Crkve.

S institucijskog gledišta, potrebna je poslušnost jer svojim riječima Crkva prenosi Tradiciju, ukoliko poštuje doktrinu vjere i vjerna je autoritetu Pape. Zbog toga je, s institucijskog gledišta, autoritet konkretni oblik koji uskrsli Krist koristi kao djelotvorni izraz svog prijateljstva s čovjekom, sa mnom, s tobom, sa svakim od nas. To je najimpresivniji aspekt misterija Crkve koji najviše izaziva ponos čovjeka i njegov razum.

Crkva na vjerodostojan način ukazuje na značenje nasljedovanja Krista za sve ljude, prvenstveno one koji su kršteni, vjernike. Crkva je, dakle, izvor s kojim se uspoređuje cjelokupni moral, definiranje moralnosti života kao svijest o dužnostima i težnja da ih konkretno provodimo, u svjetlu svijesti Krista, jedinog učitelja ljudskosti (*Unus est enim Magister vester – Jedan je Učitelj vaš*).²⁴ U Krštenju, temeljnom činu po kojem se, u životu Crkve čovjek poistovjećuje s misterijem Krista, rađa se »novo stvorenje«²⁵. To je nova ontologija, novo biće, novo, nezamislivo sudjelovanje u Bitku kao Misteriju. Iz toga proizlazi novi moral.

Ali kako je moguće nasljedovati Krista, čovjeka Isusa iz Nazareta u beskonačnoj razlici misterioznog identiteta svakog čovjeka koji vjeruje u Njega? Kakav li misteriozni identitet živi u svakom čovjeku koji vjeruje u Njega!

Isus je čovjek koji je po Duhu Svetom začet i rođen od žene, koji je kao sin majke – kao svaki čovjek – živio i umro. Njegovo „ja“, njegova osobnost se poistovjetila s naravi samog Misterija, tako da ono što se o Misteriju moglo i što se može spoznati, On nam je neposredno objavio.

Tako smo spoznali da je Isus čovjek neodvojiv od Riječi Božje, Sina Očevog. Zbog toga je nasljedovanje Krista moguće ako čovjek prihvaća sebe kao »posinka« Boga kao Oca. Čovjek na tajanstveni način sudjeluje u Božjoj naravi; izabrao ga je Isus, Bog-čovjek, poistovjetivši ga sa sobom u misteriju krštenja, da bude ud Njegova tijela.

Zbog svega toga Crkva koristi definiciju »posinka«, potaknuta Isusovim Duhom nas kao sinove naziva „posincima“. »A kada dođe punina vremena, odasla Bog Sina svoga: od žene bi rođen, Zakonu podložan da podložnike Zakona otkupi te primimo posinstvo. A budući da ste sinovi, odasla Bog u srca vaša Duha Sina svoga koji kliče: „Abba! Oče!“. Tako više nisi rob nego sin: ako pak sin, onda i baštinik po Bogu«.²⁶ Zbog toga Otkrivenje na kraju kaže: »To će biti baština pobjednikova [onoga tko će slijediti Krista na križu, onom križu koji će ga dovesti do Uskrsnuća i vladanja cijelim

²⁰ Iv 11,28.

²¹ Usp. Mt 23,8.10.

²² Usp. Lk 11,28.

²³ Usp. Iv 8,44.

²⁴ Mt 23,8.

²⁵ Gal 6,15; usp. 2Kor 5,17; Ef 4,23; Kol 3 3, 9-10; Jak 1,18; 1Pt 1,23.

²⁶ Gal 4, 4-7; usp. Rim 8 14-17.19-23; Gal 3,26.

svijetom]. I ja ću njemu biti Bog, a on meni sin«. ²⁷ Ovdje se govori o čovjeku, čovjeku koji je pozvan i koji je vjeran pozivu. ²⁸

Ako je moral u tome da čovjek nasljeđuje Krista, pitajmo se kakav je odnos Krista prema Bogu, prema bližnjemu, to jest prema drugome koga je Otac stvorio, prema društvu i prema povijesti, povijesti cijelog čovječanstva?

3. Bog je Otac

Odnos Isusa, Boga-čovjeka prema Bogu prvenstveno je obilježen priznanjem da je Bog, Misterij *otac*. U Isusovoj svijesti Otac je uvijek i stalno prisutan, »Bog je sve u svemu«. »Zaista, zaista kažem vam: Sin ne može sam od sebe činiti ništa doli što vidi da čini Otac; što on čini, to jednako i Sin čini. Jer Otac ljubi Sina i pokazuje mu sve što sâm čini. Pokazat će mu i veća djela od ovih te ćete se čudom čuditi«. ²⁹

Isus vodi čovjeka priznanju tog očinstva, te vrhunske bliskosti s Misterijem od kojega je sazdan i koji stvara sve. »Kad molite, ne blebecite kao pogani. Misle da će s mnoštva riječi biti uslišani. Ne nalikujte na njih. Ta zna vaš Otac što vam treba i prije negoli ga zaištete. Vi, dakle, ovako molite: „Oče naš koji jesi na nebesima“ [to jest u velikoj dubini u kojoj se sve stvara]«. ³⁰

Isus će za sebe reći: »Ja sam Put, Istina i Život: nitko ne dolazi Ocu osim po meni. Da ste upoznali mene, i Oca biste moga upoznati. Od sada ga i poznajete i vidjeli ste ga.“ Kaže mu Filip: „Gospodine, pokaži nam Oca i dosta nam je!“ Nato će mu Isus: „Filipe, toliko sam vremena s vama i još me ne poznaj? Tko je vidio mene, vidio je i Oca“. ³¹

Jedini Gospodin, Misterij koji stvara cijelu stvarnost i sve vrijeme u kojem stvari postoje i opstaju, postao nam je blizak preko Isusa (čovjeka kojeg je On odabrao i učinio neposrednim sudionikom svoje božanske naravi, naravi samog Misterija). U tom čovjeku vidimo da se definira ono što bi, ljudski govoreći, bila drskost definirati (mogao bi to biti izraz najviše želje, izvorne želje vlastite svijesti, ali „kako je nesigurna, dostižna samo malom broju ljudi, i to nakon puno vremena i uz dosta pogrešaka, ljudska misao!“): Bog je otac, Misterij je očinski. Što je bliskije od te duboke pozitivnosti, te ljudskosti koja svijetli u Isusu a čiji je izvor Otac?

4. Odnos Isusa prema Ocu

Dakle, kakav je Isusov odnos prema Ocu? Ako nam Isus danas otkriva da je Bog Otac, da je Misterij Otac, kako se on odnosi prema Njemu?

a) Isus ističe kreativnu moć Oca, Misterija kao Oca: to je odnos prema ocu koji je *Stvoritelj*. On je Stvoritelj ljudskog života koji je uvijek put prema savršenstvu, ali ne samo, On spašava ljudski život koji poznaje i slabost, krhkost i nedosljednost. Sve to On otkupljuje, On spašava svoje stvorenje i kad živi u takvim uvjetima.

Krist se obraća Ocu kao Stvoritelju.

²⁷ Otk 21,7.

²⁸ Usp. Ef 1,5; Heb 2,10; 12,5-8.

²⁹ Iv 5, 19-20; usp. Lk 2,49.

³⁰ Mt 6,7ss.

³¹ Iv 14,6-9.

On je prvi čovjek s punom i savršenom sviješću da je sve što on jest kao čovjek, prisutnost Oca. Razmatrajući o nekim poglavljima Ivanova evanđelja (kao što su peto, šesto, sedmo i osmo) otkrivamo u Kristovim riječima temeljnu misao: On čini ono što Otac želi. On čini samo ono što vidi da čini Otac. Kada je gledao kako pada vrabac, kada je promatrao ljiljane u polju, žetvu, kosu na glavi, što mu je davalo sigurnost da u svemu vidi priliku da pronikne značenje svijeta, smisao svog života? Ono što je jačalo takvu sigurnost bio je odnos s Ocem, društvo Oca.³²

Dakle, za nas nasljedovati Isusa znači prvenstveno živjeti religioznost u svakom činu. Prva posljedica nasljedovanja Krista, također kad je u pitanju moral, za nas je jasna: živjeti religioznost u svakom činu. Sveti Pavao je nekoliko puta rekao: »Bdjeli ili spavali, živjeli ili umirali, zajedno s njime živimo«.³³ »Dakle, ili jeli, ili pili, ili drugo što činili, sve na slavu Božju činite«,³⁴ ili na slavu Kristovu jer Bog nam se objavljuje preko Isusovih riječi, kroz Isusovu osobu.

Zakon koji pokreće Kristov život je poslušnost (živjeti sve za djelo Drugoga): vrhunski izraz tog zakona je prinos. Prinos je priznanje da je Bog, a isto tako i Krist *supstancija* cijelog života, drugim riječima on je temelj i smisao, to jest vrijednost odnosa između čovjeka i bilo koje životne stvarnosti. Vrijednost odnosa između čovjeka i bilo koje stvarnosti u životu je Krist, o bilo kojem odnosu da je riječ. Smisao je Krist: zbog toga poslušnost i prinos znače živjeti u skladu s voljom Drugoga, s voljom Krista, a Krist živi isključivo po volji Oca. Upravo u tome je religioznost svakog čina, svakog djelovanja, svakog odnosa.

b) Na drugom mjestu odnos Isusa usmjeren je prema Bogu Ocu kao *najvišem savršenstvu*, a to obilježava život kao trajnu težnju prema Njemu: »Budite dakle *savršeni* kao što je savršen Otac vaš nebeski!«³⁵ Put savršenstva je smisao ljudskog života. Svrha života jest da stvorenje živi što je moguće više težeći k savršenstvu Misterija.

Na taj se način moralnost ne živi kao definicija propisa i zakona, nego kao težnja nasljedovanju Krista, i svemu što to sa sobom donosi: »Dok ne prođe nebo i zemlja, ne, ni jedno slovo, ni jedan potezić iz Zakona neće proći«.³⁶ »Ne mislite da sam došao ukinuti Zakon ili Proroke. Nisam došao ukinuti, nego ispuniti«³⁷, to jest omogućiti ostvarenje te težnje. »I tko god ima tu nadu u njemu, čisti se kao što je on čist«.³⁸ To je moralnost kao trajna težnja nasljedovanju Krista u njegovoj poslušnosti Ocu.

Što je smisao riječi: »Ne mislite da sam došao ukinuti Zakon nego ispuniti«, to jest omogućiti njegovo ispunjenje? Težnja je vrhunski i trajni izraz slobode u odnosu prema »Bogu koji je sve u svemu«. Da ta težnja postane dosljednost, u čovjeku je milost. Stalno obilježje moralnosti je stoga iskrena molba za tu milost. Iskrena molba osnovni je oblik molitve: to je prošnja. Kao molitva carinika. »Dva čovjeka uzidoše u Hram pomoliti se: jedan farizej, drugi carinik. Farizej se uspravan ovako u sebi molio: „Bože, hvala ti što nisam kao ostali ljudi: grabežljivci, nepravednici, preljubnici ili – kao ovaj carinik. Postim dvaput u tjednu, dajem desetinu od svega što steknem“. A carinik, stojeći izdaleka, ne usudi se ni očiju podignuti k nebu, nego se udaraše u prsa govoreći: „Bože milostiv budi meni grešniku!“ Kažem vam: ovaj siđe opravdan kući svojoj, a ne onaj! Svaki koji se uzvisuje, bit će ponižen; a koji se ponizuje bit će uzvišen«.³⁹

Onome koji kaže »sposoban sam«, »moćan sam«, »snažan sam«, život će pokazati da sve to ne može postići sâm, nego jedino moleći onoga Drugog da mu to udijeli.

³² Usp. L. Giussani, *U potrazi za ljudskim licem*, Teovizija, Zagreb 1999, str. 74.

³³ 1Sol 5,10.

³⁴ 1Kor 10,31.

³⁵ Mt 5,48; usp. Lk 6,36.

³⁶ Mt 5,16.

³⁷ Mt 5,17.

³⁸ 1Iv 3,3.

³⁹ Lk 18,10-14.

Ukratko, u moralnom stavu prevladava molba i prošnja za uspjeh nauma: bila bi drskost, a ne naum, kad ne bi bila molba. Kakvu nam veliku istinu iznosi ova prispodoba Evandjelja.

c) Na kraju vidimo Isusov odnos prema Bogu Ocu kao Otkupitelju, stoga kao *milosrđu*.

«Uistinu, Bog je tako ljubio svijet te je dao svoga Sina Jedinorođenca da nijedan koji u njega vjeruje ne propadne».⁴⁰ Dakle, pravo značenje tog Sina, te Riječi koja je tijelom postala, koji se poistovjetio s čovjekom koga je rodila žena, jest potpuno otkrivanje ljubavi Misterija, ljubavi Misterija prema svom stvorenju: potpuna objava ljubavi Boga Oca.

Krist, taj čovjek rođen u Betlehemu, koji je živio u Nazaretu u točno određenom i prolaznom trenutku povijesti jest naša Sudbina koja je postala prisutnost i društvo; on je misterij Boga koji je postao prisutnost i vječno društvo za svoje stvorenje sve vrijeme njegova života. »Ja sam s vama u sve dane – do svršetka svijeta».⁴¹ To je vrhunska potvrda Stvoritelja kao ljubavi.

U Isusu se Božji odnos s njegovim stvorenjem otkriva kao ljubav, to jest milosrđe.

Teško je razumjeti što riječ milosrđe (ili praštanje) dodaje riječi ljubav, jer se riječi ljubav ništa ne može dodati. Našem shvaćanju značenja te riječi, riječ milosrđe dodaje čimbenik Misterija tako da se brišu sve naše mjere i predodžbe. Milosrđe je stav Misterija, ukazuje na stav Misterija prema bilo kakvoj ljudskoj slabosti, pogrešci i nemaru: Bog voli čovjeka, ma kakav zločin on počinio.

Prihvatanje tog milosrđa, priznanje tog milosrđa najviši je moral, vrhunac moralnosti. To prihvatanje vrhunska je istina priznanja Misterija za koje je čovjek u svojoj slobodi sposoban. Riječ je o priznanju Misterija kao izvoru svega, »Boga koji je sve u svemu».

Boga Oca možemo prositi jedino ako se potpuno prepustimo njegovu milosrđu.

5. Iz prijateljstva se rađa moralnost

Sažeto se može reći da je odnos Isusa prema Bogu Ocu priznanje i prihvatanje Misterija kao Milosrđa. *Dakle, odnos Isusa i Oca je najviše ostvarenje prijateljstva.*

Isus kao čovjek priznaje i prihvaća da On sâm ostvaruje Očevo milosrđe i zato prihvaća i smrt: »Oče, oprosti im jer ne znaju što čine».⁴²

Kao što je za čovjeka Isusa poslušnost Ocu izvor i vrhunac vrline, tako se i za čovjeka moralnost rađa iz nadmoćne i neodoljive simpatije prema prisutnoj osobi: Isusu. Bez obzira na sve – privlačnost, patnju i prijestupe – prevladava privrženost Isusu. Moralnost čovjeka rađa se dakle kao prijateljstvo s Bogom kao Misterijem, stoga kao prijateljstvo s Isusom preko kojeg i u kome se Misterij otkriva i objavljuje.

Pravo prijateljstvo je svaki odnos u kojem s drugima dijelimo potrebu za smislom, drugim riječima potrebu za onom krajnjom svrhom kojoj teži svaka žed i glad čovjeka. Za čovjeka je prihvatanje ljubavi koja se izražava kao Božja volja, volja Misterija, koji postavši čovjekom Isusom prihvaća smrt, smrt za svu svoju djecu, izvor moralnosti koja se rađa kao prijateljstvo s Bogom. Jednako kao što se za Isusa moralnost rađa u prihvaćanju da bude subjekt Očevog milosrđa (On prihvaća taj Misterij koji mu se objavljuje, prihvaća Ga umirući za ljude), tako se za čovjeka, svakog čovjeka moralnost rađa kao prijateljstvo s Njime, s Bogom u Isusu.

Moralnost se rađa kao prijateljstvo s Bogom kao Misterijem, stoga s Isusom. Odnos čovjeka prema Bogu kao Misteriju, stoga prema Isusu, počinje i potpuno se ostvaruje u svoj svojoj veličini, jednostavnosti, istini i pouzdanju u „da“ svetog Petra Isusu koji ga je pitao: »Šimune, ljubiš li me?»

⁴⁰ Iv 3,16.

⁴¹ Mt 28,20.

⁴² Lk 23,34.

Za Petrovo „da“, moralnost je iznenađenje Prisutnosti uz koju pristaje na način koji prožima cijeli život, u pojedinostima i u cijelosti, kako bi se svidio toj Prisutnosti. Zbog toga je moralnost za kršćanina *pristajanje puno ljubavi*.

6. Svjetlost, snaga i pomoć čovjeku

Pogledajmo sada detaljnije Isusov odnos prema drugom čovjeku, to jest prema bližnjemu.

Sažeto rečeno, on se sastoji u tome da Isus dolazi u suret čovjeku kao izvor svjetla, to jest kao izvor jasnoće i istine, snage i pomoći.

a) Kao izvor *svjetla*: »Svjetlo istinsko koje prosvjetljuje svakog čovjeka dođe na svijet«⁴³, ili kako će Isus reći u svom oproštajnom govoru zadnje večere: »Objavio sam ime tvoje ljudima koje si mi dao od svijeta. Tvoji bijahu, a ti ih meni dade i riječ su tvoju sačuvali. Sad upознаše da je od tebe sve što si mi dao jer riječi koje si mi dao njima predadoh«⁴⁴.

Stoga mi, ljudi koje je On izabrao trebamo prosuđivati u skladu s vrijednostima, božanskim riječima, stoga riječima Isusa koji je prisutan sad i ovdje u zajednici Crkve kojoj pripadamo. Crkva je lice Njegove Prisutnosti, ona je mjesto gdje to lice postaje vidljivo, postaje *znak*, ali znak koji sadrži ono čega je znak. Zajednica Crkve je mjesto na kojem se događaj Kristove prisutnosti obnavlja i gdje je stalno nov.

Metoda koju je Misterij upotrijebio da bi se otkrio svom stvorenju je sakramentalna metoda: znak koji sadrži Misterij čiji je znak. Zajednica Crkve je oblik tog znaka, vidljivi izgled tog lica; to je haljina te Prisutnosti, kao Isusova tunika za dječicu koja su bila oko Njega. Oni jako mali, od pet, šest godina koji su Ga okruživali i prikačili mu se uz noge, uranjali su svoje nosiće u nabore njegove tunike i ne videći mu lice; nisu ga zadržali u sjećanju, možda ga uopće nisu ni vidjeli. Ali, bili su tamo blizu njega. Tako da je haljina, tunika otkana iz jednog dijela, u koju je Isus bio obučen, ostajala prisutna u njihovim očima življe od njegova lica. Analogno tome, nama se Isus predstavlja, postaje zamjetljiv u crkvenoj zajednici kao da je ona haljina uz čiju pomoć naša malenkost može doći u dodir s njegovom stvarnom prisutnošću.

Slušati glas autoriteta, to jest Pape i službenih crkvenih spisa je kao protuotrov sloganima masovnih medija.

»Ne suobličujte se ovom svijetu, nego se preobrazujte obnavljanjem svoje pameti da mognete razabrati što je volja Božja, što je dobro, Bogu milo, savršeno«⁴⁵ Josef Zverina⁴⁶, veliki češki teolog, proganjan za vrijeme komunizma, prije nekoliko desetljeća naveo je u svom *Pismu kršćanima Zapada*⁴⁷ ovaj odlomak iz Poslanice Rimljanima svetog Pavla.

Sud koji odlučuje o ljudskim djelima i danima je spoznaja istine preko Crkve ukoliko je u njoj prisutna božanska istina. Ovdje se ne misli na Crkvu »teologa«, nego Crkvu sakramenata, na riječi Pape i biskupa ukoliko su ujedinjeni s njime, Crkvu onih koji u poniznosti i patnji velikog iščekivanja (koje pobjeđuje patnju u radosti nade), prihvaćaju riječi Pape i biskupa koji vode istinsku Crkvu.

Možda je u nekim trenucima Isusova života neka pobožna žena ili neki ljudski osobito zreo i osjetljiv učenik rekao: »Jadan Isus!« Analogno tome možemo reći, s istim sažaljenjem, s istim motivom i

⁴³ Iv 1,9.

⁴⁴ Iv 17, 6-8.

⁴⁵ Rim 12,2.

⁴⁶ Josef Zvěřina (1913-1990), svećenik, teolog i povjesničar češke umjetnosti.

⁴⁷ J. Zvěřina »Lettera ai cristiani d'Occidente« [Pismo kršćanima Zapada]«, *Scritti per una „Chiesa della compassione“* [Zapisi za milosrdnu Crkvu], ur. M. Guidetti, Jaca Book, Milano 1971, str. 177-178.

s istim razlozima: »Jadna Crkva!«. Ne kao negativan sud, nego kao tužna konstatacija koja je unatoč tome sigurna u Uskrsnuće u životu današnje Crkve.

b) Isus kao izvor *snage*: »Bez mene ne možete učiniti ništa«. ⁴⁸ Tko zna kako je za apostole na posljednjoj večeri, na onoj posljednjoj večeri punoj užasa i straha, zvučala ta rečenica: „Bez mene ne možete učiniti ništa“. Zbog toga smo prosjaci, a sakramenti su oblik prošnje koju Krist osvjetljava. Sakrament, kao najviši oblik molitve »mora biti molba koju čak i čovjek zakopan u vlastitoj bijedi upućuje Bogu, možda zadnjim tragom želje da bude oslobođen«. ⁴⁹

c) Na kraju, kao izvor *pomoći*: »Ja sam posred vas kao onaj koji poslužuje«. ⁵⁰ »Tako i Sin Čovječji nije došao da bude služen, nego da služi i život svoj daje kao otkupninu za mnoge«. ⁵¹ Postao je sluga svima, baš zato jer On daje snagu čovjeku na njegovom putu prema Sudbini, to jest prema Njemu.

Na taj način svi odnosi s drugima, ako se žive u zajedništvu s Isusom, postaju sudjelovanje u njihovom životu. Nema ispravnog odnosa ako nije u službi Sudbine: tome teži svaka potreba ljudskog bića, bića koje ima udjela u Bogu, a koje se zove čovjek. Ako čovjek tako živi, ako to prihvaća i u svim odnosima traži sudbinu drugoga, onda su svi odnosi dobri i čovjek u svim odnosima prihvaća *pomoć* koju mu Misterij pruža preko drugog čovjeka, svejedno malo ili puno; jer Misterij pomaže čovjeku preko drugog čovjeka ako ovaj živi odnose – s prijateljem, s drugima – svjestan Sudbine.

Svaki odnos polazi od pozitivne pretpostavke. Srce svakog odnosa je prijateljstvo: to znači željeti sudbinu drugoga, prihvatiti da drugi želi moju sudbinu. Prijateljstvo postoji ako priznajem i prihvaćam da drugi djeluje imajući u vidu moju sudbinu.

Prijateljstvo u kršćanskom smislu je bratsko prijateljstvo, najprisnije prijateljstvo. Sveti Bernard to prekrasno opisuje: »Ljubav rađa prijateljstvo, ona mu je kao majka [Ljubav prema bližnjemu je ljubav prema drugome u kojoj se potvrđuje njegova dobra sudbina, želja da on dosegne svoju istinsku sudbinu, jer Krist je Misterij čiji je dio i u kome sudjeluje]. Ona je Božji dar, dolazi od Njega jer mi smo tjelesni. On nas je tako stvorio da naša želja i naša ljubav počinju s tjelesnim. Bog zapisuje u naše srce ljubav prema našim prijateljima koju oni ne mogu pročitati, ali mi im je možemo pokazati. Iz toga nastaje simpatija, češće *affectus*, duboka i neizreciva privrženost koja pripada kategoriji iskustva koje određuje prava i dužnosti prijateljstva«. ⁵²

To je prijateljstvo svetog Petra, Šimuna sina Ivanova s Isusom kada još nije znao, nije shvaćao, niti je u potpunosti bio svjestan onoga što je Isus htio reći o sebi.

»Ljubav rađa prijateljstvo, ona mu je kao majka«. Ljubav je odnos u kojem onaj tko je pozvan teži k ispunjenju sudbine drugoga, siguran da je sudbina drugog čovjeka Krist, Bog koji je postao čovjekom, te da preko tog čovjeka sâm Bog uspostavlja odnos s nama.

⁴⁸ Iv 15,5.

⁴⁹ L. Giussani, *Čemu Crkva*, Verbum, Split 2007, str. 257.

⁵⁰ Lk 22,27.

⁵¹ Mt 20,28.

⁵² Usp. Bernardo die Clairvaux, »Lettera 11,22.8. Ai monaci della Certosa e al priore Guigone«, *Lettere, Parte prima 1-210, Opere di san Bernardo VI/1*, Scriptorium Clavallense.

7. Povijest svijeta: ekumenizam i mir

Na kraju odnos Isusa prema društvu kao instituciji.

a) Prije svega pogledajmo Isusov odnos prema instituciji koja se naziva država, nacija ili ispravnije domovina, izvorno narod, narod u toj domovini. Po tom pitanju impresivne su neke Isusove izreke.

»Poslan sam samo k izgubljenim ovcama doma Izraelova«. ⁵³ Tu je istaknuta vrijednost domovine ili društva koje izražava narod u njegovim karakteristikama ali također u njegovim ograničenjima. Ali ta ljubav prema domovini korisna je cijelom svijetu: »Svim će se narodima, počevši od Jeruzalema propovijedati oproštenje grijeha«. ⁵⁴

Jedne večeri Isus je gledao svoj grad s brežuljka i plakao nad njime misleći na njegovu propast: »Jeruzaleme, Jeruzaleme, koji ubijaš proroke i kamenuješ one što su tebi poslani! Koliko li puta htjedoh skupiti djecu tvoju kao kvočka piliće pod krila i ne htjedoste! Evo, napuštena vam kuća. A kažem vam, nećete me vidjeti dok ne dođe čas te reknete: "Blagoslovljen Onaj koji dolazi u ime Gospodnje!"«. ⁵⁵ Nekoliko tjedana kasnije, taj će ga grad ubiti. Ali Njemu to nije važno, to ne definira Jeruzalem. Jedne druge večeri, neposredno prije negoli su ga uhvatili, u sjaju hrama obasjanim suncem koje je zalazilo, *edakruse*, piše u grčkom tekstu, Isus je zajecao nad sudbinom grada. To je bilo sažaljenje slično onome kad se majka grčevito uhvati za sina i ne pušta ga da ide u smrtnu opasnost. ⁵⁶

Ljubav prema domovini duboko je povezana s kršćanskom *pietas*. Doduše samo ukoliko je domovina u službi zemaljskog blagostanja i vječnog dobra cijelog čovječanstva.

b) Na drugom mjestu je Isusov stav prema društvu kao tadašnjoj rimskoj i židovskoj političkoj moći.

»Nato Pilat uđe opet u dvor, pozove Isusa i upita ga: „Ti si židovski kralj?“ Isus odgovori: „Govoriš li to sam od sebe ili ti to drugi rekoše o meni?“ Pilat odvrati: „Zar sam ja Židov? Tvoj narod i glavari svećenički predadoše te meni. Što si učinio?“ Isus odgovori: „Kraljevstvo moje nije od ovoga svijeta. Kad bi moje kraljevstvo bilo od ovoga svijeta, moje bi se sluge borile da ne budem predan Židovima. Ali moje kraljevstvo nije odavde.“ Nato mu reče Pilat: „Ti si dakle kralj?“ Isus odgovori: „Ti kažeš: ja sam kralj. Ja sam se zato rodio i došao na svijet da svjedočim za istinu. Tko je god od istine, sluša moj glas.“ [...] Pilat ponovo uđe u dvor i kaže Isusu: „Odakle si ti?“ No Isus mu ne dade odgovora. Tada mu Pilat reče: „Zar meni ne odgovaraš? Ne znaš li da imam vlast da te pustim i da imam vlast da te razapnem?“ Odgovori mu Isus: „Ne bi imao nada mnom nikakve vlasti da ti nije dano odozgor. Zbog toga ima veći grijeh onaj koji me predao tebi“. ⁵⁷ Čak i politička moć može imati pozitivnu ulogu samo ako je u službi cijelom svijetu, u službi svima. Ako to nije tako, onda »ima veći grijeh onaj koji me predao tebi«.

Jedan drugi odlomak Ivanova evanđelja govori o odnosu Isusa sa židovskom političkom vlašću: »A jedan od njih – Kaifa, veliki svećenik one godine – reče im: „Vi ništa ne znate. I ne mislite kako je za vas bolje da jedan čovjek umre za narod, nego da sav narod propadne!“ To ne reče sam od sebe, nego kao veliki svećenik one godine prorokova da Isus ima umrijeti za narod; ali ne samo za narod nego i zato da raspršene sinove Božje skupi u jedno«. ⁵⁸

c) Na kraju, stav i odnos Isusa prema povijesti.

⁵³ Mt 15,24.

⁵⁴ Usp. Lk 24,47.

⁵⁵ Lk 13, 34-35.

⁵⁶ L. Giussani, *Si può vivere così* (Može li se tako živjeti?), BUR, Milano 2009, str. 276s

⁵⁷ Iv 18, 33-37; 18,8-11.

⁵⁸ Iv 11, 49-52.

Trebamo nasljedovati Isusa u njegovom odnosu prema povijesti jer ljudsku slavu Krista prepoznamo kao smisao povijesti, naše osobne povijesti i u ukupnom kontekstu koji nazivamo povijest: »Oče, došao je čas: proslavi Sina svoga da Sin proslavi tebe i da vlašću koju si mu dao nad svakim tijelom dade život vječni svima koje si mu dao.«⁵⁹ Kao što je za Isusa smisao povijesti bilo ispunjenje volje Oca (»A ovo je život vječni: da upoznaju tebe, jedinoga istinskog Boga, i koga si poslao – Isusa Krista«)⁶⁰, tako je za čovjeka smisao povijesti Krist, ljudska slava Krista. Za čovjeka koji nasljeđuje Krista cilj svakog djelovanja je potvrda smisla povijesti, a to je sâm Isus Krist, ljudska slava Krista.

Živjeti za ljudsku slavu Krista naziva se svjedočenje. To je fenomen po kojem, zahvaljujući moćnoj milosti, moćnom daru ljudi uviđaju od čega se sastoji stvarnost, ljudi i stvari. Sve se sastoji od Krista i to svi kliču i svjedoče vlastitim životom, promijenjenim načinom života. Završetak povijesti bit će dan kada će cijelo čovječanstvo biti prisiljeno to priznati.⁶¹

Svako doba povijesti, svaki fragment vremena »zaslužuje« vječnost, što znači da je u odnosu s vječnosti u mjeri u kojoj živi spomen na Krista. Stoga kršćanski moral uključuje odgoj za zalaganje u društvu, kulturi i politici. Čovjek sazrijeva u mjeri u kojoj ga se potiče i odgaja da živi spomen na Krista kao smisao povijesti, koji daje značenje vremenu i odnosima.

Moral može biti kršćanski jedino ako potiče da se svaki čin – od pranja tanjura do rada u Parlamentu – živi u svojoj kozmičkoj dimenziji prinosa Kristu. Prinos je priznanje da je *substantia*, temelj svega što postoji Krist. Jedino što može čovjek koji to priznaje je moliti da se On očituje i postane vidljiv.

Zbog toga je ideal ljudskog suživota onaj izražen u Poslanici Hebrejima: »Hrabrite jedni druge dan za danom dok još odjekuje ono *Danas* da ne *otvrdne* tko od vas zaveden grijehom«. Hrabrite jedni druge dan za danom znači: živite spomen na Krista svaki dan, podsjećajte jedni druge na spomen Krista. »Zbog toga smo postali sudionici Krista: Doista, sudionici smo Kristovi postali ako, dakako, ono prvo imanje stalnim sačuvamo.«⁶²

Iz toga proizlazi poslušnost koja održava red u društvu.

Ali autoritet je taj koji održava red u društvu: »Svaka duša neka se podlaže vlastima nad sobom. Jer nema vlasti doli od Boga: koje postoje, od Boga su postavljene, [...] Vladari doista nisu strah i trepet zbog dobra«;⁶³ »Pokoravajte se svakoj ljudskoj ustanovi radi Gospodina.«⁶⁴ Ono što živimo ne smije tome proturječiti.

Iz toga nastaje obaveza služenja ljudskoj zajednici u kulturi, gospodarstvu također i u politici, već prema tome koliko smo u stanju, bez očekivanja nečega za uzvrat, ne samo u slobodno vrijeme, nego nadasve na poslu.

Ekumenizam i *mir* su vrhunski ishod svega toga. Tako prijateljstvo postaje načelo svakog odnosa, najveći doprinos svakom suživotu, prijateljstvo koje teži obuhvatiti sve, što predstavlja najveću pomoć ljudskoj povijesti.

To znači da *kršćansko prijateljstvo sudjeluje u rađanju društvene stvarnosti naroda*. Drugim riječima, iz takvog prijateljstva rađa se narod, jer samo u uzajamnom odnosu čovjek postaje otac, stječe očinstvo, to jest stvara. Očinstvo je na onoj razini na kojoj je priroda svjesna sebe, na ljudskoj razini. Životinja to ne može, ona se može samo razmnožavati, a to nije očinstvo. Otac pomaže čovjeku da prepozna smisao života i prati ga na tom putu.

⁵⁹ Iv 17,1-2.

⁶⁰ Iv 17,3.

⁶¹ Usp. L. Giussani, *Si può (veramente) vivere così*, (Može li se doista tako živjeti?) BUR, Milano 2020, str. 275ss.

⁶² Usp. Hebr 3,13-14.

⁶³ Rim 13,1-3.

⁶⁴ 1Pt 2,13.

Svaki odnos, u mjeri u kojoj je uzajamna ljubav, to jest prijateljstvo, stvara nešto ljudsko. To je naš doprinos, doprinos morala Crkve miru ovdje i svugdje. Ono što naprotiv svijet donosi odnosima je nasilje, on naginje nasilju, i u vrlo prikrivenim oblicima, često lukavim i nesvjesnim, na svim razinama. Iznimka su možda odnosi u izvornoj prirodi: između roditelja i djece. Tu povremeno plane ljudsko, ali i to je ograničeno na trzaje bez snage koji ne mogu ništa protiv rijeke, svjetovne bujice, stoga nasilja, *hybris*, koje je neizbježno prisutno kad je Bog odsutan, odsutan u poimanju i oblicima odnosa.

Naprotiv, iz kršćanskog prijateljstva koje se živi kao ekumenizam i mir, rađa se narod. Rađa se poimanje života, način da gledamo stvarnost, poštenu stav prema okolnostima, snažni odgovor na izazove, koji odgovaraju našem shvaćanju vlastite sudbine istine i sreće. Narod nije samo pojedinac koji jednom kad izraste osnuje obitelj u kojoj se rodi dvoje ili šestoro djece. Zamislimo stotine redovnica Hildegarde iz Bingena i istovremeno redovnike Petra Časnoga u Clunyu i sve ljude koji su odlazili k njima. Na taj je način polako iz barbarstva koje je vladalo V. i VI. stoljećem nastala kršćanska obitelj s nježnim osjećajima, s pozornošću na sitnice, s jasnim uputama i zakonima koji je obilježavaju: »kršćanska obitelj kao organizam-prebivalište, kao pravo ljudsko prebivalište: pomoć, utočište, gostoljubivost, pjesma«. ⁶⁵

Suprotno tome je da ideale koji su izraženi riječima ekumenizam i mir poistovjetimo sa zemaljskom vlasti. Vlast djeluje tako da ti isti ideali postaju nasilje: ekumenizam postaje potvrda vlastitog skučenog, nasilnog stava ili pretjerano negiranje svakog smisla, svake vrijednosti, a mir postaje formula kojom želimo pobijediti u vlastitom ratu.

Nasilje uvijek podrazumijeva pokušaj da se uništi jedan narod: to može biti vojno nasilje, nasilje činovnika pa čak i nasilje religioznih skupina u kojima se religioznost ne priznaje otvoreno i ne potvrđuje se u praksi.

Vlast odgaja čovjeka tako da njegovo djelovanje naginje nasilju, uključujući i shvaćanje obitelji, zajedničkog života i odnosa u društvu. Vlast potiče sve oblike krajnjeg otuđenja koji su početak nasilja u svijetu.

Nasuprot tome, čovjeku koji slijedi Krista ništa nije daleko. »Ako budete ono što trebate biti, zapaliti ćete cijelu Italiju«. ⁶⁶ »Nemojte se zadovoljiti malim stvarima: Bog želi velike stvari«. ⁶⁷ Tako je pisala Katarina, neuka mlada žena iz Sijene.

Misterij kao milosrđe ima zadnju riječ unatoč svim ružnim zbivanjima u povijesti. Misterij kao milosrđe. To je najneodoljiviji zagrljaj Bitka u njegovoj očitoj samilosti, to je izvor, cilj i narav svega što postoji; to je odnos Bitka s mojim ništavilom, sa mnim koga je stvorio i dao mi da sudjeluje u Njemu. On je učinio da mogu sudjelovati u Njemu. To je konačni zagrljaj Misterija, kojemu se čovjek – ni onaj najjudaljeniji, najpokvareniji, najmračniji ili najogorčeniji – ne može ničim suprotstaviti, ne može ništa prigovoriti; može ga napustiti, ali time napušta sebe samoga i vlastito dobro. Misterij kao milosrđe ostaje zadnja riječ svega, pa i najcrnijih zbivanja povijesti.

⁶⁵ L. Giussani, *Si può (veramente) vivere così?!*, (Može li se uistinu tako živjeti?), op. cit., str. 420.

⁶⁶ Sveta Katarina Sijenska, *Pismo Stefanu di Corrado Maconi*, br. 368.

⁶⁷ Usp. Sveta Katarina Sijenska, *Pismo fra Bartolomeu Dominici e fra Tommasu d'Antonio*, n. 127.

Skupština

Stefano Alberto (don Pino). Za tu mladu ženu početak svakog dana, svake geste, svakog čina, bio je obilježen, prožet, ispunjen sviješću o onoj Prisutnosti, ljudskoj prisutnosti onog djeteta, kasnije onog čovjeka, koji je za Mariju bio društvo Misterija prema sudbini, ljudsko društvo Misterija na našem putu.

*Anđeo Gospodnji*⁶⁸

*Jutarnja molitva*⁶⁹

Giancarlo Cesana: Kao već tradicionalno stigle su stotine pitanja. Iz pitanja je jasno da se nalazimo pred novim, novim u smislu neočekivanim, prijedlogom, na kojem trebamo raditi i razmišljati o njemu. To nas ne treba iznenaditi, jer vježbe su trening za postizanje cilja koji je život; nisu cilj, već su trening koji nas uvodi u veliku utrku života.

Sad bih prvo htio postaviti don Pinu nekoliko pitanja koja su se u raznim skupinama često ponavljala, a potom bih htio postaviti dva bitna pitanja don Giussaniju.

Prvo pitanje (pitanja upućena don Pinu tiču se prvenstveno slobode): »Možeš li se vratiti na temu slobode i objasniti što znači da je sloboda jedina točka koju razum ne može dokučiti?«

Don Pino: Jedina točka koju razum ne može dokučiti znači, nadasve, da je to jedina točka u kojoj Misterij ostaje misterij, potpuni misterij. Jer – to je don Giussani istaknuo u svojoj lekciji – stvarnost se ne stvara sama što je razumu jasno, i da se u ovom trenutku ja ne stvaram sâm i to je razumu jasno. Razum ne shvaća, ne može shvatiti kako se to događa, ali da stvari u ovom trenutku dolaze od Drugoga, očito je.

Postoji međutim točka koju razum apsolutno ne može dokučiti: razum ne može shvatiti da je ono što obilježava slobodu mogućnost da prizna ili ne prizna Misterij. Na toj točki Misterij ostaje nedokučiv.

Luigi Giussani: Bitku kao takvome ne može se dodati ni oduzeti ništa: ali sloboda kao da oduzima nešto Misteriju, Bogu, jer sloboda je također mogućnost da stvorenje, biće koje ima udjela u Bogu postane đavao, laž i da porekne da sve što ima prima od Boga. Sloboda je mogućnost da se to biće koje ima udjela u Bogu okrene protiv Boga, da mu se suprotstavi kao izvoru koji mu daje život.

Cesana: Drugo pitanje dolazi iz Madrida: »Što si htio reći s tvrdnjom da se trebamo pokoravati autoritetu (civilnim vlastima, pretpostavljam)? U kojem smislu to ne oporiče ono što si prije rekao o državi kao Bogu-idolu?«

⁶⁸ Stara molitva Anđeo Gospodnji na spomen Blagovijesti, u trenutku kad je »Riječ tijelom postala«. (Anđeo Gospodnji navijestio Mariji / i ona je začela po Duhu Svetom. / Evo Službenice Gospodnje. / Neka mi bude po riječi tvojoj. / I Riječ je tijelom postala. / I nastanila se među nama. / *Zdravo Marijo...* Moli za nas, sveta Bogorodice. / Da budemo dostojni obećanja Kristovih. // Pomolimo se: Milost tvoju, molimo te, Gospodine, ulij u duše naše da mi koji smo po anđelovu navještenju spoznali utjelovljenje Krista, Sina tvoga, po mucij njegovoj i križu k slavi uskrsnuća privedeni budemo. Po istom Kristu, Gospodinu našem. / Amen / *Slava...*)

⁶⁹ Jutarnja molitva (Časoslova Katoličke Crkve) je molitva kojom započinjemo dan moleći psalme; jutarnji hvalospjev obilježava život zajednice: ona je inicijativa pojedinca, i kad se u samostanu pjeva u zboru, i izraz zajedništva također u samoći vlastite kuće. Svaki dan Duhovnih vježbi započinje zajedničkom molitvom Jutarnje u *Tonus rectus* – svi pjevaju zajedno jednom notom.

Don Pino: To dvoje nije suprotno, jer ono što sam želio istaknuti je idolopoklonički zahtjev svake vlasti koja svoj autoritet temelji u sebi, to jest zahtijeva da ona bude isključivi izvor odluka kad je „ja“ u pitanju. Ono što želimo osuditi je zahtjev Države da bude isključivi izvor onoga što „ja“ jest i onoga što „ja“ može činiti.

Svaki autoritet – ne samo državni, već također i Crkveni, ili autoritet muža i žene, roditelja s djecom, škole, pa i onaj među prijateljima – svaki autoritet, svaka vlast koja zahtijeva da se temelji samo u sebi, u većoj ili manjoj mjeri je laž, jer zahtjev da bude apsolutna neizbježna dovodi do nasilja.

Istinski autoritet je naprotiv onaj kome je stalo do sudbine druge osobe. Kao što smo jučer zaključili, autoritet je dobar ukoliko se brine za opće dobro i mogućnost da ljudi dosegnu svoju sudbinu, dakle ako prihvaća da je sudbina moga „ja“ Drugi, da je porijeklo „ja“ Drugi, da je sazdan od Drugoga, da je on izvorni odnos s Misterijem.

Samo ako to priznajemo možemo nadvladati neizbježnu laž koja je manje ili više u temelju svake vlasti.

Cesana: Treće pitanje je: »Što znači da je grijeh slijediti stranca?«

Don Pino: Grijeh je slijediti stranca, to jest slijediti privlačnost koja ne vodi sudbini, odgovor koji je izvan našeg puta. Grijeh je upravo slijediti odgovor koji nije primjeren želji za srećom, želji za ispunjenjem koja je usađena u mom srcu. Izgleda kao nešto normalno, nešto što može na nju odgovoriti, ali čim pođem za njim otkrijem da idol ima usta, a ne govori, ne održava ono što obećava. Tuđinstvo je upravo u odnosu na sudbinu, na cilj, na sreću: to je nešto što je izvannaše sreće, nešto što je ne može ispuniti.

Cesana: Na kraju, Pino, jedno praktično pitanje: »Podudara li se nasljedovanje Krista s nasljedovanjem karizme?«

Don Pino: Nasljedovanje Krista je nasljedovanje Krista, njegove osobe. Ali to bi za mene, konačno ostao sadržaj pobožnosti ili osjećaja kad ne bi prolazilo sad i ovdje kroz jedno lice, temperament ili konkretnu povijest. Za mene je susret s Kristom bio susret s određenim licem, određenom osobom. Krist, čovjek Isus u svojoj prisutnosti sad i ovdje, za nas je karizma, povijesna točka preko koje mi Krist kaže: »Dođi i vidi«.

Cesana. A sad dva temeljna pitanja don Giussaniju koja su česta u faksovima koje smo dobili; kakav odnos postoji između naslova *Ti ili prijateljstvo* i održanih lekcija. Mnogi su izrazili želju da to bolje razumiju i izabrali smo dva pitanja koja nam se čine posebno značajna.

Prvo je: »Posebno nas se dojmilo mišljenje da je otkupljenje „ja“ nadasve ontološke a ne etičke naravi, kao što nas vlast nastoji uvjeriti. Možete li to detaljnije objasniti?«

Drugo pitanje je: »Čini se da je naša dužnost molitva definirana kao molba da stvarno postojimo. Molim za puno toga do čega mi je stalo, ali što znači „molba da postojim“?«

Giussani: Prvo pitanje: koji je odnos ontološkog i etičkog? Nazivamo „ontološko“ ono po čemu je nešto stvarno, kakvo je zapravo, dakle kako je nešto stvarno.

Ako trebam upotrebiti žlicu, oprostite na usporedbi, ne mogu je udariti nogom. Moram je uzeti rukom i čvrsto je uhvatiti. Ne mogu je, na primjer, uhvatiti širim dijelom i onda jesti s ručicom. Etika proizlazi iz razmatranja ili svijesti o stvarnosti, iz nečega što je u stvarnosti, jer nas navodi da se ponašamo kako ta stvar zahtijeva. U protivnom s nekom stvari možemo postupati loše, zamijeniti krijesnice za svijeće, bit pitanja može nam promaknuti.

Što je bilo sljedeće pitanje?

Cesana: Molimo za puno toga, ali što znači pitati, moliti da postojimo? »Molim za puno toga do čega mi je stalo, ali što znači „molba za postojanjem“?«

Giussani: Ono do čega ti je stalo, moj prijatelju, ono do čega ti je stalo je odgovor koji nećeš dobiti do samog kraja. Ono do čega ti je stalo je način na koji, u stvarnosti koja je nepotpuna, nestalna i prolazna, prepoznaš što je tvoja jedina želja, vrhunac tvoje želje, a to je sreća.

Stoga molba za postojanjem ističe činjenicu da ono što želiš, za čime čezneš, za što moliš nije ništa drugo doli zahtjev za zadovoljenjem koje očekuješ da u jednom posebnom aspektu tvoje osobe, tvog života, bude potpuno. Ako očekuješ *sve (toto)* od neke pojedinosti, od posjedovanja te pojedinosti, griješiš.

KRIST ŽIVOT MOG ŽIVOTA

1. »Djelovao je i poučavao«

Krenuli smo od ta dva pitanja; što je Bog za čovjeka i kako ga možemo upoznati?

Prvi odgovor je ontološki, to jest polazi od stvarnosti kakva jest, od stvarnosti Boga kakav jest, od onoga što je Bog, kako bi nas usmjerili kako da se prema Njemu ponašamo. Ali, kako ga možemo upoznati tako da Bog za nas dobije etičko značenje, pokaže nam kako da se ponašamo i kako da se ponašamo prema Njemu.

Polazna točka je ontološka, polazi od stvarnosti onakve kakva jest. Za čovjeka Bog je sve! Sve što postoji, cijela stvarnost je Bog jer »Bog je sve«, cijela stvarnost. Izvan Boga ne postoji ništa.

Dakle, čovjek uistinu priznaje ono što Bog jest jedino ako u svemu što čini moli Boga da mu dade da postoji, to jest moli ga sreću (svatko ima cilj na kojem će konačno i potpuno postati ono što doista jest). Svaki čin je molba Bogu da postoji, dakle molitva, jer svaki čin stvorenog bića kao fenomen u kojem se ono ostvaruje ili se nastoji ostvariti, pokušaj je da dosegne vlastito ispunjenje.

»Vi [kršćani]« govorio je Péguy, »dotičete Boga posvuda«. ⁷⁰ Što god da dotičemo, s čime god da dolazimo u dodir, tražimo svoje ispunjenje. Stoga je svijest o svakom činu, svaki put kad je čin svjestan, molba Bitku za ispunjenjem, molba stvorenja Bitku u kojem sudjeluje da bude, da postoji uvijek, i to sa svim što je primio, svime što jest.

Drugi odgovor crpi iz ontološkog otkrića – Bog je sve a čovjek je stvorenje koje ima udjela u Bitku, on je samo-objava Bitka kao Misterija – pitanje etičke svijesti, to jest način ponašanja. Doista, ako je Bog sve (to se ne može drukčije reći), ako je Bog za čovjeka sve i razumu se očituje kao izvor života, ali čovjek to ne želi shvatiti i ne misli na to, to je kao da Boga nema. Za većinu nas je svaki dan koji prolazi, barem djelomično, obilježen tim grijehom. Izraz »grijeh« je precizan, nije dobroćudan, već izražava tugu kao kad kažemo: »Pogledaj, ovaj je učinio to i to, kakva šteta, kakav grijeh, izgubio je zdravi razum!« Slično za Boga: »Nije priznat, kakva šteta!«

Kako možemo upoznati Boga na taj način? Kako možemo sigurno i jasno spoznati da je On sve, tako da čovjek može djelovati jedino moleći za ono što je od Njega već dobio: život, sudjelovanje u Bitku, svoj život stvorenja koje sudjeluje u Bitku?

Kako ga možemo upoznati? Trebamo ga postati svjesni. Svijest se prvenstveno tiče sposobnosti spoznaje razumnog čovjeka. Razum je svijest o stvarnosti u cijelosti, znači u svim njezinim čimbenicima. Stoga postati svjestan neke stvari znači otkriti je u cijelosti. U našem slučaju objekt o kojem govorimo, objekt koji nas zanima, o kojem je riječ, je Bog: kako čovjek shvaća Boga i kako se Bog očituje, kako se mora očitovati čovjeku.

Razum, jednom kad shvati da je Bog izvor svega, da je Misterij porijeklo svega, teži otkriti kako se treba odnositi prema Bogu, kako postupati s Njime, stoga teži otkriti puteve iz kojih proističu moralni zakoni.

Ali sad treba ukazati na kvalitativni skok koji je doista zagonetan.

Misterij, izvor i konačna svrha svega stvorenoga, htio je da postoji čovjek rođen od žene, koji je proživio svoj ljudski život kao svaki drugi čovjek, čovjek Isus iz Nazareta. Preko tog čovjeka Misterij se htio objaviti čovječanstvu. Misterij ga je od prvog trenutka njegova začeca tajanstveno uključio u

⁷⁰ Usp. Ch. Péguy, *Véronique. Dialogo della storia e dell'anima carnale* (Dijalog povijesti i tjelesne duše), Piemme, Casale Monferrato (AL) 2002, str. 256.

božansku Riječ, u drugu osobu presvetog Trojstva dajući mu da izravno sudjeluje u Božjoj naravi. To je najveći misterij u povijesti čovječanstva i kozmosa. Zato je Isus iz Nazareta »Isus nazvan Krist«.

Gledati, slušati i slijediti tog čovjeka izvor je kršćanskog morala. Misterij je htio da čovjek Isus bude nadasve sredstvo poučavanja za sve ljude, najvećeg poučavanja života, onog o Bogu jedinom učitelju (»Ne dajte da vas učiteljima zovu, jer jedan je vaš Učitelj, a svi ste vi učenici i braća«)⁷¹. Stoga je On živi primjer onoga što je poučavao. Gospodin Isus je djelovao i poučavao.

Kad želimo govoriti o Isusu, možemo o njemu poučavati samo nešto što je već prije osvojilo našu dušu, cijelu našu dušu.

Najuzvišenije u moralnom stavu kojem nas Isus odgaja, jest da je svaki čin – kao odnos s Bogom, s Isusom, s ljudskosti pojedinca i društva – prijateljstvo. Svaki ljudski odnos, ili je prijateljstvo ili mu nešto nedostaje, pa je zato lažan.

Zato čovjek Isus kaže: »Oče, ako je moguće nemoj da umrem na taj način, ali ne moja volja nego tvoja neka bude.«⁷² Tako je bio učitelj svim ljudima, prihvaćajući da umre za ljude. »On me je ljubio i sebe je predao za mene«⁷³, rekao je sveti Pavao.

Svaki odnos je prijateljstvo u smislu da je dar, ili može biti dar koji nam dolazi od Boga ili od Krista, od Crkve ili povijesti čovječanstva. Prijateljstvo je dar koji mi prihvaćamo. Sve ono što nam je dano od Boga, od Krista, od Crkve ili povijesti čovječanstva namijenjeno je svim ljudima, za sve ljude, dar je koji mi primamo i prihvaćamo. Ako prihvatimo taj dar ljubav postaje obostrana; prihvaćajući ga iskazujemo ljubav onome tko nam je dar dao.

U tome smislu prijateljstvo je uzajamni dar, uzajamna ljubav, jer za biće koje je stvoreno, kao što je čovjek, vrhunski oblik ljubavi prema Bogu je da čovjek prihvati da ga je On stvorio, da postoji zahvaljujući Drugome: sve mu je dano.

2. Prisutni Događaj

Prisutnost Isusa Krista koja je, u svakom danu i svakom satu života, dana onome tko je kršten, koga je Krist izabrao je događaj. Krist kome je Otac predao sve ljude, je događaj.

Ta prisutnost je dakle za cijelo čovječanstvo, jer onaj tko je kršten izabran je da objavi ono što Bog nudi čovjeku, dar samoga sebe čovjeku, cijelom čovječanstvu. Pomislimo, na primjer, na jednu pojedinost; ako sam ja bio kršten, to je zato jer je snaga Misterija koja me krštenjem promijenila, preko mene, mnogim putovima i prilikama htjela dosegnuti druge. To je ontologija novog odnosa sa svime: odnos između onoga tko je kršten i svih ljudi proističe iz tog cilja koji nam je Misterij u krštenju objavio. Misterij nas je, snagom koju nam je dao u krštenju, počeo upoznavati s ciljem koji je imao izabirući nas. To je izvor etike, ponašanja koje trebam slijediti kad postanem svjestan svog krštenja koje ne smijem zaboraviti ni u jednom činu. Ni jedan dan, ni jedan sat čovjek ne smije zaboraviti taj izbor. Njegov cilj prožima cijeli ljudski fenomen, sva djela i svu zauzetost čovjeka, nadilazi ih u svakom pogledu. U tome smislu smo uvijek govorili da trenutak ima vječnu vrijednost, da je to ostvareni odnos s Beskonačnim, upravo kao najveće djelo, najveći ep, najveća povijest.

Prisutnost Isusa Krista je dakle Događaj, koji zahvaljujući odgoju naše karizme primjećujemo (i u koji smo uvjereni); to je Događaj koji srećemo u sadašnjosti, sad i ovdje, u okolnostima. Tako postaje sve jasnije kako je zajednica u koju smo zajedno pozvani očitovanje misterija Crkve, otajstvenog tijela Kristova.

⁷¹ Usp. Mt 23,8.10.

⁷² Usp. Lk 22,42.

⁷³ Usp. Ef 5,2.

Kao što smo puno puta rekli, nadnaravna stvarnost je ljudska stvarnost u kojoj je prisutan misterij Krista, prirodna stvarnost u kojoj je prisutan misterij Krista (prirodna u smislu da se predstavlja i postaje jasna u ljudskom licu). To je Crkva koja se pojavljuje u mojoj blizini, potom u određenim okolnostima, s mojim ocem i majkom, potom u sjemeništu, potom kad sam počeo sretati osobe koje su obratile pozornost na mene, postale su mi prijatelji jer sam govorio neke stvari, i na kraju sam na neki način bio usmjeren u zajednicu koja mi je približila i približava mi misterij Crkve, te je stoga pojava Tijela Kristova. To je zajednica koju nazivamo „*vokacijskom*“, znači zajednica koja nas privlači jer rađa iskustvo i rođena je iz iskustva u kojem nas je karizma dirnula.

Sveti Augustin je govorio: »*In manibus nostris sunt codices, in oculis nostris facta*«. ⁷⁴ *In manibus nostris sunt codices*, Evanđelje koje treba čitati, Biblija koju treba čitati, ali ne bismo znali kako ih čitati bez druge klauzule: *in oculis nostris facta*, pred našim očima činjenice. Isusova prisutnost podržava se, potkrepljuje, dokazuje čitanjem evanđelja i Biblije, ali zajamčena je, postaje očita među nama preko događaja koji predstavljaju prisutnosti. U životu svakoga od nas postoji događaj koji je nešto značio, prisutnost koja je utjecala na cijeli život: ona je unijela novo svjetlo u način na koji shvaćamo, osjećamo i djelujemo. Naziva se događaj. Ono u što smo uvedeni ostaje doista živo, obistinjuje se svaki dan; stoga svakodnevno postajemo svjesni, moramo postati svjesni događaja, načina na koji se nama dogodio, susreta koji smo doživjeli.

Zaključit ću ova svoja razmišljanja riječima: Krist, to je ime koje ukazuje i definira stvarnost koju sam u svom životu sreo. Sreo sam: prvo sam kao dijete čuo govoriti o njemu, potom kao dječak itd. Moguće je izrasti dobro poznavajući tu riječ, ali mnoge osobe ga nisu srele, nisu ga stvarno doživjele kao prisutnog. U mom slučaju Krist se sudario s mojim životom, moj život se sudario s Kristom upravo kako bih naučio da je on središnja točka svega, cijelog mog života. *Krist je život mog života*. U njemu je sažeto sve što želim, sve što tražim, sve što žrtvujem, sve ono što se u meni razvija zbog ljubavi prema osobama s kojima me je ujedinio.

Kao što je rekao Möhler izrekom koju sam često ponavljao: »Mislim da ne bih mogao nastaviti živjeti da ga više ne čujem govoriti«. ⁷⁵ Tu sam izreku stavio pod Carraccijevu sliku Krista kad sam bio u gimnaziji. To je vjerojatno jedna od izreka koje sam se u životu najčešće sjećao.

Krist, život života, sigurnost dobre sudbine i društvo za svakodnevni život, blisko društvo koje sve mijenja u dobro. Tako On djeluje u mom životu.

Moral ne samo da ovdje ima svoju polaznu točku, već samo tu nalazi uporište i spas.

Razlog ljubavi svetog Petra prema Kristu nije bio da mu je On oprostio mnoge mane, mnoge krivnje i izdaje; nije učinio popis njegovih grešaka. Kad se našao pred Njim, nakon Njegova uskrsnuća, onaj put kad se našao licem u lice s Kristom i Krist ga je upitao: »Šimune, ljubiš li me?«, on mu je odgovorio: »Da«. Upravo odnos s tom Njegovom riječi koja je najljudskija i najbožanstvenija, navodi nas da zagrlimo cijeli naš svakodnevni život. Spomen na Njega treba biti svakodnevna, želja da nam On postane blizak treba biti svakodnevna, trebamo biti radosni jer nas On prati, spomen na njega treba nas ispuniti radošću u bilo kojoj situaciji se nalazili, jer u tebi je, Gospodine utjelovljena ljubav Misterija prema meni. Tako se rađa sigurnost da ćemo dosegnuti sretnu sudbinu i nada za cijeli život.

»Da, Gospodine, ti znaš da te ljubim«. Mogao sam pogriješiti i izdati tisuću puta u trideset dana, ali to je istina, to je tako! Čini mi se da to nije zahtjev, već je iznenađujuća, nezamisliva, neizreciva milost, kao što je govorio Michelangelo Buonarroti: »Ali, što mogu, Gospodine, ako ne dolaziš k meni s tvojom uobičajenom neizrecivom blagošću«. ⁷⁶

⁷⁴ Sveti Augustin, *Sermo 360/B,20: Sermo sanctis Augustini cum pagani ingrederentur*.

⁷⁵ Usp. J.A. Möhler, *Dell'unità dalla Chiesa*, (O jedinstvu Crkve), Tipografia e libreria Pirotta e C., Milano 1850, str. 52.

⁷⁶ M. Buonarroti, *Rime*, Laterza, Bari 1967, br. 286, str. 5-6, str. 136.

Krist i „da“ Njemu, to je, ljudski gledano, paradoksalno, najjednostavnije (kažem to malo drsko, malo oduševljeno), ili ono što mi, od svih moralnih dužnosti koje u svijetu imamo, najlakše prihvaćamo. Jer Krist je riječ koja sve objašnjava. Krist je čovjek koji je živio prije dvije tisuće godina kao svi drugi ljudi, ali koji nas, otkako je uskrsnuo od mrtvih, dan za danom, sat za satom, prožima snagom Misterija u čijoj naravi sudjeluje.

Cijela prisutnost Misterija s njegovim sveobuhvatnim zahtjevom na naš život («Bog sve u svemu») i Krista, Isusa iz Nazareta, mladog čovjeka iz Nazareta, Isusa koji je misterij, Krist Božji pomazanik, koji je veliki, neizmjerljivo veliki lik, podsjeća nas da je Božja riječ u našim srcima i na našim usnama, posve bliska, svakodnevna i djelotvorna prisutnost, podsjeća nas na tu zajednicu koja je toliko čudna koliko je očito nenadmašiva, sve to objašnjava da možemo reći »Ti«. Trebamo reći »Ti« Bogu i »Ti« Kristu, čovjeku Isusu iz Nazareta.

Kao Misterij tako je i njegova fizička prisutnost u našem životu izvor odnosa s istinom i sa stvarnosti u njezinoj cjelini. Sve to postaje također izvor onoga što smo rekli o prijateljstvu. Nema važnijeg odnosa nego onoga s Tobom, Kriste. Ako živim spomen na Krista ne mogu imati ni jedan ljudski odnos, bilo koje naravi, a da pri tome ne težim idealu prijateljstva. Ti si gledao sve osobe s kojima si govorio ili koje su ti odgovarale ili s kojima nije postojao nikakav odnos (pa čak i Pilata, također i velike svećenike) sa žarkom željom da se ispuni njihova sudbina (kao što pokazuje cijela tvoja muka), pun ljubavi prema njima. Da su je oni prihvatili i približili se Tebi, svi bi bili postali tvoji prijatelji, stoga i prijatelji među sobom.

Sveti Maksim Ispovjednik, jedan od velikih otaca Crkve, to prekrasno sažima. On kaže: »Krist je [...] sve u svima [bilo da smo dobri, zli, rastreseni, bilo da stojimo postrani ili smo upleteni], On koji sve sadrži u sebi, prema jedinstvenoj moći, bezgraničnoj mudrosti Njegove dobrote – kao centar u kojem se stječu crte [sve crte svega stvorenoga: to je ontološko rođenje, pogled ontologije iz kojega treba proizaći cijeli naš životni stav] – kako stvorenja jedinog Boga ne bi bila međusobno strana i neprijateljska i kako bi imala zajedničko mjesto na kojem bi očitovala svoje prijateljstvo i svoj mir«. ⁷⁷ To je sinteza duha u kojem smo ove dane razmišljali i govorili.

⁷⁷ San Masimo il Confessore, *Mistagogia*, I.

ČUDO PROMJENE (1998)*

Novi početak bio je naslov članka u prvom broju časopisa »Tracce« ove godine, koji izvještava o predstavljanju djela »The Religious Sense« (Religiozni smisao) u biblioteci Ujedinjenih naroda u New Yorku. Kao »sveti Petar u Rimu«¹, komentirao je don Giussani, naglašavajući dvostruko obilježje kršćanskog poslanja: sloboda da se suočiš s najtežim situacijama (»u središtu carstva«) i obnavljanje „ja“ kao subjekta po kojem događaj Krista postaje prisutan u sadašnjosti.

Vježbe Bratstva bile su posvećene obraćenju koje iz temelja mijenja ljudsko biće. Produbljivanje svijesti o sebi usko je povezano s percepcijom suda vjere o svijetu. Tekstovi o modernom vremenu u svojim suprotnim aspektima – »nadmoć etike nad ontologijom«,² nihilizam i skepticizam, nasilje, a s druge strane trajna mogućnost za dobro i za istinu koja potiče istinski ekumenizam – , bila je česta tema u razmatranjima kao i javnim izjavama za tisak. Već nekoliko godina važne nacionalne dnevne novine tiskale su povremeno članke i pisma don Giussanija i čitalačka publika počela ga je pobliže poznavati, cijeneći njegovu vrijednost i nadilazeći neutemeljene predrasude.

Želja za susretom s drugima i dijalogom potaknula je nastanak niza tekstova u zbirci »Quasi Tischhereden« koja je ponovno predlagala klasični oblik europske literature: spontane i slobodne razgovori s prijateljima o životu, vjeri, odgovornosti u društvu.

Kardinal Ratzinger rekao je u svojoj propovjedi na pogrebu don Giussanija: »Odrastao je u kući siromašnoj kruhom, ali bogatoj glazbom«. ³ Ljubav prema glazbi potaknula je don Giussanija da osnuje uspješni lanac muzičkih CD-a (Spirto Gentil) koji je omogućio mnogima da upoznaju najljepše i najsnažnije djelove pjesama, melodija i muzičkih i opernih djela.

Nakon što je više od 20 godina pratio Bratstvo pokreta koje je po njemu najsnažnije izražavalo iskustvo pokreta, u travnju je don Giussani posljednji put sudjelovao na sastanku odgovornih studenata (Equipe). Govorio je o »putovanju Leopardija«⁴ i uputio je poziv koji zvuči kao zadaća: »Ostvarite svu dinamiku [...] najvažnijeg razloga našeg prijateljstva, [...] a to je ispunjenje srca, ispunjenje potreba srca, bez čega bi nihilizam bio jedini mogući ishod«. ⁵

Taj procvat ljudskosti kao brojne inicijative bili su iznenađujući „plod“ u njegovim fizičkim uvjetima koji su bili sve lošiji, te su, između ostalog, otežavali govor. Te konkretne okolnosti mogle su postati prepreka ili čak prigovor, no on ih je prihvaćao kao »faktor koji je bitan a ne sporedan za naš poziv«⁶. Bolest je još više približila don Giussanija Ivanu Pavlu II. kojega je u više javnih i privatnih prigoda nazvao »ocem i učiteljem« i kojega je podržao prije velikog Jubileja 2000. godine, koji je u medijima postao predmet rasprava i kritika.

* Duhovne vježbe Bratstva Comunione e Liberazione, 24-26 travnja 1998, Rimini.

¹ A. Savorana, *Vita di don Giussani*, op. cit., str. 1010.

² *Luomo e il suo destino In cammino. In cammino* (Čovjek i njegova sudbina. Na putu), Marietti 1820, Genova 1999, str. 63.

³ J. Ratzinger. Citirano u A Savorana, *Vita di don Giusani*, str. 1188.

⁴ A. Savorana, *Vita di don Giussani*, op. cit., str. 1018.

⁵ L. Giussani, *In cammino* (Na putu) (1992-1998), BUR, Milano 2014, str. 344.

⁶ L. Giussani, *Luomo e il suo destino. In cammino*, op. cit., str. 63.

I u ovoj prilici razmatranja za Vježbe snimljena su nekoliko dana ranije. Njegova razmišljanja o naravi vjere i intelektualnom kontekstu modernog vremena dosežu iznenađujuću dubinu i jasnoću: »tri ograničenja« kršćanstva i »pet bez« modernog racionalizma postat će bitna poglavlja kršćanske svijesti o sebi.

Don Giussani je prisustvovao Vježbama i sudjelovao je na skupštini odgovarajući na pitanja i objašnjavajući pasuse koji nisu bili potpuno jasni. To je bio početak rada na tim tekstovima koji će potom nastaviti sljedećih godina.

Gotovo deset europskih zemalja direktno je pratilo razmatranja i skupštinu preko satelita, a druge dvadeset i četiri zemlje izvan Europe u drugim vremenskim zonama gledale su i slušale snimke nekoliko sati kasnije.

Već nekoliko godina slavljenje euharistije u subotu predvodi predsjednik „Pontificium Consilium Pro Laicis“ Papinskog savjeta za laike, koji je održao i propovijed: prvo je to bio kardinal Eduardo F. Pironio, zatim kardinal James F. Stafford i konačno mons. Stanislav M. Rylko. To je bio značajan znak pažnje koju su Crkva, a na poseban način i Papa iskazivali pokretima, kao i znak vrednovanja crkvenih vlasti onoga što se radalo odozdo, kao važni, ne sporedni doprinos cijeloj Crkvi.

Koncem svibnja održan je u Rimu Svjetski kongres crkvenih pokreta koji je završio sastankom s Papom na Trgu sv. Petra. U svom predavanju na početku Kongresa, kardinal Joseph Ratzinger je govorio o »čudesnom događaju« svog susreta s pokretima u godinama »zime« u Crkvi.⁷ Ivan Pavao II. naglasio je važnost istovremenog postojanja institucijske i karizmatičke dimenzije. U svom svjedočenju na Trgu sv. Petra don Giussani je naglasio da je »prosjak pravi protagonist povijesti: Krist prosjak čovjekova srca i srce čovjeka koje prosi Krista«.⁸ Spominjat će 30. svibanj kao »najveći dan u povijesti pokreta«.⁹

⁷J. Ratzinger, »I movimenti ecclesiali e la loro collocazione teologica«, in Pontificio Consiglio per i Laici, *I movimenti nella Chiesa*. Atti del Congresso mondiale dei movimenti ecclesiali, (»Crkveni pokreti i njihovo mjesto u teologiji« u Papinskom vijeću za laike. Pokreti u Crkvi. Zaključci Svjetskog kongresa o pokretima) Roma 27.-29. svibnja 1998., LEV, Città del Vaticano 1999, str. 23-24.

⁸L. Giussani – S. Alberto – J. Prades, *Utirati tragove u povijesti svijeta*, str. 10.

⁹L. Giussani, »Milano, 3. lipnja 1998«, u *L'opera del movimento. La Fraternità di Comunione e Liberazione*, (Djelo pokreta. Bratstvo Comunione e Liberazione) San Paolo, Cinisello Balsamo (MI) 2002, str. 271-272.

BOG I POSTOJANJE

1. Problem spoznaje

»Bog je sve u svemu«. ¹⁰ Kako to postaje važno, kako ima utjecaj na život? Tvrdnja koja nema utjecaja na život je apstraktna, ostaje apstraktna ili izgleda donekle apsurdna. »Bog je sve u svemu« je upečatljiv zaključak kojem vodi razum shvaćen u skladu s iskustvom njegove izvorne naravi, stoga razum kako ga afirmira filozofija primjerena čovjeku. Razum je, podsjetimo se, zahtjev za jedinstvenim sveobuhvatnim smislom, otvorenost prema stvarnosti u cjelokupnosti njezinih čimbenika.. Da je »Bog sve u svemu« za nas je dubok izražaj razuma, prigoda da se potvrdi njegova potpuna vrijednost. To nije neka apsurdna fraza ni apstraktna tvrdnja, nego je jednostavno nešto što se može prosuditi i razumjeti ili ne razumjeti – kao stvarni čimbenik života.

Ako je »Bog sve u svemu«, moramo vidjeti kako to utječe na naš život. Kako da toga postanemo svjesni? Što to znači da postanemo svjesni? Znači prvenstveno *upoznati Boga na takav način da to utječe na naš život*. Bitak se razotkriva onoliko koliko djeluje u našoj sadašnjosti: on jest ako djeluje pred našim očima. Stoga, poznavanje Boga podrazumijeva promjenu ljudske inteligencije čija je prva značajka promjena same predodžbe koju imamo o ljudskoj inteligenciji na djelu. Prvo i najvažnije za etički stav dostojan čovjeka, prvi čimbenik volje za vlastitom preobrazbom, kako bi naša prisutnost postala korisnija u svijetu i za svijet, je na *nivou spoznaje*. Prije svakog čina ili svakog djelovanja problem je spoznaje. Aktivnost inteligencije izražava *mens* subjekta u smislu da stvara novo i jasno stajalište za suočavanje sa svim stvarima pa ih na taj način čini novima; u tom se smislu može reći: *facta sunt omnia nova*, (sve stvari postaju nove).¹¹

Trebamo postati svjesni etičkih posljedica činjenice da je »Bog sve u svemu«, i možda još prije estetske snage koju »Bog je sve u svemu« posjeduje. Iz te estetske snage proizlazi naime sama mogućnost etike, jer samo ako je Bitak privlačan, može do te mjere privući čovjekovu pozornost da se on čak i žrtvuje za njega. Od čovjeka se traži samo da vjerno i pošteno sačuva želju i volju da ostane ponizan i poslušan pred veličinom Bitka koji ga stvara. Kako bismo postali svjesni takvih etičkih posljedica, moramo *postati svjesni mentaliteta* koji, iako naizgled veliča religiozni preporod, zapravo se suprotstavlja upravo tome da je »Bog sve u svemu« učinivši ga apstraktnim, zaboravljajući ga, ili još gore, negirajući ga. Trebamo biti svjesni stvarnosti u kojoj živimo, »kulturnog« trenutka u punom smislu te riječi kao i vlastitog životnog puta.

Nije moguće živjeti u društvenom ozračju koje zahvaća sve, a da ono ne utječe na nas. Mi sami sudjelujemo u tom mentalitetu za koji je Bog apstraktan, zaboravljen ili ga se čak negira. Tako u praksi, egzistencijalno, i mi na kraju negiramo da je »Bog sve u svemu«. U našem nemirnom i zbuđenom duhu prisutna je laž današnjeg mentaliteta u kojem mi sami sudjelujemo, jer i mi smo djeca povijesne stvarnosti što je ljudski, i moramo proći kroz sve neprilike, napasti, gorke rezultate i pri tome sačuvati nadu koja je život života. Pogledajmo, dakle, kako se u nama očituje laž koja u nas prodire iz svijeta u kojem živimo.

¹⁰ 1Kor 15,28.

¹¹ Usp. 1Kor 2,12; 2Kor 5,17; Kol 1,16.

2. Iskustvo i razum

Negiranje činjenice da je »Bog sve u svemu« posljedica je bezvjerja koje nije postojalo u vrijeme stvaranja europskih naroda.

Postoji bezvjerje u našem svijetu koje je počelo neprimjetno, a da to nitko nije primijetio, odvajanjem Boga kao izvora i smisla života (stoga povezanog sa svim što se događa, svim ljudskim zbivanjima), od Boga kao misaonog produkta, stvorenog od misli, sazdanog od misli, zamišljenog prema potrebama ljudske misli. To dovodi do *odvajanja smisla života od iskustva*. Negiranje Boga, sve do negiranja vrhunski razumne i očite posljedice da je »Bog sve u svemu« podrazumijeva odvajanje smisla života od iskustva, jer smisao života jest Bog, a iskustvo je odnos slobode čovjeka i stvarnosti u koju je uronjen. Ako je Bog shvaćen odvojeno od iskustva, ako nema utjecaja na život, smisao života odvojen je od iskustva. To znači da smisao života nema više nikakve veze sa sadašnjim trenutkom života ili da je u najmanju ruku teško odrediti taj odnos. Ali ne možemo odvojiti ljudske korake od razloga koji potiču čovjeka da korača! Zašto korača? Kamo ide? Korača prema smislu života i svojoj sudbini.

Odvajanje smisla života od iskustva ima za posljedicu i odvajanje moralnosti od ljudskog djelovanja: moralnost shvaćena na taj način nema isti korijen kao i djelovanje. U kojem smislu? U smislu da je moralnost važna u ljudskom djelovanju, povezana je s iskustvom, ali nemaju isti korijen: ne odgovara fizionomiji, licu koje nam daje naše iskustvo.

To, među inim, objašnjava pojavu moralizma: to je moralnost koja, paradoksalno, nema veze s djelovanjem u smislu da ne nastaje istovremeno s njim. Moralizam je skup principa koji prethode i određuju ljudsko djelovanje prosuđujući ga teoretski, apstraktno, bez obrazloženja zašto je nešto pravedno ili nepravedno, te zašto bi čovjek trebao ili ne bi trebao nešto učiniti. Čovjek se, i ne shvaćajući razloge, mora prilagoditi unaprijed stvorenoj slici o onome što radi, što se prosuđuje na temelju neke teoretske ideje. Zato moralnost nema isti korijen kao djelovanje. Zbog toga na kraju ona naglašava zajedničke vrijednosti, vrijednosti koje su općenite. Načela moralnosti stoga proizlaze iz općeg mentaliteta ili ih nameće država.

Bit problema postaje jasna u sukobu koji nastaje oko shvaćanja *odnosa između razuma i iskustva*. Kako bismo to razumjeli bilo bi dovoljno razmotriti izreku »Bog je sve u svemu« koja je uzdrimala postojeću uobičajenu formulaciju o Božjoj egzistenciji (»Bog postoji«). Nitko naime ne vidi problem u tome da se potvrdi postojanje višeg Bića, postojanje Boga zatvorenog u sebe, koji nije povezan s ljudskim djelovanjem, osim na kraju kao sudac koji odbacuje ili odobrava ono što je čovjek učinio. Ako se odnos razuma i iskustva shvaća na taj način, poredak velikog Božjeg nauma, a to je svemir, može biti potkopan u korijenu. Moralnost svedena na moralizam prikazuje odnos između Božjeg nauma i ljudskih zbivanja kao apstraktni ideal. Naprotiv, upravo u iskustvu izlazi na vidjelo pristaje li čovjek svojim djelovanjem uz taj naum u njegovoj cjelini, ili ga negira odbijajući da odgovori na taj vrhunski i presudni naum.

Jean Guitton, ohrabrujući nas u našem nemiru i zabrinutosti podržao je ispravnost našeg stava kad je u pitanju odnos između razuma i života kada je rekao da »„razumno“ znači podvrgnuti razum iskustvu«. ¹² Iskustvo je izranjanje stvarnosti u svijesti čovjeka, koja tako postaje providna ljudskom pogledu. Stvarnost je nešto što srećemo, nešto što je dano, a razum je razina stvarnosti na kojoj ona postaje svjesna sebe. Nije riječ prvenstveno o filozofiji, nego o egzistencijalnoj potrebi. Zašto je »razumno podvrgnuti razum iskustvu«? Zato jer nam iskustvo govori o našoj vlastitoj stvarnosti u kojoj je i naša prisutnost: to je stvarnost koja nam je dana, s kojom se srećemo, nismo je mi ni stvorili, niti izmislili. S druge strane razum je ona razina stvarnosti na kojoj je ona svjesna sebe, postaje svjesna nečeg danog, »nečega« što čovjek susreće. Ta svijest o sebi je definicija razuma.

¹² Usp. J. Guitton, *Arte nuova di pensare* (Novi način mišljenja), San Paolo, Cinisello Balsamo (MI) 2009, str. 71.

Kako bismo obranili Boga u njegovoj istini i obranili potrebu čovjeka da svoj život shvaća kao pripadnost Njemu, te da stoga teži da se u svemu sviđi tom vrhovnom stvoritelju i upravitelju svega što postoji, potrebno je prvenstveno obnavljanje značenja riječi „razum“ jer u suvremenom govoru to je riječ koja izaziva najveću pomutnju. Ako se razum loše koristi trpi ukupna spoznaja stvarnosti. Ako se razum koristi loše, to jest ako se razum smatra »mjerom« stvarnosti – što uvijek podrazumijeva da je razum unaprijed stvorena ideja, nešto što na čudan način djeluje na naše iskustvo tako da ono ograničava i ne prepoznaje ono što je prisutno u našem životu – posljedica će biti tri teška ograničenja koja utječu na sve stavove u životu. U tom trostrukom ograničenju možemo vidjeti i shvatiti duboku razliku između kršćanske kulture i svjetovne nekršćanske kulture.

Govoriti o kulturi, zapravo znači govoriti o ljudskom temelju naše prisutnosti u svijetu, jer kultura nije samo cilj kojem teže njezini ljubitelji ili stručnjaci. Kultura je ono iz čega čovjek crpi cijelo svoje ponašanje, što kao izvor svega nadahnjuje njegovo ponašanje, što ga oblikuje i razvija, i u čemu potvrđuje konačni cilj svega što čini, znači svoju sudbinu.

Ako se razum loše koristi, ako se koristi kao mjera, dolazi dakle do tri velika ograničenja koja utječu na cjelokupno ponašanje. Kada govorimo o moralu jako je važno razumjeti i biti svjestan kojoj kulturi pripadamo, svjetovnaoj ili kršćanskoj.

3. Tri teška ograničenja

a) Prvo ograničenje – ovdje opisujem porijeklo našeg ponašanja u njegovom dramatičnom i kontradiktornom aspektu – : *umjesto događaja, ideologija*.

Odnos sa stvarnošću u kojoj čovjek živi od jutra do večeri može biti trajni poticaj, trajno nastojanje da odgovori na ono što se događa i što doživljava. Ali čovjek može dopustiti da ga pokrene nešto, može biti poslušan nečemu što se ne rađa, ne proizlazi iz *njegovog* načina reagiranja na stvari na koje nailazi, koje susreće, nego iz *predrasuda*.

Polazna točka kršćanina je događaj. Polazna točka svih drugih ljudi je određeni dojam i procjena stvari, stav koji netko zauzme »prije« no što se suoči s tim stvarima, nadasve prije nego što ih prosudi. Čovjek može i ljudske potrebe koje osjeća i konkretno nastoji podijeliti s drugima, shvaćati i prilaziti im prema unaprijed stvorenom mišljenju. Na primjer, dogodi se nesreća u rudniku ili na željeznici. Čovjek nastoji pristupiti tim događajima koji traže objašnjenje, ne polazeći od vlastite reakcije, od onoga što kao čovjek osjeća prema tom događaju. A da to ni ne primijeti, u njegov sud o događajima uvuče se nešto što je već čuo, nešto što je već doživio, to jest predrasuda. Polazi od predrasude, tako da će novine republikanaca ili *liberala* dati određeni ton, dok će novine stranke na vlasti napasti nekoga drugog. Predrasuda (to jest početna točka iz koje crpi svoje argumente), kako bi ušla u povijest, kako bi se afirmirala u vremenu i ušla u način mišljenja ljudi i društveno mišljenje, treba se razviti. Razvoj predrasude je logika govora koji postaje ideologija. Logika govora koja polazi od predrasude, podržava je i nameće, naziva se ideologija.

Ako je naprotiv izvor, temelj, načelo koje je temelj cjelokupnog ljudskog iskustva događaj – jedina istinska alternativa predrasudi, nešto što se događa i što čovjek sretno – , ako je kriterij vladanja čovjeka događaj, on se stalno nanovo preoblikuje i predlaže u povijesti, u vremenu, dan za danom, sat za satom: taj se događaj razumije jer se »događa sada«. Pamćenje je suprotno od ideologije.

Naš život kao vjernika, kao kršćana u svijetu upravo je u toj važnoj alternativi koju ne primjećujemo ako ne obraćamo pažnju na onoga koga je Bog stavio da upravlja njegovom Crkvom. Na to nas podsjeća glasovita rečenica Alexisa Carrela: »Mnogo promatranja i malo razmatranja dovodi do istine [to jest sačuvan je stvarni odnos s onim što jest], dok mnogo razmatranja i malo promatranja dovodi

do zablude [i do raspada]«. ¹³ Naš kršćanski život, naša vjera i naš konkretni moral, naš stav u životu određeni su ili aktualnim ideologijama, ili činjenicama, počam od očite činjenice da postojimo, situacijama koje nam se događaju, stvarnostima koje slučajno srećemo i na koje reagiramo na određeni način, činjenicama: činjenicama kao događajima«. Na primjer, rođenje djeteta je događaj. Ima velikih događaja i događaja čije je značenje neznatno.

Ako je, dakle, porijeklo, temelj, načelo na kojem se temelji ukupno ljudsko iskustvo događaj, moguće ga je razumjeti, jer se na neki način događa sada, u ovom trenutku. Ne može se govoriti o prošlosti koja je presudna za osobu koja danas živi, ako ta prošlost na neki način ne postane sadašnjost. Da je riječ samo o uspomeni – ali nemoguće je da je samo uspomena – ona ne bi ostavila tragova; ali ako nije samo uspomena, to je nešto iz prošlosti što utječe na sadašnjost. Kršćanstvo je događaj i stoga je prisutno, prisutno je sada, i njegovo obilježje jest da je prisutno kao pamćenje. Tamo gdje se kršćansko pamćenje ne poistovjećuje s uspomenom, gdje nije uspomena, ponovno se događa Prisutnost).

Samo nas priznanje tog događaja sprječava da postanemo robovi ideologije. Sjetimo se da sve ideologije u svom sustavu razviju određeni govor i u logici na kojoj su utemeljene, teže vlasti ili posjeduju vlast (ljude se može ograničiti ideologijom), što u određenom trenutku dovodi do prevlasti jedne ideologije nad drugima.

Nasuprot tome, kršćanstvo se rađa iz događaja koji se utjelovljuje u sadašnjosti kao pamćenje.

b) Taj argument dovodi do drugog ograničenja koje je značajno za kulturu i s gledišta etike ima teške posljedice. Etički teške posljedice jer etika, budući da proizlazi iz estetike, moglo bi se reći da je bačena na svoj put inicijativom estetike, uključuje sveobuhvatnu definiciju pojma Bitka, to jest pojma Boga.

Ako čovjek podlegne vodećim ideologijama, koje su proizašle iz općeg mentaliteta, dolazi do borbe, podjele, odvajanja znaka od vanjske pojave; iz toga proizlazi *ograničenje znaka na vanjsku pojavu*. Što je življa svijest što znak predstavlja, to je jasnije kakvu izopačenost i nevolju izaziva znak sveden isključivo na vanjsku pojavu.

Znak je iskustvo o čimbeniku prisutnom u stvarnosti koji me upućuje na nešto drugo. Znak je stvarnost čije je značenje druga stvarnost; on je nešto što mogu iskusiti, a što otkriva svoje značenje upućujući na drugu stvarnost. ¹⁴

Ne bi, dakle, bilo razumno ograničiti iskustvo znaka na njegov neposredno vidljivi aspekt ili vanjsku pojavu. Neposredno vidljivi aspekt bilo koje stvari, vanjska pojava, ne razjašnjava nam potpuno iskustvo koje imamo o stvarima, jer ne otkriva vrijednost znaka.

Čovjek je u napasti da objekt koji je znak tumači isključivo polazeći od njegovog neposredno vidljivog aspekta. Nije razumno, ali svi ljudi, zbog tereta istočnog grijeha, lako postaju žrtve onoga što je neposredno vidljivo, jer se to razumu čini najjednostavnije. Određeni stav duha slično postupaju sa stvarnošću svijeta i života (okolnosti, odnos prema stvarima, podizanje obitelji, odgoj djece...): stvarnost ga dirne, ali pri tome zakoči ljudsku sposobnost da traži smisao, a nepobitna je činjenica da odnos s onim što ga dirne na to potiče ljudski razum. Ljudski um ne može sresti nešto a da ne osjeti da je to, na neki način znak neke druge stvarnosti, da je u njemu nagovijest druge stvarnosti.

Odjek tih stavova možemo naći u tvrdnji Finkeilkrauta koji preuzima misao Hannah Arendt: »Ideologija [...] nije naivno prihvaćanje vidljivoga, nego njegovo inteligentno svrgavanje«. ¹⁵ Ideologija je

¹³ Usp. A. Carrel, *Riflessioni sulla condotta della vita*, (Razmatranja o stavu života), Cantagalli, Siena 2004, str. 35; usp. L. Giussani, *Religiozni smisao*, Verbum, Split 2010, str. 15.

¹⁴ Usp. L. Giussani, *Religiozni smisao*, op. cit., str. 188.

¹⁵ A. Finkelkraut, *L'umanità perduta. Saggio sul XX secolo*, (Izgubljeno čovječanstvo. Esej o XX stoljeću), Liberal, Roma 1997, str. 88; usp. H. Ardent. *Le origini del totalitarismo* (Porijeklo totalitarizma), Edizioni di Comunità, Milano 1996, str. 545, 649.

razaranje onoga što je vidljivo, brisanje onoga što je vidljivo kao smisla stvari koje se događaju, uništavanje smisla onoga što se vidi, dodiruje i primjećuje. Na taj se način gubi dodir sa svime. Kada Sartre govori o svojim rukama – »Moje ruke, što su moje ruke?« – definira ih kao »neizmjerivu udaljenost koja me dijeli od svijeta objekata i odvaja me zauvijek od njih«,¹⁶ na taj način negira ono što je vidljivo i neposredno primjetno. Negiranje prolaznog je, na primjer tvrdnja, da se ono što se događa »događa jer se događa«, izbjegavajući tako šok i potrebu da gledamo sadašnjost, određenu sadašnjost u njezinom odnosu s cjelinom.

Dimenzija znaka, naprotiv, unosi u život, na konkretan način, značenje stvari.

Misterij (to jest Bog) i znak (to jest vidljiva stvarnost koja uvijek upućuje na nešto drugo, čak i najmanji kamenčić kako bi bio ono što jest, upućuje na izvor Bitka), Misterij i znak se u određenom smislu podudaraju: u smislu da je Misterij dubina znaka, a znak ukazuje na prisutnost dubokog Misterija, Boga koji je stvoritelj i otkupitelj, Boga Oca. Znak kroz sve stvari ukazuje na prisutnost Drugoga, dubokog Misterija, očituje ga našim očima, našim ušima i našim rukama. Misterij ulazi u naše iskustvo preko znaka.

Senzibilitet da sve gledamo kao znak Misterija u samoj je naravi ljudskog bića. Tome se suprotstavlja tiranija onih u čijim je rukama vlast, koju pokreće ideologija; ona to negira, negira vrijednost koju čovjek daje nekoj pojedinosti. Čak i događaji i okolnosti postaju tako nestalni u njihovoj slučajnosti, tako da ne potiču ni na kakvu promjenu u životu.

Ideologija nastoji potvrditi kao konkretno ono što je neposredno primjetno, a primjetno je samo ono što se vidi, čuje i dodiruje. Ali način gledanja svojstven čovjeku je razum koji (pod uvjetom da nije iskrivljen) uspostavlja kontakt između „ja“ i onoga na što se namjeri. Razum razjašnjava i prosuđuje stvari, znači da priznaje da one upućuju na nešto drugo; moguće je nešto prosuditi jedino ako postoji pretpostavka dublje dimenzije.

Dakle, Misterij i znak na neki se način podudaraju i Misterij postaje iskustvo preko znaka. Kad kršćanin otkrije da je to metoda kojom je Bog stvorio cijelu stvarnost, shvati bolje i vrijednost sakramenata. Stvarnost dolazi od Stvoritelja, u sebi nosi biljeg Stvoritelja i ukazuje na Njega. U dubini našeg odnosa sa stvarima stvarnost iznosi na vidjelo nešto drugo, nekoga Drugog.

Sakrament se razlikuje od svih drugih znakova. U sakramentima koje je Krist izmislio, stvorio kako bi stvorio novi narod u svijetu – narod koji se poput rijeke ulijeva u more čovječanstva, kao početno otkrivanje u povijesti beskonačnog Misterija kojem čovjek ide u susret na kraju svog života: to je početak vječnosti u povijesti. U sakramentima koje je stvorio Krist, čovjek Bog, Bog koji je postao čovjekom, Isus iz Nazareta (on ih je stvorio, on ih je nadahnuo), znak postaje potpuno istovjetan s Misterijem. Kao u euharistiji. Ali svi sakramenti upućuju na taj sveobuhvatni odnos: znak se u doslovnom smislu riječi podudara s Misterijem. U sakramentima to postaje prisutno: od krštenja, koje je potpuna preobrazba našeg bića, do euharistije koja je vrhunski izraz te podudarnosti, do ispovjedi, do poistovjećivanja sa određenom zadaćom u svećeničkom redu ili sakramentu braka. U sakramentu čovjek je opran od naslaga koje ga drže zarobljenim i potiču ga da živi kao životinja.

Zbog toga, u našem životu riskiramo kako prividnost ne bi nadvladala perspektivu na koju nam ukazuje znak, riskiramo u korist novog morala, savršenijeg morala o kome Isus kaže: »Nisam došao na svijet da ukinem zakon, nego da ga podržim kako bi se ispunio«. ¹⁷ U tome je spasenje čovjeka. »Da te nisam susreo, Kriste, ne bih više bio čovjek« ili, kako je rekao rektor Mario Vittorino: »Kada sam sreo Krista, shvatio sam da sam čovjek«. ¹⁸

¹⁶ Usp. J.P. Sartre. *La nausée. (Mučnina) Cévres romanesques*, Gallimard, La Pléiade, Paris 1981, str. 156.

¹⁷ Usp. Mt 5,17.

¹⁸ »Cum cognoscimus Christum, viri effcimure et iam non parvuli« (Gaio Mario Vittorino, *Commentarii in epistulas Paule ad Galatas, ad Philippenses, ad Ephesios*, libro II, cap. 4, v.14).

Sakramentalnost je način na koji Misterij daje sebe samoga, dariva se ništavilu, stvarajući svoj svijet, osobu i svemir. Način na koji Bog objavljuje svoje postojanje, daruje svoje biće, je sakramentalnost. Sve je znak koji upućuje na Njega, a vrhunac te metode, prema analogiji među stvarima, među značajnima stvari, je sakrament, jer svaki sakrament je prisutnost u svijetu umrlog i uskrsllog Krista. Naziva se Crkva, mistično tijelo Kristovo, ono koje se rađa i mijenja na poticaj, svjetlost i nježnost krštenja i drugih sakramenata.

Bog je zamislio odnos sa svijetom koji je stvorio kao odnos s velikom vojskom znakova: sve je njegov znak. Krist je došao da nam to kaže, jer je Bog želio sve od nas. Zbog toga nas stvarnost koja je oblikovana kao Božji znak u cijelosti upućuje na Krista. Postupati dobro sa stvarnošću, koristiti s poštovanjem njezina dobra znači upoznati Krista kako bismo upoznali Boga. To je početak promjene čovjeka.

c) Brisanje vrijednosti znaka dovodi do *ograničenja srca na osjećaje*, pri čemu je teško reći što je uzrok, a što posljedica.

Mi često shvaćamo osjećaje, a ne srce kao krajnji pokretač, kao vrhunski razlog našeg djelovanja. Što to znači? Dopustimo da osjećaj nadvlada srce ograničavajući srce na osjećaj, i upravo tako ukidamo odgovornost. Naprotiv, srce predstavlja i djeluje kao osnovni faktor ljudske osobnosti, za razliku od osjećaja koji djeluje kao reakcija, i u svojoj osnovi zapravo je životinjski. »Nisam još razumio« – kaže Pavese – »u čemu je tragedija života [...]. Ipak je sasvim jasno: treba pobijediti prepuštanje putenim užicima, prestati smatrati da su duševna raspoloženja sama sebi svrha«. ¹⁹ Duševno raspoloženje ima sasvim drugu svrhu kako bi bilo dostojno čovjeka: ono je dano od Boga, Stvoritelja s ciljem da nas pročisti. Srce ukazuje na jedinstvo osjećaja i razuma. Ono uključuje shvaćanje neograničenog razuma, razuma u svoj širini njegovih mogućnosti: razum ne može djelovati bez onoga što nazivamo privrženost.

Srce je – što uključuje razum i privrženost (afektivnost) – uvjet ispravnog ostvarenja razuma. Uvjet da razum bude razum jest da ga prožima privrženost i tako pokrene cijelog čovjeka. Razum i osjećaj, razum i privrženost: to je srce čovjeka.

4. Izopačena religioznost

Do sada sam inzistirao na činjenici da stav po kojem živimo ili ono što nas nadahnjuje da djelujemo na izvjestan način ili da gradimo svoj život i zajednički život s drugima, nalazi u razumu oruđe napada i obrane. Možemo poći jedino od ljubavi prema razumu, od povjerenja u razum. Upravo to nas je potaklo – od samih početaka našeg pokreta – da kao prvo razjasnimo vrijednost razuma.

Htio sam također istaknuti stav današnjeg svijeta, tog svijeta koji Isus definira kao »podložnog laži«. ²⁰ Laž je reći: »Bog postoji, ali „Bog je sve u svemu“ je apstraktno«. To zapravo znači odbijanje Boga, jer svi oni koji negiraju da je »Bog sve u svemu« negiraju Boga. Ta situacija koju sam opisao u prvom dijelu svog razmatranja, obilježava kulturnu, stoga i društvenu tendenciju politike našeg vremena. Riječ je o dugom procesu u kojem se uspjelo, polako ali neumoljivo, napuniti srca sviju s određenim predrasudama, bilo kao načelima bilo kao uputama za unaprijed smišljeno djelovanje.

Na kraju dugog procesa zaboravljanja da je »Bog sve u svemu«, tijekom prošlog stoljeća *religiozni osjećaj* koji je u samoj čovjekovoj naravi potvrđuje se s apsurdnom slobodom. Izopačava se, i pri tome

¹⁹ C. Pavese, *Il mestiere di vivere. Diario 1935-1950 con il taccuino segreto* (Umjetnost življenja. Dnevnik Tajne bilješke), BUR; Milano 2021, str. 66.

²⁰ Usp. 1Iv 5,19.

se postupno briše religioznost Krista, dakle ona religioznost koja se na prekrasan način očitovala u povijesti Židovskog naroda, kao uzor njezine istine, njezinog konačnog ishoda. Kao što su se oni koji nisu prihvaćali Boga, jedinoga Boga koji je sve stvorio, suprotstavljali Židovskom narodu, tako se cijelo današnje društvo protivi religioznosti koju je Krist donio kao nasljednik ljudski nedokučivog fenomena židovskog naroda. Povijest židovskog naroda bila je proročanstvo onoga što će Krist objasniti svojom osobom. To je religioznost koja dira i nas. Borba je dakle u nama, između religioznosti koja je svojstvena Kristu i Bibliji, između kršćanske i židovske tradicije s jedne strane i protukršćanskog boga s druge.

Negiranje da je »Bog sve u svemu« otkriva protukršćansko ozračje u odgoju čovjeka a time i društva; to dovodi do brisanja religioznog smisla koji je svojstven Kristu i Crkvi, a time i čovječanstva koje Crkva zahvaća a ono je prihvaća.

Sama Crkva je olakšala to nerazumijevanje, jer su njezini pastiri i oni koji su kršteni bili pod tim utjecajem dopuštajući da druga kultura utječe na njih. To se može vidjeti u njezinom misionarskom razvoju, bilo na razini pojedinaca, bilo na razini društva. Promicanje misionarskog djelovanja koje je u biti krajnji cilj pojedinog kršćanina i razvijanje svih promjena društva, dospjelo je u *tjesnac* koji je dosegaio svoj vrhunac u određenoj kritici prije i nakon Koncila, a koja je išla tako daleko da je tvrdila da je misionarsko djelovanje protiv slobode čovjeka, dok je međutim misionarsko djelovanje krajnji plod vjernosti Kristu.

U svom *Pismu kršćanima Zapada*, koje se nikada neće dovoljno čitati i razmatrati, Josef Zvěřina veliki češki teolog, koga je ondašnji Praški režim osudio na mnogo godina zatvora, među rijetkim teolozima koji su branili Crkvu, napisao je 1970: »Braćo, vi umišljate da ste korisni Kraljevstvu Božjemu prihvaćajući što je više moguće *saeculum* (svjetovnost), njegov život, njegove riječi, njegove parole, njegov način razmišljanja. Ali razmislite, molim vas, što znači prihvatiti tu riječ. Ne znači li to da ste se polako izgubili u njoj? Nažalost izgleda da ste krenuli tim putem. Teško vas je sada naći i razlikovati u tom vašem čudnom svijetu. Još vas vjerojatno prepoznamo jer polako slijedite taj proces, ali bilo da se svijetu prilagođavate brzo ili sporo, uvijek kasnite. Zahvaljujemo vam na mnogo čemu, skoro na svemu, ali u nečemu se moramo razlikovati od vas. Imamo puno razloga da vam se divimo, i upravo zbog toga vam možemo i moramo uputiti ovaj ukor. „Ne suobličujte se ovom svijetu [kaže sveti Pavao], nego se preobrazujte obnavljanjem svoje pameti da možete razabirati što je volja Božja, što li je dobro, Bogu milo, savršeno“ [»Bog sve u svemu«, mi govorimo i naglašavamo].

»Ne suobličujte se! *Mè syskhematízesthe!* Tu je očit korijen riječi: shema. Ukratko, svaki vanjski model, kao i svaka shema je prazan [ako ne dolazi od vjere, ako se ne rađa iz iskustva vjere]. Moramo težiti za višim, apostol nas poziva da obnovimo svoj način mišljenja! [...] Nasuprot izraza *schéma* ili *morphé* – trajni oblik – nalazi se izraz *metamorphé*, promjena stvorenja [*schéma* ili *morphé* ukazuju na trajni oblik, potvrđuju trajni oblik; *metamorphé* potvrđuje nešto što se mijenja, što potiče stalnu promjenu u stvorenju]. Čovjek se ne mijenja po bilo kojem modelu, koji je ionako uvijek zastarjeo, u pitanju je potpuna novost sa svim njezinim bogatstvom [kao što je Krist]. Ne mijenja se rječnik, nego značenje.

»[...] Ne možemo oponašati svijet upravo zato što ga trebamo prosuditi, bez oholosti i superiornosti, već s ljubavlju, kao što je Otac ljubio svijet (*Iv* 3,16) i zbog toga je izrekao svoj sud [Krist, njegov sud je Krist. Papa u svojoj enciklici *Dives in misericordia*, kaže da milosrđe u povijesti čovjeka ima određeno ime: Isus Krist. Božji sud je milosrđe].

»Pišemo vam kao ljudi bez mudrosti, vama koji ste mudri, kao slabi vama koji ste jaki, kao bijednici vama koji ste još bjedniji. To je ludo jer među vama sigurno ima izvanrednih muškaraca i žena [neki su među vama izvanredni, vjerni vjeri, ne trče za mondenim novostima]. Ali upravo jer ih ima potreb-

no je pisati ludo, kao što nas uči apostol Pavao ponavljajući Kristove riječi, da je Otac sakrio mudrost od onih koji o tome puno znaju (Lk 10,21)«. ²¹

To objašnjava kako je u Crkvi bilo olakšano nerazumijevanje problema: problema kršćanskog odgoja, poslanja, obraćenja, izgradnje Crkve. Ti problemi zahtijevaju promjenu, počinju od promjene koja se mora zbiti u osobi. Promjena drugih osoba koje sreće, kršćaninu pomaže da osjeti i napreduje u vlastitoj promjeni. Čudo je ta promjena sebe.

5. Tradicija i karizma

Vjernost Kristu i tradiciji mora podržati i ohrabriti crkvena sredina, sredina koja je doista svjesna nužne potrebe te vjernosti. To je zaključak svih mojih razmatranja.

Crkvena sredina koja je potrebna za takvu podršku mora biti doista svjesna što znači vjernost Kristu i tradiciji, što znači doista živjeti kršćanski spomen (nije samo sjećanje na umrle). Iz toga proizlazi moralna vrijednost sudjelovanja u crkvenom pokretu kao *pripadnost* sredini u kojoj se dar Duha Svetoga koji smo dobili krštenjem konkretizira u vjerodostojnim i uvjerljivim oblicima. Taj dar Duha Svetoga naziva se *karizma*. Ali nije karizma ako je ne prizna autoritet Crkve, to jest papa.

Prva moralna posljedica poziva da svjesno živimo dar koji smo primili jest da poslušno, otvorenog srca prihvaćamo upute pokreta: pripadnost pokretu ako je živimo s jednostavnošću i velikodušnošću, postaje izvor svjetla i utjehe za cijeli naš život; ona uvodi, olakšava i jamči drukčiji mentalitet i potiče drukčiju moralnost. Ukoliko je pripadnost pokretu konkretno iskustvo života novog mentaliteta u Kristu i novog morala, ona nas uvodi u novost vjere, one vjere koja u srcima ljudi danas nestaje, pogotovo ako je izdaju osobe s autoritetom. To je *izdaja klera*, kao što je govorio Julien Benda, izdaja intelektualaca – intelektualac je onaj koji poučava, koji odgaja, liječnik koji pomaže i posreduje.

Ne postoji način na koji nas Duh Sveti može dosegnuti jednostavnije, uvjerljivije, snažnije nego u prisutnoj stvarnosti, sadašnjem kontekstu.

To nije u suprotnosti s poslušnosti koju smo dužni biskupu ili župniku. Naprotiv, to je čimbenik koji rasvjetljava tu poslušnost i podržava je. Poslušnost je, uostalom, neodvojiva od same dinamike vjernosti Kristu i Tradiciji. Karizma koju Crkva priznaje dar je Kristova duha koji nas usmjerava da instituciju živimo u cijelosti, dakle kao mjesto gdje je Krist prisutni događaj. »Autentični pokret«, rekao je Ivan Pavao II. postoji stoga unutar institucije kao duša koja je oživljava. On nije alternativna struktura, već je naprotiv izvor prisutnosti koja neprekidno obnavlja njezinu egzistencijalnu i povijesnu autentičnost«. ²² Svećenik koji živi svoju pripadnost pokretu na živi autentični način, svojim načinom života i pomoći drugima razvija župu, pomaže da ona postane lijepa i jednostavna.

U drugoj prilici papa je ušao u samu bit tog suda: »U Crkvi su institucionalni i karizmatički aspekt [...] jednako bitni i oba pridonose – premda na različit način – njezinom životu, obnavljanju i posvećivanju«. ²³ Ako se karizma vjerno slijedi, ona kroz vjernost instituciji vodi vjernosti Kristu. Stoga su karizma i institucija jednako bitne u definiciji kršćanskog života u Crkvi, odnosno u životu Crkve. Zato je pokret uzor, on je vjerodostojan, uvjerljiv, stoga koristan za pastoralni život u biskupijama i župama.

Način na koji živimo dar Duha Svetoga mora dosegnuti, sve do najmanjih pojedinosti, osobnost svakog pojedinca. Upravo da bismo to stalno imali na umu Duh Sveti privlači svakoga jednoj ili drugoj karizmi. Sve karizme koje priznaje sveta Crkva su-bitne su s kršćanskom institucijom.

²¹ J. Zvěřina, »Pismo kršćanima Zapada«, *Scritti per una „Chiesa della compassione“* [Zapisi za „Milosrdnu Crkvu“, op. cit., str. 177ss.

²² Ivan Pavao II., *Govor svećenicima pokreta Comunione e Liberazione*, 12. rujna 1985., 3.

²³ Ivan Pavao II., *Govor crkvenim pokretima okupljenima za II međunarodni susret*, 2. ožujka 198., 3.

Mi živimo karizmu to potpunije što više uspoređujemo cijeli svoj život s idealom same karizme, onako kako je potvrđuju oni koje sama Crkva priznaje kao jamce istine dara Duha. Stoga je slijediti te osobe vrhunska poslušnost koja nastoji utjeloviti do krajnjih pojedinosti nasljedovanje Krista i vjernost Crkvi. Vjera se tako očituje kao neprekidni izvor i neprekidno utjelovljenje kao vrhunske metode Misterija. Budući da poslanje postoji i živi kao svjedočanstvo, samo vjera koja prožima život ostvaruje poslanje, jer samo takva vjera mijenja. To je ona promjena koju svatko može sresti i privučen njome može je slijediti. To objašnjava kako vjera otvara drukčijem mentalitetu i drukčijoj moralnosti, bilo u svijetu, bilo u samoj Crkvi kao ljudska stvarnost, stoga podložna utjecajima sredine.

Ono što se u nama mijenja zahvaljujući utjecaju pokreta na naš život i zbog vjernosti koju on zahtijeva, mora svjesno i razumno krenuti od spoznaje, jer sve što čovjek radi ovisi o načinu na koji on shvaća stvari. Stoga samo određeni tip spoznaje može ograničiti ili izbrisati shvaćanje koje nam je svijet ulio u glavu, shvaćanje koje prezire Boga, ne afirmira ga kao što bi htio, jer Bog se afirmira u Kristu. Mi ne možemo upoznati Misterij ako nam ga Krist ne objavi. A Crkva – to je usporedba, nije psovka – utjelovljuje Krista jasnije, uvjerljivije, kao konkretnija pomoć za život, preko pokreta. Kristov Duh koji je stvorio Crkvu i poslao je u svijet, jača je, gradi i bodri karizmama. Zahvaća neke osobe, u jednoj ili drugoj karizmi, kako bi cijela Crkva procvala i svjesno se obnovila pred očima svijeta.

VJERA U BOGA JE VJERA U KRISTA

1. Novi mentalitet

Vjera nas otvara »drukčijem mentalitetu«, drukčijem od onoga u koji smo svakodnevno uronjeni, čim se ustanemo i izađemo iz kuće (ali i u kući). Drukčiji mentalitet (mentalitet je stav od kojeg čovjek polazi bilo što da radi), stoga »drukčija moralnost«, jer svaki čin kojim se čovjek izražava, može biti – više ili manje, ili uopće ne – povezan s cijelom stvarnosti. Kao što je razum svijest o stvarnosti u cjelini njezinih čimbenika, analogno tome je moralnost odnos pojedinačnog čina s ukupnošću čimbenika koji čine svijet. Kao što smo već rekli, vjera je izvor mentaliteta i drukčije moralnosti, bilo u svijetu, bilo u samoj Crkvi, jer i Crkva je kao ljudska stvarnost podložna utjecajima svijeta.

»Krist je sve u svima«, ponovimo formulaciju teme naše meditacije, pitajući se kakav je njezin utjecaj na život. »Krist je sve u svima« znači da ponašanje Isusa iz Nazareta, – njegov odnos prema Ocu, prema Misteriju Oca, koji je proizlazio iz njegova poznavanja Oca – mora utjecati na život svih; svaki čovjek mora ga nasljedovati i poistovjetiti se s njim.

Mi trebamo stajati pred Ocem na isti način kao Isus. To je glavna tema: »Krist sve u svima« kako bi »Bog bio sve u svemu«. Tema koju trebamo razviti onda je »vjera u Boga je vjera u Krista. Potrebno je vidjeti kako važno značenje te tvrdnje utječe na život. Da bismo shvatili što ona znači za život čovjeka i ljudsku povijest, potrebno je da svatko od nas upozna, da se nastoji poistovjetiti, nasljedovati i slijediti Isusa Krista. Prvi učinak nasljedovanja Krista na život čovjeka (Krist mora biti »sve u svima«) je *novi mentalitet*, nova svijest koja se ne da svesti ni na jedan državni zakon ili društveni običaj, nova svijest kao izvor autentičnog odnosa sa stvarnošću, u svim pojedinostima koje čine život.

Svjetojni mentalitet utječe na sve aspekte za koje se čovjek, rastući, odgaja. Novi mentalitet zamjenjuje ga s naporom i u borbi. Nova svijest kršćanina, onoga koji nasljeđuje Krista, u cijelosti je pozvana riskirati pred onim što govori vladajući mentalitet. Cijela prevara tog mentaliteta je naime što on tvrdi da se može govoriti o Bogu a da se ne govori o Kristu. To je početak odnosa sa stvarnošću koji definira suprotnost Krista i svijeta. »Krist je ušao u svijet polemizirajući s njim«,²⁴ rekao je talijanski teolog, mons Garofalo. Ili ispravnije: nije ušao u svijet »polemizirajući« sa svijetom, ušao je u svijet da bi obznanio i objavio samoga sebe, svoj misterij, da bi svijetu dao pozitivan prijedlog (samoga sebe); a protiv toga se svijet pobunio.

Vladajući mentalitet umišlja da se može govoriti o Bogu isključujući Krista. Ali ono što nam je sâm Misterij objavio, ono što nam je objavom dano jest čovjek Isus Krist. Taj čovjek obuhvaća sve, on je sukus svega onoga što je Misterij htio o sebi objaviti ljudskom stvorenju. Zato je Riječ tijelom postala. »Filipe, tko vidi mene, vidi Oca«.²⁵ Mi možemo upoznati Oca samo preko Krista.²⁶ Svaka druga spoznaja Misterija je skućeno tumačenje od strane čovjeka; možemo upoznati misterij jedino preko tog čovjeka, Isusa iz Nazareta kojega je Bog poistovjetio sa svojom naravi kako bi se saopćio, objavio čovjeku kao Misterij. Čovjek i Misterij: to je bio Isus, to jest Isus, to će biti Isus. »Krist [...] jučer i danas – i uvijek«.²⁷

²⁴ Usp. S. Garofalo, *Il regno che non è di questo mondo*, (Kraljevstvo koje nije od ovog svijeta. Život i Misao), Vita e Pensiero, Milano 1962, str. 25-33.

²⁵ Usp. Iv 14,9.

²⁶ Usp. Iv 1,18.

²⁷ Heb 13,8.

Vjera kao stvarni stav koji čovjek živi u odnosu na Boga nije općenita: *to je vjera u Krista* koji je Znak nad znakovima, Čovjek u kojem se Misterij objavio. Isus je bio čovjek kao svi drugi, čovjek koji se ni na koji način nije razlikovao od drugih; ali taj je čovjek govorio o sebi stvari koje drugi nisu govorili, govorio je i djelovao na način koji se razlikovao od svih drugih. Znak svih znakova. Jednom kada su ljudi upoznali njegovu stvarnost, kada su bili dirnuti njegovim zahtjevom, osjećali su, postupali su i gledali su je kao znak druge stvarnosti, ona je upućivala na nešto drugo. Kao što se jasno vidi u Evanđelju svetog Ivana, Isus nije snagu kojom je privlačio druge, pripisivao sebi, nego Ocu; privlačio ih je sebi kako bi ih mogao dovesti Ocu, kako bi im učinio dostupnim spoznaju i poslušnost!

U tome smislu vjera u Krista nadilazi i razjašnjava religiozni smisao svijeta. Vjera otkriva objekt religioznog smisla koji razum ne može dokučiti.

Razum sâm ne može shvatiti sve ono što Krist kaže, jer Krist objavljuje, otkriva nešto novo i nezamislivo; to im otkriva tek nakon što ga ljudi prigrlje: »Dođe u to mjesto i ne učini ondje mnoga čuda«. Zašto? »Jer su bili ljudi malovjerni«. ²⁸ Nalazio je malo vjere, a ako nitko ne sluša beskorisno je govoriti. Vjera u Krista, kao što to postaje očito pojavom kršćanskog događaja, znači prepoznati jednu prisutnost kao izuzetnu, znači biti duboko dirnut njome i zato prihvatiti ono što ona o sebi govori. To je događaj; događaj koji je omogućio pojavu kršćanstva u svijetu. Mi želimo samo upoznati i živjeti ono što se dogodilo, kako je govorio Laurentius Pustinjač u ranom Srednjem vijeku, kad je razlog i način svoga života sažeo ovim riječima: »Onda sam shvatio da ću cijeli moj život provesti da postanem svjestan što se dogodilo. A Tvoja „riječ“ ispunja me tišinom«.

Vjera znači prepoznati izuzetnu prisutnost, biti dirnut njome – neusporedivo više nego u drugim prilikama koje smo doživjeli ili bismo mogli u budućnosti doživjeti. Vjera je prihvaćanje onoga što ta prisutnost o sebi govori, jer u protivnom to bi bilo oprečno sudu o njezinom iznimnom karakteru, sudu koji smo izrekli i koji smo bili prisiljeni dati. Vjera je stoga čin čija je polazna točka razum. Razum ne kao sposobnost ili umišljanje da možemo opisati Boga, govoriti o Bogu, stavljajući sebe na mjesto Objave, već razum koji tvrdi da je Misterij stvarnost koja postoji i bez koje čovjekov pogled na stvarnost ne može biti razuman. Drugim riječima, polazna točka vjere je razum kao svijest o stvarnosti, to jest religiozni smisao čovjeka

Vjera je sud, nije emocija; nije promjenjivi osjećaj koji poistovjećuje postojanje Boga kako to njemu odgovara i živi religioznost kako mu se sviđa. Ona je sud koji potvrđuje određenu stvarnost, prisutni Misterij.

Vjera je razumna ako procvjeta na krajnjoj granici dinamizma razuma kao plod milosti uz koji čovjek pristane svojom slobodom. Ali kako je čovjeku moguće da slobodno pristane uz taj plod ako ne razumije ni njegovo porijeklo ni od čega se sastoji? Slobodno pristati znači s jednostavnošću prihvatiti ono što razum osjeća kao izuzetno, onom neposrednom sigurnošću kako se to događa za neospornu i neuništivu očevitost čimbenika i trenutaka stvarnosti onako kako oni ulaze u obzor vlastite osobe. Riječ je o fenomenu koji pripada dinamici čovjeka. Svijest o stvarnosti i spoznaja stvarnosti dovode do različitih rezultata, ovisno o nastalim odnosima. Istinski sud rađa se iz jednostavnosti srca. Događaj Krista odmah doživljavamo kao izuzetan jer jest izuzetan; ali da shvatimo njegovu novost potrebno je da ga razum odmah prihvati, prepozna to što se događa, što se dogodilo, onom neposrednom sigurnošću koju osjećamo pred svakom očitom stvarnosti. Jer prije Ivanovog mišljenja o tom čovjeku, prije Petrovog mišljenja o tom čovjeku, prije njihova suda i njihova prihvaćanja, postoji ta jednostavnost, jednostavno srce, jednostavne oči; ta težnja, ta jednostavna želja koja je spremna primiti, koja je u stanju prihvatiti ono što je sreća, stvarnost s kojom se sudarila.

Povodom toga piše kardinal Ratzinger, veliki branitelj vjere u ovim teškim vremenima: »Jedna od funkcija vjere, i to ne među najmanje važnima, jest da omogući iscjeljenje razuma kao razuma, da ga

²⁸ Usp. Mt 13,58.

ne prisiljava, da mu ne ostane strana, već da mu pomogne da ponovno nađe svoj istinski identitet. Povijesni instrument vjere može ponovno osloboditi razum kao takav, tako da ovaj – vraćen na put vjere – može sâm vidjeti. [...] Razum se ne oporavlja bez vjere, ali vjera bez razuma ne može postati ljudska [...]. Kako to da vjera još uvijek ima uspjeha?«. Činjenica da postoje mladi kulturni ljudi koji vjeruju, neizbježno nameće to pitanje. Ratzinger nastavlja: »Ja bih rekao da je razlog tome da ona nalazi odjeka u naravi čovjeka [...]. U čovjeku postoji neutaživa želja za beskonačnim. Ni jedan od traženih odgovora nije dovoljan. Samo Bog koji je prihvatio postao konačan, kako bi prekinuo našu konačnost i doveo nas svojoj beskonačnosti, u stanju je odgovoriti potrebama našega bića«. ²⁹

U modernom dobu racionalizam, izgubivši istinsku narav razuma, djeluje tako da *pomutnja između religioznog smisla i vjere* postaje uobičajena, brišući tako pravu narav vjere. To je argument koji više nego svi drugi iznosi na vidjelo porijeklo i sažima svu nelagodu koju moderni svijet doživljava kad je u pitanju njegov odnos s Bogom i religiozna povijest čovječanstva. Moderni racionalizam koji se kao povlašteni kriterij nameće današnjem čovjeku, današnjem društvu, djeluje da pomutnja između religioznog smisla i vjere postaje normalna; negira se istinska narav vjere koja je sud uz koji prijanja sloboda; *privrženost* upotpunjuje sadržaj tog suda.

Zbog pomutnje između religioznog smisla i vjere sve postaje nejasno. Ruši se vjera u njezinoj pravoj naravi, onakva kakva je u Tradiciji, to jest u životu Crkve; ruši se vjera kao priznanje da je »Krist sve u svemu«, kao poistovjećenje s Kristom i nasljedovanje Krista. Sve je to izazvalo *modernu pomutnju* koja se očituje u raznim i prepoznatljivim aspektima. Sad ćemo potanko opisati te aspekte koji, budući da obilježavaju pomutnju modernog vremena, ukazuju na poteškoće i pogreške kojima svi podliježemo

2. Vjera lišena svog sadržaja : pet »bez« modernog racionalizma

a) Prva posljedica racionalizma može se sažeti formulom: Bog bez Krista. To je negacija činjenice da nam se Bog, Misterij, može objaviti kao ono što uistinu jest, samo kroz Krista. »Bog bez Krista«, ili *fideizam* : to obilježava sve stavove koji, brišući razumnost vjere, prisvajaju sebi pravo da definiraju Boga kao idolatriju neke pojedinosti. Ta pojedinost može biti nasleđe određene etničke ili kulturne tradicije, ili može biti određena vlastitom mišlju ili maštom. Naizgled racionalnim tehnikama fideizam ruši temelj svakog kršćanskog iskustva, vjerskog obraćenja našeg života, našeg osjećaja Boga i cijelog moralnog nastojanja.

b) Druga posljedica: *Krist bez Crkve*. Ako se prvi aspekt može poistovjetiti s fideizmom, drugi aspekt koji neposredno proizlazi iz prvoga, može se nazvati *gnoza*, *gnosticizam*, u bilo u kojem obliku da se očituje.

Ako se negira da je Krist čovjek, stvarni povijesni čovjek, isključuje se i mogućnost kršćanskog iskustva. Kršćansko iskustvo je ljudsko iskustvo, stoga je sazdana od vremena i prostora kao svaka, pa i materijalna stvarnost. Bez tog aspekta materijalnosti iskustva koje čovjek doživljava o Kristu nedostaje mogućnost provjere u sadašnjosti, drugim riječima istinitosti onoga što je On o sebi rekao. U sredini koja je pod utjecajem racionalizma, podcjenjuje se svaka stvarnost sazdana od vremena i prostora kao mjesto gdje se rađa iskustvo krajnjeg smisla čovjeka; krajnji smisao čovjeka ne ulazi u njegovo svakodnevno iskustvo.

Ne možemo misliti na Krista bez tog konkretnog aspekta; to bi značilo ograničiti i promijeniti ono što je Krist o sebi rekao, ono što je Krist u Božjim rukama, kao onaj koji nam objavljuje Boga. Tertu-

²⁹ J. Ratzinger, »La fede e la teologia ai giorni nostri« (Vjera i teologija naših dana), *Enciclopedia del cristianesimo*, De Agostini, Novara 1997, str. 30.

lian tvrdi : »Caro cardo salutis« (»Tijelo je temelj spasenja«).³⁰ Početak i temelj spasenja je u tijelu. Bog s Kristom ulazi u ljudsko iskustvo. *Caro cardis salutis* znači da ako je temelj spasenja u tijelu, ako su početak i osovina otkupljenja u tijelu (Krist koji je umro i uskrsnuo), Bog kao Krist, kao narav Krista, onaj koji je u vlastitoj božanskoj naravi »zaposjeo« Isusa iz Nazareta, ulazi u ljudsko iskustvo: Bog s Kristom ulazi u ljudsko iskustvo.

Odstranimo li materijalnost tijela koju uključuje svako ljudsko iskustvo, a time i iskustvo o Isusu Kristu, ograničavamo Krista – i Crkvu – na nešto apstraktno, svodeći ga na jednog od mnogih religioznih modela. Ratzinger nastavlja: »Poistovjećivanje jednog povijesnog lika, Isusa iz Nazareta sa samom stvarnošću [stvarnost je Bitak, stoga se ovdje misli na izjednačenje Isusa iz Nazareta s Misterijem, s porijeklom same stvarnosti], ili sa živim Bogom, odbacuje se kao vraćanje u mitologiju. Isusa se doslovno relativizira kao jednog od mnogih religioznih genija. Nemoguće je da apsolutno, ili Onaj tko je apsolutan uđe u povijest u kojoj postoje samo uzori, idealni likovi koji upućuju na nešto posve drugo, što se kao takovo ne može proniknuti u povijesti.«³¹ Racionalizam podržava „dogmu“ da se Krista kao Boga ne može proniknuti u materijalnosti čovjeka, to jest u povijesti (čijim tijekom međutim, upravlja Misterij).

Nesposobnost današnjeg svijeta da prihvati kršćanstvo može se sažeti ovom negacijom: Isus ne može biti Bog, jer ne može se govoriti o Bogu koji je postao čovjek. Time se ukida kršćanstvo. To međutim ne odgovara tumačenju koje ograničava bit i posljedice te neizrecivo velike tvrdnje: Bog je čovjekom postao. Zato je taj »Isus« zaziv koji čovjek iz naroda, jednostavni čovjek, čovjek u svojoj jednostavnosti priznaje: onzaziva Isusa. Međutim, ako nemamo na umu da je Isus Krist, Sin Božji, posvećeni čovjek, određen da po svojoj naravi i porijeklu sudjeluje u Božjem misteriju, zaziv »Isuse« ili privrženost Isusu gubi svoj smisao. Isus kao čovjek ne postaje »mjesto« privlačnosti koja neočekivano, neshvatljivo otvara Beskonačnom. Petrovo »da« temelji se na privlačnosti i privrženosti koju je Isus budio upravo kao čovjek. On je bio čovjek koji je duboko dirnuo Ivana i Andriju.

Sveti Bernard kaže: »Ono što je po naravi znao o vječnosti, naučio je kroz ljudsko iskustvo.«³² Te riječi jasno i sažeto opisuju Isusa kao »Boga koji je čovjekom postao«. Krist je kroz ljudsko iskustvo naučio ono što je po svojoj božanskoj naravi znao oduvijek. Stoga trebamo poći od Isusova ljudskog iskustva kako bismo dospjeli tamo gdje nas je On htio dovesti – njegovoj poslušnosti Ocu i Njegovom načinu da vidi stvari i priznaje njihovu vrijednost, njegovom načinu da potvrđuje ljepotu i dobrotu, jer kako Sirah piše : »Gospodin ljubi ono što je stvorio, jer sve što je stvorio je dobro.«³³ Polazeći od Isusovog ljudskog iskustva možemo uspjeti nasljedovati Krista u njegovoj poslušnosti Ocu, poslušnosti Misteriju.

c) Treći aspekt kojim racionalistički svijet utječe na naš život u Crkvi, pojedinačni ili zajednički, jest *Crkva bez svijeta*. Iz toga proizlaze *klerikalizam* i *spiritualizam*, kao dvostruko ograničavanje vrijednosti Crkve kao Kristova Tijela.

Religiozni kršćanski život određen je etatizmom koji se ponekad naziva i »klerikalizam«. Kršćanska religioznost odvija se prema pravilima koja se shvaćaju kao zakon (farizejstvo), zbog čega praktično postajemo podložni civilnoj, političkoj ili religioznoj vlasti. U Isusova doba bili su farizeji (religiozna vlast) i Rimljani (politička vlast), danas *pax romana* ima druga lica i povezana je s dru-

³⁰ Tertulliano, *De carnis resurrectione*, 8,3.

³¹ J. Ratzinger, »La fede e la teologia ai giorni nostri«, (Vjera i teologija do naših dana) in *Enciclopedia del cristianesimo*, op. cit., str. 24.

³² »Quod natura sciebat ab eterno, temporaliter didicit experimento«, Bernardo di Chiaravalle, *Tractatus de gradibus humilitatis et superbiae*, cap. III, par. 6.

³³ Usp. Sir 39,33; 1 Tim 4,4.

gim narodima. Ali danas, kao i nekad, sve su religije prihvatljive pod uvjetom da se klanjaju caru i onome koji ima vlast.

Zbog toga nam je bliska sva ironija kojom Péguy zna govoriti o istini koju živi, kojoj se nastoji prilagoditi: »Mi tako stalno plovimo između dva župnika, manevriramo između dvije bande župnika: laičkih župnika i crkvenih župnika; klerikalnih župnika koji su antiklerikalni, i klerikalnih župnika koji su klerikalni; laičkih župnika koji negiraju vječno u zemaljskom, koji žele izbaciti, srušiti vječno u vremenskom....; i crkvenih župnika koji negiraju vremensku vječnومه, koji žele izbaciti, srušiti vremensko iz vječnoga.... Tako ni jedni ni drugi nisu nimalo kršćani, jer tehnika i mehanizam kršćanstva, njegove mistike, kršćanske mistike je upravo uklapanje jednog dijela, mehanizma u drugi; to uklapanje dva dijela jednog u drugi je jedinstveno; uzajamno, neraskidivo, jedan u drugome, drugi u prvome, vremensko u vječnومه, (ali *nadasve* ono što se najčešće negira), (ono što je najčudesnije), vječno u vremenskom«.³⁴

»Crkva bez svijeta!«. Sveti Augustin tvrdi upravo suprotno, Crkva je svijet pomiren s Bogom: »*Reconciliatus mundus, Ecclesia*«. ³⁵ Kako bi se svijet preporodio, potrebno je da misterij Krista, u svojoj zemaljskoj prisutnosti, uđe u svijet u svim njegovim aspektima, kao što Uskrsnuće Krista uključuje spasenje svih čimbenika ljudskoga. Kristovo uskrsnuće je spas čovjeka kao takvog, čovjeka u cijelosti.

»Spiritualizam« je vjera prikačena na život; vjera tako prestaje biti razlog koji rasvjetljava život i njegova djelotvorna snaga. Svaki spiritualizam može o Kristovom uskrsnuću govoriti samo na sentimentalni način, kao pobožnost jednoj uspomeni, a ne pamćenje prisutnosti. Po tome Krist nije mogao stvarno uskrsnuti u tijelu: uskrsnuće nije sadašnjost, spasenje nije već počelo (po kojem je sadašnji život razvoj početnog sjemena koje je uskrsli Krist). Sentimentalni i pobožni način na koji prilazimo Kristovu uskrsnuću, na koji svodimo Kristovo uskrsnuće najteži je i najopasniji znak spiritualizma i njegova utjecaju na narod i cijelu Crkvu. Ako Uskrsnuće nije u sadašnjosti, ni spasenje ne može biti već prisutno i Kristovo uskrsnuće bi bilo nešto što govori o budućnosti, konačnoj nepoznatoj budućnosti rezerviranoj za zadnji trenutak povijesti.

Péguy oštromno primjećuje : » Materijalizam ima svoju mistiku, ali ta mistika je potpuno bezopasna. [...] Ona nije u stanju povrijediti jer je previše gruba. [...] Posve drugo je mistika koja mu se protivi, mistika koja negira vremenitost vječnoga, ona je u pravom smislu antikršćanska. [...] Negiranje neba zapravo nije antikršćansko. To je hereza koja nema budućnosti. Negirati zemlju naprotiv je zamamno. Štoviše otmjeno je, što je gore. Tako se dospijeva do onih maglovitih spiritalizama, idealizama, antimaterijalizama, religiozizama, panteizama, filozofizama koji su tako opasni jer su rafinirani. [...] Negiranje onoga što je vremensko, materiju, prostaštvo, pokvarenost, negiranje vremenskog, cilj je nad ciljevima: čisto, čistoća, uzvišeno čisto«.³⁶

Spasenje se shvaća »eshatološki«, nešto što je samo za posljednji dan. Na taj se način potpuno napušta ideja spasenja kako ga vjera definira, jer vjera naviješta spasenje sadašnjeg trenutka i koliko god je to moguće nastoji to spasenje ostvariti. Ako ograničimo spasenje na posljednji dan, stvarno se uništava razumnost vjere, to jest njezina ljudskost, konkretni ljudski karakter našeg odnosa s Kristom, i na kraja sam razlog postojanja Crkve u svijetu, identitet kršćanina u svijetu. Na taj način Crkva ne bila protagonist već kurtizana kulturne, društvene i političke povijesti. Pojedini kršćanin ne bi više živio pripadnost, bio bi samo još član na papiru za popis stanovništva i dobrovoljnu službu. To bi bilo izjednačenje o kojem smo uvijek govorili.

Tako se briše činjenica da je kršćanstvo radikalno nova stvarnost koja u sebi uključuje cijelu ljudsku narav s prijelazom na drugu razinu, razinu koja je nepredviđena i nepredvidiva, koju normalna svijest

³⁴ Ch. Péguy, *Véronique Dialogo della storia e dell'anima carnale* (Dijalog povijesti i tjelesne duše), u *Lui è qui*, BUR, Milano 2009, str. 92.

³⁵ Sveti Augustin, »Sermo 96,7,8«, u *Sermones*.

³⁶ Usp. Ch Péguy, *Véronique*, op. cit., str. 121-123.

čovjeka ne može proniknuti ni odmah ostvariti. Na taj način etika uništava kršćansku ontologiju, gdje se etika shvaća kao svijest i korištenje stvarnosti koji polaze od vlastite ideje što je čovjek i ljudska ontologija. Ne polazi se od kršćanskog navještaja (kao što se, na primjer, danas događa u shvaćanju političke dimenzije koja je daleko od kršćanske religioznosti). Kao što je nešto veće od čovjeka spasio ljudsku narav – u čemu je čovjek potpuno čovjek, čovječanstvo je ono što treba biti, ali u sebi ima snagu subjekta koji je neusporedivo veći, beskrajno veći – na isti način je shvaćanje morala, koje se rađa kao primjena ontologije, spašeno od ontologije svojstvene kršćanskoj poruci, jer Krist je donio drukčiji način razmišljanja, shvaćanja i življenja stvarnosti. Etika koja proizlazi iz naturalizma i racionalizma naprotiv, uništava etiku koja se rađa i izvire iz ontologije kršćanskog navještaja koji objavljuje novo stvorenje, novo čovječanstvo, novu ljudskost.

To uništavanje nas vodi etatizmu u njegovoj verziji klerikalizma. Péguy piše: »Oni koji se udaljavaju od svijeta, koji se uzdižu ponižavajući svijet ne uzdižu se. Budući da nemaju snage (ni milosti) da budu od svijeta, vjeruju da su od milosti. [...] Budući da nemaju vremenite hrabrosti vjeruju da su već prodrli u vječnost. Budući da nemaju hrabrosti da budu u svijetu, vjeruju da su Božji. Budući da nemaju hrabrosti da pripadaju jednoj od ljudskih stranaka, vjeruju da su u Božjoj stranci. Budući da ne vole nikoga vjeruju da vole Boga«. ³⁷

d) Od »Crkve bez svijeta« *svijet bez „ja“*: to je četvrto »bez« u kojem smo saželi razmatranja o situaciji današnjeg svijeta. Kao što smo rekli Crkva bez svijeta postaje »klerikalizam« – znači da postoje utvrđeni zakoni za svaku pojedinost života, koji nastoje opisati stav koji treba imati u svakoj okolnosti, tako da određuju sve aspekte ljudskog iskustva, kao što se danas događa – ili »spiritualizam« – »Crkva bez svijeta« zapravo znači »Crkva Tijelo Kristovo« i »Krist«, bez svakodnevice u kojoj se ljudsko »ja« ostvaruje i u kojoj se oblikuje. U tome smislu ostaje samo apstraktna Crkva ili apstraktno shvaćanje života. Ali ako je Crkva bez svijeta, taj svijet ostaje bez »ja«, drugim riječima *otuđen je*. Rezultat toga je da svijet postaje otuđen od sebe što može biti predviđeno i nepredviđeno, namjerno i nenamjerno, normalno je namjerno od onih koji drže vlast, koji u danom trenutku imaju kulturnu vlast.

Ukratko, svijet tako na kraju postaje okruženje života koje definira vlast i njezini zakoni. Svijet je međutim okruženje u kojem Krist u vremenu ostvaruje otkupljenje čovjeka i povijesti. U racionalističkoj antitezi svijet je skučen na područje života definirano vlašću i njezinim zakonima koji postaju oruđe nasilja. Prije nekoliko godina neki je državni činovnik napisao članak u kojem veliča načelo zakonitosti kao »apsolutno«, tvrdeći da objekt Božića ne bi trebao biti Krist nego zakonitost, red Države. To me podsjeća na Miloszeve riječi koje smo često razmatrali: »Čovjeku je s uspjehom stavljeno na znanje da to što živi ima zahvaliti samo milosti silnika. Zato nek se bavi pijenjem kave i lovljenjem leptira. Tko voli javne interese bit će mu odsječena ruka«. ³⁸

Očita i konačna posljedica toga je gubitak slobode. Egzistencija koju definira vlast i njezini zakoni ima kao konačnu posljedicu gubitak slobode; sloboda se ne uzima u obzir ili se ukida – ukida se ne u smislu da se to objavljuje teoretski, ali se konkretno provodi. Budući da sloboda, bilo kako da je definiramo, predstavlja lice ljudskoga »ja«, riječ je o gubitku ljudske osobe. Naziva se otuđenje.

Svijet za koji je Isus rekao da ne moli je »svijet utonuo u laž«. Ali Isus nije mogao ne moliti za svijet kao stvorenje koje očekuje spasenje³⁹ ; On nije molio za »svijet«⁴⁰ koji dopušta da u njemu prevlada drugo mišljenje, svijet koji je utonuo u laž. Podsjetimo se drugih Kristovih riječi : »Ali kad sin Čovječji

³⁷ Usp. Ch. Péguy, *Lui è qui*, op. cit., str. 485-486.

³⁸ C. Milosz, *Savjeti*, Veselin Masleša, Sarajevo 1982, str. 133.

³⁹ Usp. Iv 3,16.

⁴⁰ Usp. Iv 17,9.

dode hoće li naći vjere na zemlji?»⁴¹ Taj je »svijet« negativan i otuđen, »ja« se negira i otuđuje, značenja života, vrijeme, prostor, rad, osjećaji, društvo ne proističu iz privrženosti Kristu kroz privrženost Crkvi već iz druge kulture. To je kultura koja crpi svoja načela iz prirode, koja misterij Boga koji je čovjekom postao, njegov sadašnji događaj, ili isključuje (jer »je pretežak«), ili o njemu raspravlja (jer »nije jasan« ili jer »želi biti slobodna« u instinktivnom smislu riječi). To veličanje prirode prevladava u današnjem kulturnom svijetu.

Možemo shvatiti kakva treba biti politika koja se naziva kršćanskom i za koju možemo reći da je kršćanska, ako pripadamo Kristu u njegovoj Crkvi, kroz njegovu Crkvu, a ne ako pripadamo društvu ili državi.

e) To »ja«, otuđeno *ja*, je *ja bez Boga*. *Ja bez Boga* je *ja* koje neizbježno podlegne dosadi i i mučnini. Zbog toga čovjek pusti da ga život nosi: može se osjećati kao djelić svega (panteizam), ili se prepusti očajanju (prevagne zlo i ništavilo: nihilizam).

»Ništa nije dalje od mene«, govorio je Claudel, »nego panteističko shvaćanje, ideja da sam utopljen u svijetu u kojem se čovjek sa zadovoljstvom rasprši (izgleda kao definicija New Age). Taj mi je stav uvijek bio stran; imam jaki osjećaj svoje osobnosti, osjećaj da nisam stvoren za to da budem progutan u neku cjelinu, već naprotiv, da njome vladam i da joj izmamim smisao koji može imati.«⁴²

3. Nova moralnost

Pet aspekata, koje smo opisali o modernoj pomutnji koju je izazvalo rušenje istinske naravi vjere, tumače, ili točnije, moraju razjasniti i naš životni stav te biti teme ispita savjesti (»Budite uvijek spremni na odgovor svakomu koji od vas zatraži obrazloženje nade koja je u vama«).⁴³

Vidjeli smo da nam vjera u Krista diktira kriterije kojima gledamo svijet u kojem živimo, da nam omogućuje da živimo slobodno, tako da ponovno postajemo sposobni za razumijevanje i dosljednost sa samim sobom. Naime posljedice situacije u kojoj živimo su gorke. Zato sam, počevši od primjera, sažeo pet aspekata: »Bog bez Krista«; »Krist bez Crkve«; »svijet bez ja«, »ja bez Boga«. Sad ćemo ukratko razmotriti kako vjera u Krista rađa ne samo novi mentalitet nego i *novu moralnost*.

»Moj pravednik živi od vjere«,⁴⁴ kaže Sveto pismo. Kako vjera kao izvor moralnih zakona rađa novu moralnost? Kako se iz pripadnosti Kristu u Crkvi rađa novi moral? Svijet rado upotrebljava izraz »pravda« da bi ukazao na moralnost. U tome smislu svi smo u napasti da pravdu shvaćamo kao vrijednosti koje nama osobno odgovaraju. Nova moralnost koja se rađa iz kršćanskog događaja je priznanje puno ljubavi Prisutnosti koja je povezana s našom sudbinom. Potom, sazrijevujući, ako ostanemo u toj Prisutnosti, shvaćamo da je ona uvijek tu. Nova moralnost je priznanje puno ljubavi Prisutnosti koja je povezana sa sudbinom i koja nastavlja u povijesti. Sva prethodna povijest potkrepljuje tu očevidnost – jer riječ je o očevidnosti! –. Petrovo »da« izvire, utjelovljuje se u toj očevidnosti.

U tome smislu riječ »ljubav prema bližnjemu« definira pojam kršćanske pravde. Ljubav prema bližnjemu je konačna definicija istinske vrijednosti osobe, njezine povezanosti s Bitkom. Ako žena postupa s mužem nemajući u vidu, barem prešutno, tu perspektivu, ne može s njim postupati dobro; ako sin gleda roditelje bez te perspektive, odnos se ne može se dobro razvijati. Riječ je o ljubavi kao povezanosti s Bitkom: gledati drugoga imajući na umu da je on odnos s Misterijem i osobu drugoga

⁴¹ Usp. Lk 18,8.

⁴² P. Claudel, *Mémoires improvisés*, (Improvizirani memoari), Gallimard, Paris 1954, str. 290.

⁴³ 1Pt 3,15.

⁴⁴ Usp. Hab 2,4; Rim 1,17.

kao vezu s Misterijem. Kao što je Isus rekao Judi: »Prijetelju, izdaješ me jednim poljupcem?«⁴⁵ To je Božja pravda, ona je dio Misterija. Ljubav prema bližnjemu i pravda se podudaraju, u Misteriju su jedno, iako su obje riječi, uzete odvojeno, istinite.

Ali Božja pravda nije ljudska pravda (kao što je Isusova ljubav drukčija od ljudske ljubavi): ona izaziva promjenu. Božja pravda, prepoznata u ljubavi kao vrhunski izraz Božjeg stava prema čovjeku i čovjekova stava prema Bogu, izaziva radikalnu promjenu, drugim riječima ide u sam korijen srca: »Čovjek gleda vanjštinu, a Bog gleda što je u srcu.«⁴⁶ Njegova pravda ne ograničava se niti ovisi o vanjskom izgledu. Zato je Božja pravda uvijek promjena izvornih konstitutivnih potreba srca u cjelini, sve do potrebe za srećom i savršenstvom.

Ono što je navelo Petra da reče »da« je Kristova ljubav koja je njegovu grižnju savjesti promijenila u pozitivnu bol. Grižnja savjesti zbog izdaje bila je prožeta Kristovom ljubavlju, a promjena u pozitivni bol je odraz te ljubavi u Petru. Ona je njezin odraz u smislu da je Petar prihvaća i da ga ta ljubav, možda i nesvjesno, pokreće. Petrovo »da« je vrhunski izraz otkupiteljskog djelovanja Krista na čovjeka, ono je pobjeda pozitivnosti Bitka nad negativnošću laži čovjekova djelovanja.

Zato se promjena koja ukazuje na Kristovu prisutnost naziva »svjedočanstvo«. Svjedočanstvo je djelo moga ja kao Božjeg djela, *opus Dei*, u slobodi koju Bog traži; tiče se života, vremena i prostora, ljubavi, rada i društva: ono nije ukidanje jednog aspekta moje osobe, već vrhunska pozitivnost cijele osobe u njezinoj biti.

Promjena je plod, djelo Misterija u vremenu – Božjeg nauma. Uloga koja pripada čovjekovoj slobodi je da prosjači. To su čimbenici Božjeg nauma. Na čovjekovoj slobodi je da prosjači, jer sva moć pripada Bogu. »Bog je sve u svemu«: stvorio je prirodu, jedno stvorenje učinio je sudionikom svoje osobe, stvorenje koje je poput Krista odraz, sjaj, svijest onoga što je Otac. Prošnja je dakle izraz potpunog priznanja čovjekove ovisnosti o Bogu, njegova priznanja onoga što je Bog.

Veliki prigovor je da kršćanstvo ne ispunjava svoje obećanje. U molitvi Anđeoskog pozdravljenja odgovaramo na poziv onoga koji vodi molitvu riječima: »Da budemo dostojni obećanja Kristovih«. Obećanje je: *Mecum eris in paradiso* (»Bit ćeš sa mnom u raj«)⁴⁷ ubojici razapetom pored njega, »stotruko ovdje«,⁴⁸ kako je prije navijestio. Prigovor nastaje iz drugog aspekta naše svijesti, rađa se iz straha od žrtve. Eliot piše: »Vjerujem da je vrijeme rađanja vrijeme žrtvovanja.«⁴⁹ Vrijeme rađanja je za majku i ono što ona stvara, žrtva. Žrtva je prihvatiti da se osjećaj prema nekoj osobi promijeni u istinski osjećaj. Žrtva je ne zaraditi novce prevarom ili vještom prevarom. Žrtva je kad sudac, u svom traženju dokaza i nadasve predlaganjem mjera društvenim vlastima prema pojedincu, vodi računa o osobi; jer sudac ne smije promicati djelovanje koje uništava nadu naroda. Mauriac primjećuje: »Križ [žrtva] se suprotstavlja [...], životu kakav mi sanjamo. Ne suprotstavlja se životu *kakav jest*«. ⁵⁰ Žrtva se suprotstavlja snu, ne suprotstavlja se stvarnom životu.

Žrtva je uvjet istinskog posjedovanja. Vrijeme koje prolazi ne poništava, već produbljuje istinu posjedovanja svega, u bilo kojem odnosu. Ako je Bog postao čovjek, ako je umro na križu za mene, što može biti prigovor?

Kad se žrtva gubi otvara se ljepša slika. Kao u nekom filmu kada se u određenom trenutku kadar raskine i isti prizor postane jasniji. Dok se prizor gubi čovjek ostaje bez daha, ali potom dođe drugi prizor u kojem onaj prijašnji postaje još ljepši. To je, kao što smo često razmatrali, smisao *Mia giovinezza*,⁵¹

⁴⁵ Usp. Mt 26,50.

⁴⁶ 1Sam 16,7.

⁴⁷ Lk 23,43.

⁴⁸ Usp. Mt 19,29; Mk 10,30.

⁴⁹ T.S. Eliot, »*Riunione di famiglia*« (Sastanak obitelji), Id., *Opere 1939-1962*, vol. II, Bompiani, Milano 1993, str. 145.

⁵⁰ F. Mauriac, *Santa Margherita di Cortona*, Arnoldo Mondadori, Milano 1952, str. 84.

⁵¹ A. Negri, *Mia giovinezza. Poesie* (Moja mladost), BUR, Milano 2010, str. 78.

pjesme Ade Negri, koja nas je u dobi od sedamdeset godina, kroz sazrijevanje iskustva vjere, naučila i pokazala nam na koji način misterij Bitka uključuje i promjenu shvaćanja žrtve i stava prema žrtvi. Misterij Bitka koji se očituje u ovom isticanju vrijednosti žrtve, više nego u bilo kojoj situaciji ili stavu, potvrda je pozitivnosti svega onoga što čovjek ima pred sobom. To najviše osjetimo kad čitamo psalam 8:

Jahve, Gospode naš,
divno je ime tvoje po svoj zemlji,
veličanstvom nebo natkriljuješ!
U ustima djece i dojenčadi
hvalu si spremio protiv neprijatelja,
da postidiš mrzitelja, zlotvora [razumnost..].
Gledam ti nebesa, djelo prstiju tvojih,
mjesec i zvijezde što ih učvrsti –
pa što je čovjek da ga se spominješ,
sin čovječji da ga pohodiš?
Ti ga učini malo manjim od anđela [od Tebe],
slavom i sjajem njega okruni.
Vlast mu dade nad djelima ruku svojih,
njemu pod noge sve podloži:
ovce i svakolika goveda,
i zvijeri poljske k tome;
ptice nebeske i ribe morske,
i što god prolazi stazama morskim.⁵²

Čovjek nije ništa, a to mu postaje jasno ako je svjestan svog odnosa s Bitkom. Nije ništa, ali ipak ga je Bog stvorio, on se osjeća kao stvorenje stvoreno za nešto veliko (»Vlast mu dade nad djelima ruku svojih, njemu pod noge sve podloži«). Dokaz, znak da je čovjek stvoren okrunjen slavom i sjajem premda to s ontološkog gledišta nije zaslužio, jest da si mu ti Gospodine »dao vlast nad djelima ruku svojih«, nad svim stvorenjem. Znanost, svaka razina znanosti i vlasti ovisi o tome: »divno je ime tvoje po svoj zemlji«.

Bez pozitivnosti, bez nesavladive, neumorne, neumanjive kreativnosti koja u svakom trenutku, u svakoj poteškoći nalazi svoje porijeklo, svoj izvor u Kristu prisutnom u njegovoj Crkvi, nije moguće živjeti. Neiscrpno milosrđe koje je Krist, nada je čovjekova puta. Utecimo se neiscrpnom milosrđu koje je Krist i zajedno molimo Boga da nam pomogne svakodnevno obnavljati zahvalnost koju dugujemo Kristu i Crkvi, našoj majci, i nadasve se prepustiti Bogu, onim potpunim prepuštanjem koje nam omogućuje da u molitvi Povečerja rečemo: »*In pace in idipsum dormiam et requiescam*« („Čuvaj nas dok spavamo i počivamo u miru“).⁵³ Mi taj mir crpimo u Njemu koji je Misterij, Bog, u Kristu koji je Bog, a to čovjeku omogućuje da slobodno diše. U Njemu se smirim sve dok se ne prepustim snu. U snu čovjek, paradoksalno, nalazi istinsku sliku svoje egzistencije, svijest o svojoj egzistenciji, za Kristovu slavu u povijesti. Naše potpuno prepuštanje Kristu, Misteriju koji se objavio u tom čovjeku, (a koji je najljepše izražen u »da« svetoga Petra – »Da ljubim Te Gospodine“) ⁵⁴ čudesna je novost koju kršćanin treba svjedočiti gdje god se nalazio, za Kristovu slavu u povijesti. Što će ta promjena biti vidljivija, to će Kristova slava biti veća: otkrivamo je u povijesti, želimo je i svjesno ljubimo, iznad svega. Kao što mi je jedan prijatelj rekao, slava Kristova može postati žarka čežnja mlade ili odrasle osobe.

⁵² Ps 8,2-9.

⁵³ Usp. Ps 4,9.

⁵⁴ Usp. Iv 21,7.

Skupština

Stefano Alberto (don Pino): Rad u hotelima iznio je na vidjelo vrlo značajnu činjenicu: sadržaj dviju lekcija odmah se duboko urezao u život svakoga od nas. Na to su ukazala brojna pristigla pitanja, ali, htio bih reći, i njihov sadržaj koji se odnosi upravo na ključne točke predavanja. Mi smo izabrali četiri pitanja koja bismo ti željeli postaviti.

Luigi Giussani: Odlično.

Giancarlo Cesana: Iz onoga što si nam ti don Giussani rekao možemo zaključiti da više nije vrijeme kada je dovoljno jednostavno »raditi« ili pripadati formalno. Što znači tvoje inzistiranje na promjeni kao promjeni spoznaje?

Giussani: To postaje razumljivo ako se misli da je to promjena »ja«, moje osobe, tvoje osobe, osobe shvaćene kao ukupnost njezinih odnosa, njezine sposobnosti odnosa sa svime, s nebom i zemljom, s lijepim i ružnim godišnjim dobom, s prijateljima i neprijateljima, kada se slaže sa ženom i kada je bijesan na nju. To je promjena odgovornog »ja«: premda se ne događa uvijek na isti način, »ja« je uvijek odgovoran. Takva promjena, baš zato što je u pitanju »ja«, počinje spoznajom. Kako bi djelovao i kako bi potaknuo druge da djeluju, »ja« polazi od racionalnih motiva, čak i ako se ti racionalni motivi i načela najčešće prešutno podrazumijevaju, a ne kritički i svjesno izražavaju. Zbog toga je Isus rekao, aludirajući na svoje ubojice, na one koji su ga razapeli na križ: »Oče, oprosti im jer ne znaju što čine«. ⁵⁵

Promjena se može shvatiti i kao promjena životnih okolnosti. Štoviše, skloni smo tome da shvatimo promjenu našega »ja« i našeg života kao promjenu okolnosti u kojima živimo. Istina je da su okolnosti uvijek uključene, ali prava promjena je naše zalaganje u njima, našem stavu prema njima. Zbog toga, budući da se radi o »ja«, promjena može početi jedino spoznajom. Promjena »ja« ovisi o spoznaji u koju se »ja« baca, u koju je uveden. Na primjer, jučer ujutro smo govorili o vanjskoj pojavi. Promjena može značiti drugačiji način na čovjek reagira na tu pojavu. Prema toj pojavi čovjek može zauzeti različite stavove. Može misliti: »Ta stvar je onakva kakvom je neposredno vidim« – to je osnovna pogreška koju ljudi rade – ili može reći: »Ta stvar nije samo ono što izgleda«. Tu je u igri promjena shvaćanja stvari, upravo načina shvaćanja.

Tako je Isus (kako je govorio prepošt u Milanu prije četrdeset godina u sjemeništu) obraćajući se Ocu riječima – »Oče, oprosti im jer ne znaju što čine« – na njihovom neznanju izgradio njihovu obranu, obranu slabosti i ograničenosti tih ljudi koji su ga ubijali. Gospodin je iskoristio tu priliku i na njihovom činu ustanovio je misterij Crkve.

Bez spoznaje nema iskustva, jer nedostaje ljudska razina života (jer iskustvo je upravo i definitivno bitno za ljudsku razinu života), zato bez spoznaje nema promjene čovjeka. Okolnosti bi se mogle za sve promijeniti, Bog bi ih mogao sve iskoristiti, ali ne može izbjeći da u odgovornom »ja« kao svoje sredstvo promjene iskoristi iskustvo koje je u izvjesnom smislu novo: iskustvo. Stoga cijela pedagoška metoda našeg pokreta, koja nastoji što je više moguće nasljedovati metodu koju je Isus koristio u stvaranju Crkve, počiva na uvođenju u novo iskustvo. Ako to ne postane naše osobno iskustvo, istinska promjena je nemoguća.

⁵⁵ Lk 23,34.

Don Pino: Čini mi se da je zanimljivo i važno inzistirati na tom aspektu početka promjene u spoznaji. Posebice postoji pitanje koje se često javlja. Jučer si rekao da je jedan od najdojmljivijih rezultata modernog mentaliteta, modernog racionalizma, pomutnja između religioznog smisla i vjere. Možeš li nam pomoći da to bolje shvatimo?

Giussani: Ako čovjek nije potaknut na svijest o sebi, ako nije odgojen, izazvan i odgojen da postane svjestan sebe, ako dakle nije ono što jest, prepušten je instinktivnim utjecajima, reakcijama i reaktivnosti u kojima dominira životinjski aspekt, kao razina vlastitog ostvarenja. Racionalizam teži poimanju razuma kao mjesta istine: istina je ono što razum odobri (pri čemu je odobrenje mnogo više ono što smo prije rekli, nije nužno sud o nečemu). Na taj način razum na kraju idealizira ono što osjeća. Mi na kraju uvijek težimo idealiziranju onoga što osjećamo, ili, što više, poistovjećanju istine s onim što osjećamo. Religiozni smisao se tako poistovjećuje s osjećajem: to je osjećaj, neodređen ili jasan, ali osjećaj, nije razum, nema razumnog temelja. Drugim riječima to nije stvarnost koju dostižemo kao spoznaju, nakon što napustimo prve korake u kojima prevladava instinktivnost i mehanički aspekt.

Religiozni smisao, naprotiv, nije osjećaj, nije skup osjećaja. Stoga je povezan s razumom. Religiozni smisao postoji izvorno na samim počecima života razuma, to jest svjesnog života čovjeka. Prisutan je u početku: on je u samoj čovjekovoj naravi. Religiozni smisao nije osjećaj i razum nije djelovanje koje mu je strano.

Vjera je priznanje Prisutnosti. Obično kažemo: vjera je priznanje Prisutnosti, izuzetne prisutnosti. Ona je priznanje Božje prisutnosti. To nije osjećaj; iako podrazumijeva mnogo osjećaja, vjera se ne može se definirati kao osjećaj. Prisutnost uključuje oči, emociju koju izaziva: u onome što osjećamo uključene su oči i srce. Ali najvažnija procjena, najodlučnija procjena za cijeli život, za cijelo izražavanje života, definicija priznanja Prisutnosti pripada izvornoj fazi ljudske svijesti zbog koje pred nekim prizorom u prirodi čak i dijete kaže: »Kako je lijepo!« Rekavši: »Kako je lijepo!« izražava ne samo svoj način osjećanja, nego i svoj način gledanja koje je razumno, koje je početak života, razumnog puta.

Cesana: Pitanja koja su stigla, kako je točno rekao don Pino na početku, dotakla su pomalo sve točke. Ali, sigurno su najčešća bila pitanja o problemu žrtve, ukazujući tako da unatoč tome što govorimo, etički problem ostaje stvarni problem. Izabrali smo pitanje koje će pročitati don Pino, a koje nam se čini najjasnije definira problem.

Don Pino: Zadnja točka lekcije u subotu ujutro odnosila se na pripadnost pokretu. Što znači pripadati u svakodnevnom životu? Javlja se strah od neodržanih obećanja. Kako da si pomognemo da ga nadidemo? Što u tome smislu znači da je žrtva uvjet tog nadilaženja?

Giussani: To je najzanimljivija riječ koja najviše određuje naše duševno raspoloženje ili naše dojmove ili definicije našeg pokreta: žrtva je prihvatiti da vlastiti život predaš stvarnosti jedne zajednice – obitelji što je prirodno, ili zajednici osoba –. Jer obitelj i zajednica ukazuju da je uvjet života nešto Drugo. Zbog toga smo rekli da »nema veće žrtve od one kad »damo vlastiti život za djelo Drugoga«.

»Dati svoj život za djelo Drugoga« je velika žrtva: to je najveća žrtva. Ali toj rečenici treba još nešto dodati: ako je bit žrtve u tome da damo vlastiti život za djelo Drugoga, tada je žrtva čin ljubavi. Jer to je ljubav: dati život za djelo drugoga je ljubav. Žrtva je čin ljubavi ukoliko je potvrda pozitivnosti svega što živi, bilo da je priznavanje vrhunskog Bića, bilo da je prihvaćanje vlastitog života kao odraza cijelog svijeta. Živjeti vlastiti život kao odraz cijelog svijeta zahtijeva čin ljubavi: shvaćati cijeli život, vlastiti život kao mjesto koje je otvoreno *Inputu*, koji svemir neprestano daje ljudskoj svijesti, čin je ljubavi. To znači da potvrđujemo Drugoga.

Prostor i vrijeme označuju analogiju tog obilježja života: prostor i vrijeme kodificiraju sve poteškoće kao pozitivnu potvrdu Bitka. Žrtva nije poteškoća nego je polazna točka za prilaženje svakom djelovanju u odnosu sa stvarima i ljudima. Žrtva, inzistiram na tome, nije poteškoća, nego polazna točka za suočavanje sa svim poteškoćama; drugim riječim žrtva je pozitivna potvrda Bitka. Da bismo prihvatili žrtvu potrebno je vidjeti ili predosjetiti pozitivnost. Žrtva radi žrtve, kao negacija, kao sakaćenje, ne može biti prihvatljiva. Ako najčešće osjećamo da to prevladava, to je zbog toga što nismo svjesni...

Cesana: ... i zato se ne žrtvujemo!

Giussani: Ali onaj tko se ne žrtvuje u nekom odnosu nije u tom odnosu, odnos još nije potpun!

Zašto pripadnost nekom pokretu olakšava buđenje naše svijesti, razvijanje naše svijesti, tako da mi ne gledamo žrtvu kao nešto negativno? Pripadnost nekom pokretu, ili društvenoj stvarnosti u onoj mjeri u kojoj zahvaća život i »zahtijeva« da odlučuje o životu, omogućuje odgoj (razvoj čovjekove svijesti) kako bismo razumjeli da stvarnost u svojim poticajima ili izazovima teži pozitivnosti: pozitivnosti Bitka. Ako slijedimo karizmu olakšana je mogućnost priznanja te pozitivnosti. Karizma koja kao izvor i polaznu točku ima ostvareni religiozni smisao, koji je u susretu s Kristom dosegao potpuno ispunjenje, očito olakšava priznanje pozitivnosti svega, svega, pa čak i smrti. Pa i smrti: jedina mogućnost da je smrt krajnja pozitivnost stvarnosti dana je od Bitka kao Misterija. Sv. Pavao to govori na mnogim svojim stranicama, to govori otvoreno, kao kada nabrajamo slučajeve, okolnosti, poteškoće ili pretrpljene nepravde, među kojima je i smrt: »Bilo da živimo ili umiremo, Kristovi smo«. ⁵⁶

U svakom slučaju, objektivni čimbenik koji Misterij smješta u dinamiku stvarnosti, način kojim Misterij objavljuje dinamiku svega, upravo je žrtva. Proživljeno žrtvovanje jamči – kao što je to jasno i samoj ljudskoj svijesti – pozitivnost života, bitka, postojanja.

»Ako ne postanete kao djeca, nećete ući u kraljevstvo nebesko«⁵⁷: nećete nikada nešto ni upoznati ni posjedovati. Slijedeći karizmu taj poziv Evanđelja postaje aktualan. Jer način na koji Misterij objavljuje dinamiku stvarnosti može kao polaznu točku imati samo dječje oči. Dječje oko se predstavlja kao nešto što je *a priori* pozitivno, nešto što još nije razvijeno, još nije svjesno, ali se objavljuje kao pozitivnost (pozitivnost iz koje može naglo doći ugriz, udarac, ranica).

Zbog toga je žrtva u poslušnosti: u smislu da stvarnost ne stvaram ja, ono što jesam nisam ja stvorio, sve ono što mi je dano (od Misterija do moje majke) je uvjet za veću i dublju svijest o svemu što činimo. Zbog toga je žrtva poslušnost, i polazi od tog »prethodnog mišljenja ili suda: polazi od nečeg »danog«, od djela Drugog.

»*In simplicitate cordis mei laetus obtuli universa*«⁵⁸ u jednostavnosti mog srca, radosno sam Ti prinio sve. »Prinos« znači, kao što to izražavamo našom definicijom, da nema veće žrtve od davanja vlastitog života za djelo Drugoga.

Priznanje pozitivnosti stvarnosti, svih stvari kao prvi znak ili početak svijesti koju ćemo doseći o stvarima sastoji se upravo u tome da predosjetimo ono što ćemo kasnije nazvati poslušnost. Zbog toga, »ako ne postanete kao djeca«, ne znači »ako niste dovoljno svjesni ili ako ste nesposobni da razumijete«, nego »ako ne budete onakvi kakvi ste stvoreni«, to jest ako ne gledate na stvari, na život onakvi kakvi ste stvoreni: a stvorio vas je Drugi, netko Drugi. Jednako tako, iako ti je majka dala život i patnju

⁵⁶ Rim 14,8.

⁵⁷ Mt 18,3.

⁵⁸ »*In simplicitate cordis mei laetus obtuli universa. Et populum tuum vidi, cum ingenti gaudio Tibi offerre donaria. Domine Deus, custodi hanc voluntatem cordis eorum*« (U jednostavnosti srca radosno sam ti dao sve. Vidio sam tvoj narod s neizrecivom radošću prihvatiti život kao prinos Tebi. Gospodine Bože, sačuvaj otvorenost njihovih srdaca). (Antifona Prinosna stare liturgije svečanosti Presvetog srca Isusova, u *Ambrozijanskom misalu. Od Uskrsa do adventa*, Milano 1942, str. 225).

tog života, života koji si proživio, u sebi ne osjećaš nadasve ljutnju prema tvojoj majci. Primjedba o djeci je uistinu zanimljiva, jer sav njihov otpor prema boli koju osjećaju, ne sprječava njihovu prvu reakciju na dodir sa stvarnošću: prilaze stvarnosti širom otvorenih očiju, sa svim elanom za koji su sposobni, a kada ih pogodi bol, ne napuštaju nužno tu izvornu jednostavnost. Kada odrastu, žale se, ali kada su mali žale se bez...

Don Pino: ... a da se ne žale.

Giussani: Ne, žale se, ali...

Cesana: ... ne očajavaju.

Giussani: Ne očajavaju.

Don Pino: Posljednje pitanje. Željeli bismo da nam govoriš o Kristovoj slavi: kako da ona postane velika ljubav našeg života?

Giussani: Prava narav razuma je u pronicanju biti stvarnosti, ili bolje rečeno, ona se izražava i ostvaruje prvenstveno gledanjem i ponovnim otkrivanjem stvari u njihovoj biti. To je prva zadaća razuma: krajnja pozitivnost postojanja stvarnosti jedina je definicija koja odgovara čovjeku. Razum je stvoren kako bi proniknuo bit stvarnosti: Krist, vrhunski trenutak stvaranja svega, »*omnia in ipso constant*«, »Sve stoji u njemu«⁵⁹, u bilo u kojem obliku se to »sve« izrazi

Kršćanska povijest nam to pokazuje već na svom početku – nije se radilo o djeci već o odraslim osobama: Pavao, Petar i apostoli nisu bili djeca, ponovno su postali djeca kada su vidjeli Isusa, ali djeca u etičkom smislu, u svom stavu prema svemu što su sretali. U tom ozračju i nama je prenesena istina koja je vrhunac kršćanskog Misterija u životu čovjeka: »Sve stoji u njemu«. To je tvrdnja koja ulazi u naš život na isti način kao što u naš život ulazi i „kako“ postoji stvarnost: polazna točka je neporeciva objektivnost, kaže „Religiozni smisao“.

»Ako ne postanete kao djeca«. Da Pavao ili Petar ili Jakov ili Ivan, da nabrojimo pisce kojima dugujemo prve bilješke o kršćanskom događaju, nisu imali tu obnovljenu, ponovno probuđenu dječju jednostavnost duha koju je u njima oživio susret s Kristom, da nisu bili takvi, ne bi nam rekli ništa novoga. I kod odraslih ta apsolutna novost odnosa sa stvarnošću ostavlja duboki dojam koji ne možemo negirati, ali taj se dojam kasnije komplicira, uvijek zbog neke predrasude.

Krist, kao razuman čovjek bio je začet od Misterija kao trenutak koji obuhvaća cijelu povijest svijeta, u vremenu i prostoru svijeta i u cijeloj povijesti čovječanstva. Krist je Znak koji se potpuno, stvarno podudara s Misterijem. Odbijanje Krista ima za posljedicu da u postupanju sa stvarnosti postajemo robovi predrasude.

Potvrditi Krista znači potvrditi objektivnu ljepotu koja u nama probudi žarku ljubav prema životu i sve postaje providno našim očima. Ne bez razloga je radost vidljiva na našem licu glavni razlog kršćanskog svjedočenja cijelome svijetu, pred svima. Radost vlastitog srca je, što više sazrijevamo, dakle s vremenom, potvrda nama samima onoga što govorimo i u što vjerujemo. Ali radost izlazi na vidjelo, izazvana je, može se roditi samo iz objektivne ljepote, iz nečega što je objektivno lijepo i dobro. Radosti nema u nečemu što nije lijepo i dobro. U tom bi se slučaju moglo govoriti o zadovoljstvu, zadovoljenju, ali ne o radosti.

⁵⁹ Kol 1,17.

Krist je Znak s kojim se Misterij podudara, u stvarnosti i u povijesti, u cijelom svijetu i u povijesti naroda. Zbog toga potvrditi Krista znači potvrditi objektivnu ljepotu koja nas ispunja žarkom ljubavlju prema životu i sve postaje providno pred našim očima. Jer sve dok neka stvarnost ne postane jasna, na neki način providna, to je kao da je posjedujemo a zapravo je ne posjedujemo, njezina vrijednost ostaje upitna.

Potvrditi Krista vodi nas na prvi prag na kojem počinje Misterij kao Misterij koji sve stvara: ono što Bog čini postaje iskustvo. Krist je prvi prag, prvi prolaz, prva prisutnost: odnos s Kristom razjašnjava cijeli život. A potvrda toga je baš činjenica da postajemo istraživači i radosni protagonisti svega onoga što se u stvarima skriva: »Obznanit ću moć mojeg imena radošću na njihovim licima«. ⁶⁰ Iskustvo te radosti koja zrači iz našeg života je apsolutna pozitivnost koja nas nadahnjuje u odnosu s drugim ljudima.

⁶⁰ »*Populus Sion, ecce Dominus veniet et salvandas gentes: et auditam faciet Dominus gloriam laudis suae in laetitia cordis vestri*« (Confrattorio della IV Domenica di Avvento ambrosiano, in *Messale ambrosiano. Dall'Avvento al sabato santo*, Milano 1942, str. 7; usp. također *Vulgata*, Iz 30,30).

»SAMO ZADIVLJENOST SPOZNAJE«

»Ideje stvaraju idole, samo zadivljenost spoznaje«. ⁶¹ Ta rečenica sv. Grgura iz Nisse, značajne личности prvih stoljeća kršćanstva, duboko me se dojmila jer točno odgovara našem poimanju što znači upoznati i priznati Krista, koje se nalazi u našim tekstovima i u našem govornom jeziku. Kako možemo definirati razlog zbog kojega kažemo »da« Kristu? Razlog zbog kojega kažemo »da« nečemu što uđe u naš život i pri tome pobijedi sve predrasude, je ljepota. To je ljepota i dobrota koje možda ne uspijevamo definirati, ali osjećamo da su kao sadržaj našega razuma povezane s »najtežom« odlukom koju razum mora donijeti, to jest odlukom za vjeru, jer vjera se rađa kao priznanje razuma.

»Ideje stvaraju idole, samo zadivljenost spoznaje«. Jednostavnost djece je istina našeg prianjanja uz vjeru, prianjanja naše vjere uz ono što kaže Crkva, što nam prenosi kršćanska tradicija, što nam govori Crkva kroz pokret: jednostavnost i stav djeteta koje ide u susret stvarnosti bez »ali«, »ako«, »ipak«, dodiruje stvari i s njima postupa spontano. Zbog toga Isus kaže: »Ako ne postanete kao djeca, ako ne budete takvi kada odrastete, nećete nikada ući..., nećete nikada razumjeti, nećete nikada osjetiti«. ⁶² Zbog toga i mi potvrđujemo da »ideje stvaraju idole, samo zadivljenost spoznaje«.

Kako možemo prepoznati da nas upravo pokret, Božja Crkva, Katolička Crkva, a ne druge stvarnosti potiču da prionemo uz Krista? Samo zadivljenost«, zbog zadivljenosti kao za Ivana i Andriju. Ta riječ objašnjava sve što mi govorimo o početku vjere. Vjera se je očitovala u Ivanu i Andriji, i u njima je saživjela (kako nam je važna prva stranica Evanđelja po Ivanu!) zahvaljujući Prisutnosti: to je bila privlačna Prisutnost, Prisutnost koja je ostavljala duboki dojam, Prisutnost koja je izazivala čuđenje: „Ali kako može biti takav?“ Upravo to mogu reći ljudi s kojima živimo, mogu biti »prisiljeni« reći kada vide naše primjere, naše svjedočanstvo: »Kako mogu biti tako veseli?« »Kako možeš biti tako vedar?«

Iz vjere – koja je potvrda jedne činjenice, objektivnosti te činjenice, Krista – razvija se estetika, to jest osjećaj za lijepo koji otkriva razum koji je doista na djelu: upravo razum otvoren svemu rađa estetiku u nekom odnosu. Jer dobrota, ili ispravnije, etika, *proizlazi iz estetike*. Kristov lik duboko me se dojmio dok sam bio dječak, kada sam ušao u sjemenište a kasnije se taj dojam pojačao, postao je još ozbiljniji. Sve je to bio razlog da su moja »tvrda glava i moja lijenost ili nemarnost bili prisiljeni uvijek gledati dobro, sve dok nisam postao svjestan pred Bogom da želim tako postupati ili barem to nastojati.

Ako se ne pridržavamo tog pravila i ne trudimo se slijediti, dobrota, prihvaćanje morala, onoga što Crkva smatra moralnim nije uvjerljivo, jer prijedlog ne odgovara naravi čovjeka.

»Ideje stvaraju idole, samo zadivljenost spoznaje«: spoznaje, dakle shvaća. U protivnom smo žrtve predrasude. Naš način rasuđivanja ne može biti ispravan ako ne postanemo svjesni predrasude od koje polazi. Ako nismo kao djeca, kako kaže Evanđelje, neizbježno je da polazimo od unaprijed stvorene ideje. Ne možemo pristati uz nešto što od nas zahtijeva žrtvu na temelju predrasude: trebamo pristati zbog privlačne snage kojom zrači. Kao Ivan i Andrija: »Kako je privlačan taj Čovjek!« Tako se u njima rađalo pitanje: »Što točno znači to što on govori o sebi? Što on govori o Bogu?«

Zbog toga trebamo u našem odgoju naučiti kako da primijetimo, kako da postane očit i kako da potvrdimo privlačnost nekog prijedloga. Samo ako je prijedlog privlačan shvaćamo ga ozbiljno. U protivnom od prijedloga uzimamo samo ono što mi odlučimo, to jest prijedlog ukidamo. Na taj način ograničimo vjeru na religiozni smisao.

⁶¹ Usp. Gregorio di Nissa, *La vita di Mosé*, PG, 44, 3778 ; id ; »Homilia XII«, u *Cantica cantorum*, PG44, 1028D.

⁶² Usp. Mt 18,3.

Niti jedan moderni filozof ili suvremeni umjetnik ne može reći ni pomisliti ono što je rekao sv. Grgur Nazijanski. Danas se uglavnom govori o posebnoj sklonosti prema nečemu, o odluci koja je sazrela u osobi. Jedini adekvatni razlog pri tome je osobni osjećaj; polazna točka života i svijeta je sâm čovjek.

Zbog toga je Isus naveo malo dijete kao primjer odraslima, jer nadasve je potrebno biti slobodan i iskren, providan. U protivnom sve postaje prigovor: svi naši prigovori polaze od predrasude i u njoj se utvrđuju. Na taj način predrasuda postaje nepobitna, i zatim sprečava svaki pokušaj razuma da otkrije istinu. Samo zadivljenost »uvjerava«, to jest spoznaje sve dok ne uvjeri, dovede do sigurnosti. Predrasuda je brisanje istinske estetike, istinskog uživanja u životu.

KRIST JE SVE U SVIMA (1999)*

Prvi Don Giussanijevi spisi o ekumenizmu i odgoju mladih sabrani u novom izdanju (Porta la speranza, Prvi spisi), predstavljani su na Katoličkom sveučilištu u Milanu. Predstavili su ih rektor sveučilišta Adriano Bausola, Nikolaus Lobkowitz i monsinjor Carlo Caffarra. Bile su to godine u kojima su se, u raznim dijelovima svijeta, često pružale prilike za rasprave i upoznavanje intelektualnog puta don Giussania, njegov doprinos za razumijevanje ljudskog i kršćanskog iskustva, njegova metoda misli i odnos s modernom i suvremenom kulturom. U Buenos Airesu je monsignor Jorge Mario Bergoglio, od nedavno nadbiskup argentinske prijestolnice predstavio Religiozni smisao. U Washingtonu na Georgetown University, David Schindler je s nekoliko svojih kolega organizirao kongres o idejama don Luigia Giussanija. Stanley Hauerwas je u svom uvodnom predavanju izjavio da bi bio sretan da je on napisao djelo Odgojni rizik.

Prigodom izdanja enciklike Fides et ratio Don Giussani na stranicama lista »Repubblica« komentira encikliku, sjećajući se svojih prvih godina poučavanja na gimnaziji Berchet i »potrebu da razjasni svojim učenicima što je razum, jer bez razuma nema ni vjere«.¹

Nekoliko mjeseci prije toga postala je jasna potreba da se dokumentira cijeli put pokreta zadnjih dvadeset godina, sabirući sva razmatranja, meditacije i članke u jedno novo djelo. Ono bi istodobno bilo svijest o prijašnjem putu i poticaj za put koji je još ispred nas. Tracce di esperienza cristiana (Tragovi kršćanskog iskustva) bio je naslov knjižice koju je don Giussani napisao zajedno sa svojim studentima 1960. godine, kao razmatranje o iskustvu i uputa za metodu kršćanske prisutnosti u sredini, posebno u školi. »Nuove tracce« [Novi tragovi], bio je projekt koji je trebao sažeti ono što se razvilo iz prvih koraka i ono što je godinama sazrelo. Don Giussani je imao na umu zajedničko djelo koje bi bilo plod zajedničkog iskustva, i kao koautore novog djela (Utirati tragove u povijesti svijeta) privukao je don Stefana Alberta i don Javiera Prades. Bio je to znak zajedničke odgovornosti i izraz metode zajedništva kojom je pokret živio i bio vođen.

Bio je to posljednji put da je don Giussani držao godišnje vježbe Bratstva u već provjerenom obliku registrirane video-konferencije. Sljedećih godina drugi su preuzeli tu zadaću, u kontinuitetu s govorom, senzibilitetom i sudom o prijašnjem putu.

U svom zadnjem pismu Ivanu Pavlu II, u siječnju 2004. don Giussani je napisao: »Ne samo da nikad nisam htio utemeljiti ništa, već smatram da je genij pokreta kojeg sam vidio da se rađa da je osjetio potrebu da se vrati bitnim elementima kršćanstva, drugim riječima ljubavi prema kršćanskom događaju u njegovim osnovnim elementima, i to je sve. Možda je baš to omogućilo nezamislive susrete s važnim osobama iz židovskog, muslimanskog, budističkog, protestantskog i pravoslavnog svijeta, od SAD-a do Rusije. Postojala je težnja da se otvorenih ruku prihvati i istakne vrijednost svega istinitoga, lijepoga i ispravnoga što otkrije u svakome tko živi pripadnost«.²

Dubina misli prisutna u ovim stranicama, svjedoči ljubav prema osnovnim i izvornim elementima kršćanstva koji su izvor rađanja »ja« i prihvaćanja drugoga.

* Duhovne vježbe Bratstva Comunione e Liberazione, 23-25 travnja 1999, Rimini.

¹ L. Giussani, *La ragione contro il potere* (Razum protiv moći), »La Repubblica«, 24 listopada 1998, str. 13.

² »Pismo upućeno Ivanu Pavlu II prigodom 50 godišnjice rođenja CL«, u A. Savorana, *Vita di don Giussani*, op. cit., str. 1138.

Djela don Giussanija, sad već prevedena na mnoge jezike, omogućila su neizrecivom broju osoba, iz vrlo različitih sredina, s vrlo različitim stavovima, da sretnu tu »karizmu koja je povijest« i koja se nudi svakome kao mogućnost vlastitog života i izgradnje ljudskoga društva.

Žarka ljubav don Giussanija za jedinstvo Tijela Kristova koje je Crkva, rodila se u sjemeništu Venegona a sazrela je u prvim godinama svećeništva; ona je našla iznenađujuću potvrdu u obnovljenoj, izvornoj dimenziji ekumenizma.

RIJEČ KOJA JE PRESUDNA ZA ŽIVOT

1. Potreba i očevidnost pripadnosti

»Pogledaj svemogući Bože čovječanstvo iznemoglo zbog smrtne slabosti i učini da ga muka Tvog jedinog sina vrati životu.«³ To je ono što dira naše srce i navodi nas da ponovno ozbiljno shvatimo vlastito krštenje.

Prošle smo godine rekli da je »Krist sve u svima«. Sada moramo pokušati dublje, pažljivije, svjesnije razumjeti što to znači, ili bolje rečeno da ta očita činjenica – jer za svakog kršćanina je očito da je »Krist sve u svemu«, postane život. Moramo shvatiti nešto što nam je Bog omogućio da živimo u iskustvu, našem vlastitom i iskustvu druge naše braće.

Kako bi nam postalo jasnije što znači »Krist je sve u svima« moramo se sjetiti metode, pojave, to jest načina ponašanja od kojeg počinje novi put koji ostvaruje taj ideal. Taj ideal je s određenog gledišta »zemaljski«, ali kao vrijednost je »vječan«. Prisjetimo se prošlogodišnjeg naslova vježbi: *Čudo promjene*. Da bismo se promijenili potrebno je promijeniti neki odnos, izbrisati ga, zamijeniti ga s drugim, ili je potrebno taj odnos produbiti, shvatiti ozbiljnije, nastojati ga bolje razumjeti, nastojati da se više otvorimo njegovom djelovanju. Da pokaže kako se događa čudo promjene Biblija koristi riječ koju nalazimo i u našoj kršćanskoj tradiciji. To je riječ *pripadnost*. Ta je riječ s jedne strane izraz

određene okolnosti, s druge strane pokazuje snagu promjene, snagu i smjer promjene: *pripadnost*. Uvjet promjene je dakle pripadnost, i promjena ističe da je »pripadnost« presudna riječ za život.

Ali što znači pripadnost? Čovjek postaje svjestan svoje ljudskosti, i opisuje je riječima čije značenje crpi iz svog iskustva. Čovjek koristi razum, osjeća, sklonosti koje su dio iskustva i iz njega uči. Riječi koje čovjek koristi osvjetljavaju njegovu svijest o iskustvu iz kojeg se sve rađa. Psalam 32. koji dobro poznajemo kaže: »Ne budite kao konj ili mazga bez razuma; divljinu im krotiš vođicama i uzdom, inače im se ne primiči!«⁴ Čovjek, rekli smo, želi biti svjestan, prisiljen je da bude svjestan svoje ljudskosti (u određenom smislu, prisiljen je da ne bude »potpun«, dovršen ili na bilo koji način točno određen, nego da bude »svjestan«). Čovjek postaje svjestan svoje ljudskosti ako je pozoran na iskustvo; ono je oblik u kojem se otkriva njegova ljudskost i koji gradi stvarnost čovjeka u dodiru s onim što susreće. Zadatak je čovjeka da svojim razumom razjasni ono što uspijeva vidjeti i proniknuti svojim iskustvom. U suprotnom će mu se nametnuti predrasuda ili ono što je unaprijed određeno.

Ljubav koju čovjek osjeća prema sebi čini ga svjesnim, nastoji ga učiniti svjesnim onoga što on jest. Upravo jer je razuman, čovjek nastoji razjasniti ono što uspijeva vidjeti i proniknuti u svom iskustvu stvarnosti.

Ako ne polazimo od iskustva da bismo shvatili sebe i vlastitu stvarnost, znači da se život odvija određen predrasudom i nečim već unaprijed određenim što mu se nametne. Sjetimo se Carrellove napomene na početku *Religioznog smisla*, koja je toliko važna baš zato jer obuhvaća sve, govori sve o objektivnosti koja je potrebna kako bi čovjek došao do objektivnosti o stvarima, što postiže više moralnim stavom nego upitnom inteligencijom: »Malo promatranja i mnogo razmatranja dovodi do zablude. Mnogo promatranja i malo razmatranja dovodi do istine.«⁵ Dakle, razum ima upravo zadatak da razjasni ono što uspije vidjeti i proniknuti.

Ali, što dakle znači »pripadnost« za čovjekovo iskustvo o sebi – i u kojem može uistinu shvatiti što znači ta riječ? Prvo što izlazi na vidjelo ispitivanjem iskustva je u početku nesvjesna a zatim sve svje-

³ »Završna molitva«, Jutarnje Ponedjeljka Velikog tjedna, *Časoslov* po Rimskom obredu.

⁴ Ps 32(31),9.

⁵ L. Giussani, *Religiozni smisao*, Verbum, Split 2002, str. 15.

snija očevidnost da je čovjek *ovisan*, da je *stvoren*. U prvom poglavlju Religioznog smisla piše: »Jedino ako prihvati stvarnost, čovjek uistinu afirmira samoga sebe. Jer istina je da čovjek počinje afirmirati samoga sebe kada prihvati činjenicu da postoji, to jest kada prihvati stvarnost koja nije nastala sama od sebe.«⁶ To je razlog koji nas navodi da rečemo: čovjek pripada Bogu. Isti taj razlog vodi potom onoj krajnjoj očevidnosti ovisnosti o Bogu, kao ovisnosti čovjeka o Drugome, Drugome koje nije ja, sve do pripadnosti sredstvima kojima se Bog može služiti, to jest obitelji i društvu. Ta pripadnost često se čini nepodesnom: kao na primjer kad roditelji nisu pouzdani ili kad proturječe srcu osobe, ili nadasve kad društvo prisvoji vlast koja nastoji, polaže pravo da „odaleči“ čovjeka od svih drugih utjecaja čak i od utjecaja vlastitih roditelja. Država je sklona tome da čovjeka shvaća kao jedinku, čimbenika u njezinoj službi.

U tom smislu zaista je hvale vrijedna i utješna molitva koja sadrži biblijske psalme. »Ti si mi stvorio bubrege, satkao me u krilu majčinu. Hvala ti što sam stvoren tako čudesno, što su djela tvoja predivna. Dušu moju do dna si poznavao, kosti moje ne bjehu ti sakrite dok nastajah u tajnosti, otkan u dubini zemlje. Oči tvoje već gledahu djela moja, sve već bješe zapisano u knjizi tvojoj. Dani su mi određeni dok još ne bješe ni jednoga.«⁷ Ljudski „ja“ je ovisan, i zahvaljujući tom iskustvu čovjeku postaje jasno da je on *nužno i očito potpuno ovisan*. Kao što razum po svojoj naravi, prirodno teži da razumije stvarnost u svim njezinim čimbenicima, analogno tome čovjek u svom iskustvu otkriva da je potpuno ovisan, da izvor njegova bića kao takovog ovisi, otkriva da ta ovisnost obuhvaća sve. Manje od toga je nemoguće, bez toga je čovjek »rastresen« i više ne živi svoju ljudskost.

Biblija pomaže čovjeku da razjasni svoje iskustvo: riječi koje čovjek otkriva u svom poznatom i svjesnom odnosu s onim što ga okružuje jasno očituju potpunu pripadnost čovjeka njegovom Stvoritelju; one izražavaju nešto što je za ljudski „ja“, kao vrhunac svega stvorenoga, neizbježno. Jasno je da se prema „ja“ ne može postupati kao prema nekoj prolaznoj svemirskoj pojavi, nego kao što to kaže Psalam 8, kao prema vrhunskoj vrijednosti, vrijednosti zbog koje se Bogu svidjelo stvoriti svemir: »Pa što je čovjek da ga se spominješ, sin čovječji da ga pohodiš? Ti ga učini manjim od Sebe, slavom i sjajem njega okruni.«⁸

Pripadnost koja je svojstvena stvorenju (u najširem smislu) podrazumijeva razvoj koji čovjek zamjećuje i svjesno ga osjeća. Promjena, dakle – za cijelu prirodu, za sva stvorenja, ali i za čovjeka –, je prije svega nešto drukčije od prijašnjeg trenutka, nešto što čovjek svjesno primjećuje. Ta ideja o promjeni može biti osobito snažno izražena u nekim religioznim duhovima, kao na primjer u sv. Augustinu. On je zamišljao da je Bog stvorio svijet stvarajući *rationes seminales* (sjeme svega)⁹, stvorivši nešto kao sjeme svega (što je u osnovi vrlo slično objašnjenju koje daju znanstvenici za evoluciju zemlje i svemira). Ali samo se čovjeku dogodi nešto u čemu mu se Misterij od kojega on u cijelosti potječe, otkrije u tajanstvenosti svoga bića, u tajanstvenosti Bitka. Tako, u svom odnosu s Bitkom, Božjim misterijem, čovjek, kao što ima moć da ga upozna, ima također moć da djeluje na cijeli svemir kao osoba koja djeluje nasljeđujući Boga. Psalam 8 nastavlja: »Vlast mu dade nad djelima ruku svojih, njemu pod noge sve podloži: ovce i svakolika goveda, i zvijeri poljske k tome, ptice nebeske i ribe morske, i što god prolazi stazama morskim.«¹⁰

»Sve si mu dao u ruke«. Tekstovi koje je napisao Marco Bersanelli u časopisu »Tracce« su privlačna, iako samo nagoviještena, potvrda onoga što je rečeno u Psalmu 8. Kad se govori o širenju svemira

⁶ Isto, str. 26.

⁷ Ps 139(138),13-16.

⁸ Ps 8,5-6.

⁹ Usp. sveti Augustin, *De Genesi ad litteram libri duodecim*, IV,33; IX, 17; X,20; usp. i sv. Augustin, *Confessiones XIII,4; De trinitate libri quindecim*, III, 8,13; 9,16; VI, 7,8; *De Civitate Dei contra Paganos*, XI,21; XII,2.

¹⁰ Ps 8,7-9.

postaje jasno da je taj svijet stvoren kako bi omogućio pojavu „ja“ – to ostaje neosporno – kako bi se iz pomutnije stvari, u tom ogromnom ali istovremeno ograničenom svemiru, mogla pojaviti točka koja se naziva „ja“, u kojoj svemir postaje svjestan sebe. Cijeli svemir postaje dakle svjestan sebe, razumije ono što jest i koja je njegova konačna svrha, u točki koja je „ja“, to jest čovjek. Ali i „ja“ pripada Dru-gome, Onome kome pripada cijeli svemir.

Narav čovjeka osvjetljava prve presudne posljedice te pripadnosti Bogu. Na primjer, narav čovjeka je sloboda, jer čovjek u potpunosti potječe od Bitka, od Misterija. Upravo to je sloboda, njezina prava narav: priznanje da je njezino jedino, potpuno porijeklo odnos s Bogom (zbog toga sam navodio Psalm 8). „Ja“ je odnos s beskonačnim, između nema ničega, znači da je stvoren, stvorio ga je Misterij kao odnos s Njime. Sloboda je prijanjanje uz Bitak. Zbog toga svi događaji stvorenog svijeta potvrđuju čovjeku da potječe od »nečega« što mu prethodi, čije je posjedovanje stvarnosti nepobitno, to jest od Misterija.

»Čovjek ne može biti dovoljan sâm sebi, jer u protivnom ne bi postojao. U tome je tajna čovjekovog postojanja«¹¹ kaže Berdjajev. Da bi bio slobodan, čovjek ne može biti sâm sebi dovoljan: to je kontradikcija koja čovjeka ili sablažnjava ili potiče njegovu želju da bolje shvati tko je. Ali stvorenje pripada tom Misteriju i stoga sigurno nije kontradikcija: reći da čovjek nije dovoljan sam sebi znači reći istinu o njemu. Tajna egzistencije je u činjenici da čovjek postoji, ali da nije dovoljan sâm sebi.

Misterij je ono što je izvan nas, s druge strane, blizu ili daleko, kakogod ga zamišljali. Stvorenje pripada tom Misteriju. Činjenica da stvorenje pripada Misteriju ne očituje se samo u slobodi; jer sloboda znači također da čovjek može izraziti svoju originalnost, to jest kreativnost. To, po mom mišljenju, izražava osmi Davidov psalam. Čovjek je veći od svega, štoviše on je točka u kojoj sveukupna vizija svemira postaje, ili barem teži da postane jasna. Bog je mogao stvoriti svemir za samo jedan „ja“, a na-protiv koliko nebrojeno mnoštvo ljudi slavi Boga! Čovjek je velik jer ga odnos s Bogom čini velikim – iako s našeg gledišta, pred dostignućima ljudskih ruku, pred zahtjevima koje mu naizgled društvo postavlja, nameće se pitanje što je čovjek? Što je čovjek kada ostari? Takve nam misli dolaze gledajući djecu, ne samo starce. Potom, u godinama kad je čovjek potpuno zaokupljen i privučen onim što radi ili mu se čini da radi, zaboravimo i djetinjstvo i starost. Ali, »Bog je sve u svemu«.

2. Negacija pripadnosti i posljedice

Čovjek – konkretni čovjek, ja, ti – nije postojao, sada postoji, a sutra ga više neće biti, znači da je ovi-san. Čovjek ovisi ili o tijeku prethodnih okolnosti i u tom slučaju je rob moći, to jest onoga koji više posjeduje; ili ovisi o Onome koji je porijeklo svega, koji sve nadilazi, to jest božanskoga. Samo božan-sko može spasiti, samo ono može dati čovjeku dostojno mjesto.

S dubokim razumijevanjem prema mentalitetu kojem i mi pripadamo Židovka Hannah Arendt tvrdi: »Bez inicijative, bez mogućnosti novog početka, bez sposobnosti da započne nešto novo svaki čovjek koji dođe na ovaj svijet bio bi osuđen, bez ikakve mogućnosti spasenja [...]. Sa svim svojim ne-sigurnostima činjenica da djelujemo za nas je poput uvijek prisutnog *memento (podsjetnika)*, da ljudi, iako moraju umrijeti nisu stvoreni za smrt, već da započnu nešto novo. *Initium ut esset homo creatus est*. Stvaranjem čovjeka u svijet je ušao princip početka, što je samo drugi način da rečemo da je stva-ranjem čovjeka u svijet ušla sloboda«.¹² Čovjek postaje čovjek kada nešto počne a čovjek uvijek nešto

¹¹ N.A. Berdjajev, *Regno dello Spirito e regno di Cesare* (Kraljevstvo Duha i kraljevstvo Cezara), Edizioni di Comunità, Milano 1954, str. 28.

¹² H. Arendt, *Lavoro, opera, azione. Le forme della vita attiva* (Rad, djelo, akcija. Oblici aktivnog života), Ombre corte, Verona 1997, str. 70.

počinje: čim se rodi stvorenje počinje nešto a što će se iz toga razviti u Božjim je rukama, u rukama Onoga kome pripada.

Moderna kultura, bilo da je orijentirana lijevo ili desno odbacila je svaku priznatu vrijednost prošlosti. Njezin krajnji odgojni cilj je ukidanje prošlosti, svega što je prethodilo, a time i vrijednosti pripadnosti. Moderna civilizacija, moderna kultura zamjenjuje vrijednost pripadnosti slobodom ne-pripadanja, ne-prianjanja uz Bitak kao Misterij postajući tako izvor *laži*. Doista, Isus naziva Sotonu »ocem laži«.

Odbijanje prianjanja uz Bitak je smrt slobode. Zato moderna kultura koja tvrdi da je čovjek mjera svih stvari, zapravo uništava slobodu, guši slobodu jer joj ne dopušta da postoji; ne može joj dopustiti da postoji jer je može pojmiti ili posjedovati samo kao laž. »Zašto ne razumijete moje besjede?« kaže Isus. »Zašto niste kadri slušati moju riječ? Vama je otac đavao i hoće vam se vršiti prohtjeve oca svoga. On bijaše čovjekoubojica od početka i ne stajaše u istini jer nema istine u njemu: kad govori laž, od svojega govori jer je lažac i otac laži.«¹³

Čovjek moderne kulture nije samo lažac nego je i nasilan. Teoretska, ali nadasve praktična negacija naše pripadnosti Bogu je laž, izvor laži, stoga i nasilja. To nasilje staro je kao povijest, u svim sredinama i odnosima u društvu (stoga i u obitelji, u najljepšim prijateljstvima, čak i s onima koji se bore s nama, s našim suradnicima na poslu). Svaki odnos u kome nema svijesti sudbine, stoga svijesti o pripadnosti nečemu Drugom, neminovno je nasilan.

To nasilje dopire do točke na kojoj se može nazvati »pravda«, gdje zakoni teže tome da riješe sve ljudske probleme u društvu, kao da čovjek u potpunosti pripada društvu u kojem živi. Ali duša, odnos s Bogom nije odvojen od tijela koje sjedi, jede i prima prijatelje, nije izvan toga. Duša nije nešto drugo i to vrijedi za sve ljudsko djelovanje, za sve što čovjek radi jer bi njegova osnovna i najvažnija briga trebala biti veza s Bogom, odnos s Bogom.

Danas, naprotiv, mnogi, pa čak i svećenici i teolozi kao vrhunsku vrijednost veličaju »odgoj za poslušnost zakonima«, zaboravljajući pri tome da su ljudski zakoni uvijek pristrani i da je Božji zakon iznad njih. Pravda se ne može gledati odvojeno od svih aspekata, svih čimbenika u čovjeku koje sučeva presuda mora uzeti u obzir.

Ezekijel kaže: »Jer nisu vršili mojih zakona i jer prezreše moje uredbe [...] oči upirahu u kumire svojih otaca. I zato im dadoh uredbe koje ne bijahu dobre, zakone koji usmrćuju.«¹⁴

Vlast društva koja se izražava zakonima mora se procijeniti drugim zakonom a to je upravo zakon pripadnosti Bogu: to je zakon koji sve obuhvaća, jer svi drugi prolazni aspekti velike pripadnosti Bogu, (uključujući pripadnost obitelji, društvu, državi) mogu postojati samo u odnosu s Bogom, vječnim zakonom, Božjim zakonom. Zato, iako ih svi čitatelji nekih novina prihvate oduševljeno i s divljenjem, još uvijek ne mogu pred Bogom biti mirni. Može doći do neke promjene koju zakon naizgled odobrava, ali ona neće biti ni istinita ni moralna jer čovjek nije samo proizvod društva. Zakon se ne može tumačiti samo kao mišljenje države koje se putem pravosuđa nasilno provodi, tako da se država nameće kao vrhunska moć, skoro kao božanstvo.

Nasilje i ropstvo. Nedostatak povezanosti između slobode i pripadnosti, to jest sloboda koju ne pokreće pripadnost, nagovješta velike ratove, samo je predznak velikih ratova.

Nietzsche je na svoj osebujni način u svom djelu *Tako je govorio Zarathustra* rekao : »Ne sviđa mi se vaša hladna pravda i u očima vaših sudaca blista krvnik sa svojim ledenim mačem. Recite mi, gdje je pravda koja je ljubav i ima oči da vidi? Izmislite mi dakle ljubav koja će na sebe preuzeti ne samo sve optužbe nego i sve krivice.«¹⁵

¹³ Iv 8,43-44.

¹⁴ Ez 20,24-25.

¹⁵ Usp. F.W. Nietzsche, *Tako je govorio Zarathustra*.

»Zanimljivo je« – primjećuje još oštroumno Hannah Arendt »da pokušaj da se spasi ljudska narav na račun ljudske situacije, dolazi upravo u trenutku kada svi mi dobro poznajemo nastojanja društva da promijeni narav čovjeka radikalno mijenjajući tradicionalne uvjete. Jedini cilj eksperimenata znatnosti i politike da „odrede“ čovjeka jest da promijene ljudsku narav u ime društva«¹⁶. Društvo definira ljudsku narav kao red, stoga kao moć.

»Bezumnik misli: „Nema Boga, Bog ne postoji“«.¹⁷ Ova bezumnost postala je teorija cijeloga svijeta. I mi možemo skrenuti s pravca, može nas povući struja gdje svi imaju isto mišljenje ili se barem tako čini. Ali, to je ludo! Jer ako u nekoj državi pobijemo sve koji vjeruju u Boga (kao što su to činili s kršćanima toliko puta), Boga ne možemo izbrisati jer On je u samoj strukturi naše svijesti, jedini izvor svijesti o sebi. Svijest o sebi je stoga neprekidno bogaćenje, može biti trajni događaj otkrivanja istine koja nikada ne postaje objekt koji možemo dokučiti svojom sposobnošću.

Problem je radikalniji jer se tu suočavaju dva svijeta: jedan koji prihvaća svoju pripadnost Bogu i drugi koji je ne prihvaća. Onaj tko ne želi prihvatiti svoju pripadnost Bogu, tko je odbija pa se čak protivi pojmu pripadnosti kakav mi sad ističemo, afirmira čovjeka kao mjeru svega. Ali, ako je čovjek mjera svih stvari, zaboravljajući tragediju koju trpi cijela naša zapadna civilizacija zbog njezinog burnog i neurednog afirmiranja sebe, on se neizbježno otkriva kao onaj tko negira pripadnost: negiranje pripadnosti Bogu postaje negiranje pripadnosti svemu ostalom (društvu, domovini i prijateljstvu). Međutim, čovjek kao mjera svega, da bi zanijekao pripadnost Bogu, neizbježno pripada predrasudama (pripadnost koja se može zaustaviti samo na riječima) koje ga, makar nesvjesno, navode da u svom djelovanju podlegne nerazumnim utjecajima.

Onima koji odbijaju pripadnost Bogu možemo reći da bez nje nema više ni povijesti, ni tradicije (ako se naprotiv priznaje pripadnost Bogu, nemoguće je ne osjećati ono što nam je prethodilo, dakle ono što je Bog stvorio prije nas. Ljudski „ja“ više ne osjeća dramu života jer nema više slobode. Čovjek se naime ne može uspoređivati s ništavilom, ili s nečim beskorisnim ili s apstraktnim moralom! Camus je govorio: »Treba sresti ljubav prije nego se sretne moral. Inače dolazi do propasti«.¹⁸ Ali, što je ljubav? Ljubav može biti ili pokušaj posjedovanja da se zadovolje vlastiti prolazni ciljevi ili je prijatelj koji te prati na putu, u svim situacijama, bez oklijevanja, koji polazi od želje da se ispuni sudbina drugoga. »Treba sresti ljubav prije morala«, što znači da treba „ponovno uspostaviti moral putem „ti“«.¹⁹ Te dvije Camusove tvrdnje jako su značajne i točne, bliske su našem shvaćanju kršćanskog morala, jer da Petar nije rekao „da“ Isusu ni njegov stav ne bi bio stav istinske moralnosti, njegova moralnost bila bi samo poslušnost židovskom zakonu, plaćanje poreza hramu.

Tko odbija pripadnost Bogu, udaljava se od svih. Definiran samo ekonomskim i trgovačkim mjerama, on živi pripadajući drugome ali samo prividno, jer u biti ne pripada ničemu. Jedina mogućnost da zaniječe pripadnost Bogu je pripadanje svijetu, svijetu za koji je Isus rekao: »Ne molim za svijet«.²⁰

»Ništavilo postaje potpuna zamjena za stvarnost, jer ono donosi utjehu, spokoj. Jasno, utjehu bez stvarnosti; samo psihološku utjehu, sedativ za tjeskobu i strah«²¹ – kaže dalje Hannah Arendt. »Kada se čovjeku oduzmu sva sredstva da razumije što se događa, stvarnost za njega gubi smisao«.²² Tako djeluje režim.

Tako, kao što oštroumno kaže Mario Luzi »u modernom čovjeku poticaji i pozivi spomena na prošlost nisu više isti oni koji potiču nadu, već su neovisni od nje«.²³ Čovjek je pozvan na nešto što nije

¹⁶ H. Arendt, *La lingua materna* (Materinji jezik), Mimesis, Milano 2005, str. 77.

¹⁷ Usp. Ps 14(13),1; 53(52),2.

¹⁸ A. Camus, *Taccuini – Bilješke (siječanj 1942-ožujka 1951)*, vol II, Bompiani, Milano 1992, str. 217.

¹⁹ *Isto*, str. 82.

²⁰ *Iv* 17,9.

²¹ H. Arendt, *La vita delle mente* (Život duha), il Mulino, Bologna 1987, str. 249

²² H. Arendt, *Ebraismo e modernità* (Hebraizam i modernizam), Feltrinelli, Milano 1993, str. 127.

²³ M. Luzi, *L'inferno e il limbo (Pakao i limb)*, ilSaggiatore, Milano 1964, str. 17.

odgovor njegovoj nadi, nadi koja je u njemu; zato neposredno radi stvari na koje ga nada ne potiče, što ima za posljedicu da mu sve postaje daleko i sprječava ga da napreduje na putu.

Kako bih upotpunio ono što sam dosada rekao, ukazat ću na najvažniju karakteristiku kojom se izražava kršćanska pripadnost Bogu, pripadnost Misteriju koji sve stvara. Ta pripadnost je kao svjetlo koje treba obasjati sve odnose, kako bi oni bili primjereni i dobro proživljeni.

3. Povijesni vid pripadnosti

Mi pripadamo Misteriju, pripadamo Bogu. Ali kojim putem idemo k Njemu, Misteriju? Ako priznajemo tu pripadnost Misteriju, kojim putem Mu možemo ići ususret, ići k njemu? Na koji način možemo znati put koji je On zacrtao kao odgovor našoj potrebi da pripadamo? Jer pripadnost se sastoji od prijedloga, od priznanja, od oblikovanja vlastitog života tom priznanju kroz konkretno iskustvo pripadnosti mjestu koj nam je predloženo. Je li Misterij zacrtao neki odgovor toj ideji, toj potrebi da pripadamo? Je li Misterij zacrtao neki put? Mi pripadamo Misteriju, ali kojim putem nas On želi dovesti k sebi? Kako je moguće živjeti tu pripadnost?

Pripadnost Bogu kao svoj bitni čimbenik podrazumijeva određenu *povijest*. Povijest znači osobe, stvari koje poznajemo, koje možemo dotaknuti, vidjeti, što znači da su naše, i baš zato što su naše možemo s njima upravljati. Pripadnost Bogu kao svoj bitni čimbenik podrazumijeva konkretnu povijest: u tome je bio i ostaje genij Stvoritelja, koji nam je svoje gospodstvo objavio na određeni način. Zato se naziva Gospodin: On je Gospodin. Sjetimo se onog trena u kojem je Mojsije razgovarao s Bogom u planini i Bog je prošao blizu njega sakriven u oblaku, s vojskom anđela koji su klicali: »Gospodin, Gospodin, milosrdan i milostiv Bog...«.²⁴

a) Izbor jednog naroda

Židovi i kršćansko društvo jasno potvrđuju da je Bog temelj pripadnosti svakog „ja“. Ta pripadnost je u naravi svakog čovjeka, čak i kad nije Židov ili kršćanin. Ali postoji značajna razlika (čak i između Židova i kršćana).

Ne možemo govoriti o pripadnosti Bogu a da ne shvatimo, slijedimo i nasljedujemo sve što je On odlučio da čovjek upozna, jer se Bog otkriva unutar povijesti. Povijest se sastoji od vremena i prostora koji napreduju privlačeći čovjeka njegovoj sudbini.

Cijela povijest čitavog svijeta postaje jasna u ljudskoj rijeci čija je polazna točka jedan čovjek u Mezopotamiji, Abraham. Bog ga je izabrao kako bi Ga ljudi upoznali i kako bi spasio ljude koji su lutali u potpunom zaboravu ili afirmirajući sve prema vlastitoj mjeri. Druge religije su tumačenja čovjeka o Misteriju. Izbor Abrahama, naprotiv, je prvi trenutak u kojem to tumačenje proizlazi direktno iz našeg odnosa s Misterijem. »Bog«, kaže židovski filozof Buber, »želi ući u svijet koji je njegov, ali to želi učiniti kroz čovjeka: to je tajna naše egzistencije, božanska prilika ljudskog roda!«²⁵

Abraham odlazi iz svoje zemlje samo zato jer se pouzda u Boga. Tom čovjeku Bog objavljuje samoga sebe i u tajanstvenosti Svoje prisutnosti, dvije tisuće godina prije Krista, daje mu naslutiti vezu sa Sobom kakva ne postoji nigdje drugdje na svijetu. To je toliko nepojmljivo, toliko nezamislivo da je teško naći primjereno objašnjenje. Abraham je bio porijeklo one čiste ideje o Bogu koju nalazimo u cijeloj židovskoj povijesti.

U središtu odnosa koji Bog uspostavlja s Abrahamom i njegovim potomcima je *izbor*. Abraham je izabran, izabran za oca nove rijeke, novog naroda.

²⁴ Usp. Izl 34, 5-7.

²⁵ M. Buber, *Il cammino dell'uomo. Secondo l'insegnamento chassidico* (Put čovjeka. Prema poučavanju hasidizma), Edizioni Qiqajon – Comunità di Bose, Magnano (BI) 1990, str. 63-64.

Oblik izbora ili odabir, ili osobita sklonost koja se očituje u konkretnim povijesnim događajima, otkriva poseban način kojim Misterij objavljuje čovjeku ono što On jest. Misterij se objavljuje čovjeku kojega je izabrao, narodu koji mu je draži od svih drugih naroda, otkrivajući o sebi ono što hoće. Ne možemo ni zamisliti da je moguće ograničiti Božju slobodu!

Proces izbora ulazi u svijet sa snažnim zahtjevom da bude učitelj cijelog svijeta. U psalmima je vidljivo da su Židovi, već u Isusovo vrijeme, osjećali žarku želju i potrebu da budu misionari. Njihov život, život njihovih zajednica bio je sredstvo poslanja koje je trebalo upoznati cijeli svijet s tim Bogom. Oni su o tom Bogu naslijedili jasnu predodžbu: nadasve kao nekoga svemoćnoga i nedokučivoga (»Moji puti nisu vaši puti«)²⁶, pravednoga.

Izbor nas uči nas da nam Bog omogućuje da Ga upoznamo u konkretnim slučajnim prilikama u vremenu i prostoru (sretno je vrijeme i prostor u koji Bog uđe, nema ničega ljepšega na svijetu). Židovi su nazivali Hramom mjesto gdje se Bog objavljivao ljudima i gdje im je sudio.

Ne postoji ni jedan drugi narod na svijetu koji je imao takav odnos s Bogom. Drugi narodi su time bili impresionirani, crpili su iz njega svjetlo da u vlastitom životu proniknu ono što je Židovima već bilo jasno. Zato antički tekstovi o onome što se rodilo u najranijim vremenima, iz iskona stvari, stavljaju Židove u središte svemira. Ljudska svijest je bila zahvaćena i obogaćena konkretnom, stvarnom pripadnošću Bogu, Bogu u hramu. Jer razumijevanje odnosa između čovjeka i Boga bilo je u židovskom društvu izravno povezano s Hramom. Bog je svoj savjet i pomoć davao u Hramu.

»Ovako govori Jahve: „Stanite na negdašnje putove, raspitajte se za iskonske staze: Koji put vodi k dobru? Njime pođite i naći ćete spokoj dušama svojim!“²⁷ Prošlost nije samo »prošlost«, ona oblikuje sadašnjost. »Spomeni se – kaže Mojsije na kraju svog života – dana pradavnih, promotri godine od naraštaja do naraštaja. Oca svoga pitaj, i poučit će te, pitaj starije pa će ti kazati.«²⁸ Ali moderna kultura osjeća pripadnost kao neprijateljsku, jer prošlost, »pradavni dani«, riječi su koje ukazuju na tajanstveno porijeklo onoga što nas nadahnjuje i, kao što znamo, potiče da djelujemo.

Ovaj narod mora uložiti veći napor nego sve druge religije jer jedinstvo i svetost Boga, to jest Misterija, »upadaju« u svakodnevni život. Duša vidi, svijest osjeća Božje posredovanje, ali tijelo opterećuje dušu, tijelo koje propada koči veličinu duše (*»et corpus quod corrumpitur aggravat animam«*).²⁹ Ali Bog, biblijski Bog se nameće. Božje jedinstvo i svetost povezani su sa svakodnevnim životom. »Čuj Izraele, Jahve je Bog naš, Jahve je jedan! Zato ljubi Jahvu, Boga svoga, svim srcem svojim, svom dušom svojom i svom snagom svojom! Riječi ove što ti ih danas naređujem, neka ti se urežu u srce. Napominji ih svojim sinovima. Govori im o njima kad sjediš u svojoj kući i kad ideš putem; kad lijegaš i kad ustaješ. Priveži ih na svoju ruku za znak, i neka ti budu kao zapis među očima! Ispiši ih na dovratnicima kuće svoje i na vratima svojim!“³⁰ To dobro opisuje u kojoj mjeri Misterij prodire u naše kosti, naše meso, u cijeli naš život, u sve što radimo. Bog je sve u svemu.

Odluka Misterija da kao sredstvo svog ulaska u svijet odabere jedan narod preko kojeg će ući u svijet i otkriti tko je i kako djeluje »rizik« je, rizik koji je sâm Misterij prihvatio kako bi Mu ljudski život pripadao na dublji i zreliji način. On time garantira svijest da pojedinac i narod trajno pripadaju Njemu, u konkretnim prilikama u kojima ih On dosegne.

Ukratko, to je isto kao da je Misterij rekao: »Hoću, hoćemo priznanje od ništavila«. Ali kako se može dobiti priznanje od ništavila, što bi ono trebalo reći pred Misterijem? Način na koji mi o tim

²⁶ Iz 55,8.

²⁷ Jer 6,16.

²⁸ Pnz 32,7.

²⁹ Mudr 9,15.

³⁰ Pnz 6,4-9.

stvarima govorimo zapravo proizlazi iz naše mašte! To je kao da je Trojstvo reklo: »Učinimo nešto po čemu nas mogu prepoznati«. Kao da se Bogu svidjelo da kaže: »I ono što je ništavilo prisiljeno je da nas prizna i potvrdi. Ništavilo mora reći: "Ja sam ništavilo, ali Ti jesi".« Ali kako je Bog uspio stvoriti tako nešto? Bog je stvorio čovjeka, čovjekovo *ja* koje je sloboda. Ali što je sloboda? Sloboda je priznanje Bitka, prijanjanje uz Bitak. Stoga ne-priznavanje Bitka „skučava“ biće koje nam je dao, guši ga i slabi. Čovjek onda, ludo, u svojoj slabosti, u kontradikcijama koje mu Bog i život stavljaju pred oči, nalazi izgovor za filozofska naklapanja s brojnim posljedicama. Postupa kao čovjek u čijoj kući je požar, ali umjesto da baca vodu na vatru on je baca u suprotnom smjeru.

Odluka Misterija da izabere jedan narod »rizik« je u koji je sâm Misterij prihvatio. Vrijeme koje prolazi postaje napredovanje povijesti. Povijest se sastoji od događaja: Abraham, Izak, Jakov. To je rijeka, stvarnost u pokretu koja se inicijativom Misterija rodila putem povijesnog izvora: Abrahama, i kroz povijesne izvore nastavila u drugim vođama. Činjenica da se Bog služi jednim narodom doista je potresna, kao i činjenica da taj narod »tvrdi« da je izabran (i mi smo trebali nasloviti djelo o kršćanstvu *Podrijetlo kršćanske pretenzije*)³¹. U povijesti židovskog naroda slijede jedna za drugom velike porodice, plemena, sve obilježene izvornim stavom njihovog roditelja, Abrahama. Kao prethodno pleme i oni su uspostavljali snažne odnose koji su postajali puni značenja. Sve je to kao vrhunac imalo najveći i najpoznatiji izraz u Mojsiju. U Mojsijevo vrijeme taj narod je već imao svoju vlastitu povijest, tako da on postaje najveći vođa, najveći učitelj naroda. On ih je podsjećao na vezu s Bogom, na ljubav i poštovanje koje duguju mjestu koje je budilo osjećaj pripadnosti Bogu i na kojem su bile vidljive preteče i prvi znakovi nade zbog koje se narod pokrenuo i prihvatio put.

Savez stoga utvrđuje vrhunski odnos između Boga i čovjeka, između izabranog čovjeka i Boga. Cilj saveza je da izabran čovjek tu novost prenese cijelom svijetu, prvo vlastitom narodu, ali preko svog naroda cijelom svijetu. Taj savez koji je započeo s biblijskim narodom upotpunjen je, kao konačno ostvarenje, u kršćanskom narodu. Stoga onaj koga je Bog izabrao, da bi pripadao Bogu mora pripadati tom narodu. (Zato se i mi nazivamo Židovima). »"Ja sam El Šadaj. Bog svesilni. Mojim hodi putem i neporočan budi. A Savez svoj ja sklapam s tobom, i silno ću te razmnožiti. Abram pade ničice dok mu Bog govoraše dalje".«³² Nema ničeg tako dramatičnog u cijeloj povijesti književnosti.

»Ne postoji ni jedan narod na svijetu koji ima takav odnos s Bogom. To je starodrevni narod koji već od davnih vremena poznaje Boga! On je iskusio Božju dobrotu i njegovu neumoljivu pravdu, često je griješio za što je i teško ispaštao. Znao je da može biti kažnjen, ali nikada napušten«, kaže Joseph Roth u svom djelu *Lutajući Židovi*.³³

»A ovo je Savez moj s tobom: postat ćeš ocem mnogim narodima. [...] Silno ću te rodnim učiniti; narode ću iz tebe izvesti i kraljevi će od tebe izaći. Savez svoj sklapam između sebe i tebe i tvoga potomstva poslije tebe – Savez svoj za vjekove: ja ću biti Bogom tvojim i tvoga potomstva poslije tebe.«³⁴ »Bog *tvoj*...« Tvoj! Ti si Božji, pripadaš Misteriju jer sve u tebi od njega potječe! Bog kaže »Bog tvoj« čovjeku za kogjeg je Misterij sve: on dolazi od Boga i stoga pripada Bogu.

»Nije vas Jahve odabrao i prihvatio zato što biste vi bili brojniji od svih naroda – vi ste zapravo najmanji – nego zato što vas Jahve ljubi i drži zakletvu kojom se zakleo vašim ocima.«³⁵ Ta ljubav i ta vjernost traju sve vrijeme.

Riječ »Savez« značila je obećanje sreće za svakoga i konačnu pobjedu Njegovog naroda naočigled svih naroda. Stoga je Savez (to jest odnos između Boga i njegovog izabranika) privlačna definicija

³¹ Usp. L. Giussani, *Podrijetlo kršćanske pretenzije*, Verbum, Split 2004.

³² Post 17,1-3.

³³ J. Roth, *Ebrei erranti* (Lutajući Židovi), Adelphi, Milano 1995, str. 33.

³⁴ Post 17,4.6-7.

³⁵ Pnz 7,7-8.

Božjeg stava prema svemu stvorenome. Bog želi spasiti sve ljude koji su bili osuđeni da umru (jer ljudi tako tumače prolaznost svoga života). Bez odnosa s Bogom čovjek ima kraj.

Savez ukazuje, razjašnjava »kako« ono čemu čovjek (i svemir) pripada, Bog Stvoritelj, stoji uz čovjeka: »Ova zapovijed što ti je danas dajem nije za te preteška niti je od tebe predaleko. Nije na nebesima da bi rekao: „Tko će se za nas popeti na nebesa, skinuti nam je te nam je objaviti da je vršimo?“ Nije ni preko mora da bi mogao reći: „Tko će preko mora za nas poći, donijeti nam je te nam je objaviti da je vršimo?“ Jer Riječ je posve blizu tebe, u tvojim ustima i u tvome srcu da je vršiš«. ³⁶ Oduvijek je ovo poglavlje Ponovljenog zakona bilo izvor snage i utjehe.

Savez dakle podrazumijeva: 1) da cijelo čovječanstvo pripada Božjem Misteriju koji ulazi u život ljudi utonulih u zlo, da bi ih spasio (zlo je istočni grijeh kojem podliježu ljudi koje je On stvorio i koje On kani spasiti); 2) način na koji Bog spašava ljude jest da se sve više potvrđuje vrijednost Boga preko onih koje je On prve izabrao – da bi ga oni postali svjesni i to objavili svijetu – kako bi ga svi postali svjesni. To je pravi potpuni pojam pripadnosti. (Jer postoji također zajednički nazivnik pripadnosti; čovjek pripada svom psu, jer ako po noći nema nikoga osim psa i on ga čuje da laje, on ovisi o psu. Ali ovdje je riječ o nečem drugom!) Ne postoji ljudski život bez tog razloga, bez toga cilja, život koji ne treba tome služiti: da budemo Božji misionari, jer Bog je Bitak, On je sve, Bitak po kome je sve stvoreno. A Bitak znači pozitivnost, na kraju je uvijek pozitivnost (kao što je konačno jasno u pojmu milosrđa o kojem smo više puta govorili).

b) *Isus iz Nazareta*

Nakon što smo u prvom dijelu spomenuli čudni početak i čudno shvaćanje židovskog naroda koji je sebe doživljavao kao primjereno mjesto Božje prisutnosti, gdje su ljudi mogli konkretno živjeti odnos s Njime, dolazimo sada do druge točke: u određenom trenutku povijesti iskrasnio je problem Mesije, onoga po kome će Bog spasiti čovjeka i koga su proroci nazivali Slugom Božjim.

U životu i u svijesti židovskog naroda postojala je nepoznanica: iščekivanje na koji način će se Bog poslužiti njima da dosegne druge ljude. Božji odgovor bio je veći od svega zamislivog, veći od samo intelektualne spoznaje Boga, veći od strašnog, nerazumljivog događaja istočnog grijeha. U ljudsku povijest ulazi objava novog čimbenika (ulazi utjelovljenje). To je sadržaj svijesti i iščekivanja židovskog naroda koji se mora objaviti cijelom svijetu.

Savez ostaje nepojmljivi način odnosa s Bogom, ostaje vrhunski put srca čovjeka za njegov život i za vjernost naroda vjernom Bogu: vjernost naroda kroz koju će se ispuniti obećanje koje je Bog dao Abrahamu i koje je konačno Mesija, to jest Krist, Isus iz Nazareta, objavio svijetu. Jedino što Bog uvijek traži jest obnavljanje početnog događaja s dubljim i širim obzorom.

Prolaze godine, tisućljeća i začuđujuće je kako u cijelom izabranom narodu mali dio još čuva živo, kao smisao života, obećanje koje je dao Misterij. Oslanjajući se osobito na sadržaj svijesti proroka, predaka i proroka, taj »ostatak« prihvaća i zapanjen je činjenicom da određena struja, određeni *stream* ukazuje na određeni datum kao trenutak u kojem će postati jasno što je Bog za njih (to jest »sve u svemu«). U određenom trenutku pojavljuje se jedan datum. Već nekoliko stotina godina prije Krista preci i proroci su govorili da će nam Bog poslati izaslanika koji će riješiti probleme njegova naroda. Židovi koji su očekivali Mesiju, sanjali su o političkoj pobjedi židovskog naroda. Taj *stream*, kao aspekt onoga što je Bog za njih, ukazuje na određeni datum za vrijeme vladanja Heroda u Jeruzalemu; neki proroci također ukazuju i ime grada u kojem će se Mesija pojaviti.

Sve to nužno trebamo primijeniti na nas! Prije trideset godina za kršćanina je njegov angažman u svijetu značio postupati po moralu koji mu je diktirala njegova savjest. Danas to više nije dovoljno:

³⁶ Pnz 30,11-14.

moramo biti svjesni svih aspekata u kojima Misterij želi biti priznat kao Misterij, želi da njegovo božansko dostojanstvo bude pošteđeno zaborava, pokvarenosti i tuđinstva. U te su greške zajedno s drugima upadali i oni koji su bili izabrani kao pleme ili novi narod u svijetu, i zbog njih su bili odbačeni (kako se njima činilo) i kažnjeni zbog svojih nedjela.

Osjećaj za Misterij, za Apsolutnog uzrokuje drukčije ponašanje u povijesti. Milosrđe djeluje na narod i na Savez s pravdom (pravda je svijet u kome odabrani ostvaruju i priznaju Božji naum). Bog ne može a da ne podrži čovjeka kojega je stvorio kako bi imao jedno »dovršeno« biće, dovršeno biće koje uzima udjela u Njemu i koje Ga priznaje svojim Gospodinom. Vrijednost svega stvorenoga je u tom priznanju!

Cijeli ljudski rod ne priznaje Boga, ali tako izdaje samoga sebe, premda je Bog malom »ostatku« očitovao svoje namjere, način svoje vladavine. Preko židovskog naroda čovječanstvo postaje svjesno prisutnosti zagonetnog zla u srcu čovjeka. Istočni grijeh i dalje je prisutan, pravda je nemoguća, ali »ostatak Izraela« ne može gledati lijepi zalazak sunca ili uživati u jutarnjoj zori a da ne iščekuje, znajući da iščekuje.

Na ovu čistu i zaista iskrenu želju Gospodin Bog, Misterij je odgovorio: »Ja sam s vama«. Dok su drugi popuštali napastima svijeta, Bog je ovom narodu dao pozitivan odgovor, Krista. Božji odgovor unosi u čovjekov pogled novost, veliku pozitivnost, iako narod kao takav ne prepoznaje Krista u Isusu iz Nazareta. Ali mali dio, »ostatak Izraela«, prepoznaje ga onog dana kad je dijete prikazano Ocu u hramu: to dijete je začeto u ženi, kao potpuno ljudsko biće koje će potom izrasti i shvatiti što je Misterij učinio u njemu i s njime. Ono će dalje rasti i jednoga dana će reći pred svima: »Ja i Otac jedno smo«. ³⁷

Ali Isus kao odgovor na dugo iščekivanje židovskog naroda i svih drugih naroda ostaje prisutan kroz cijelu povijest. Znamo da je iščekivanje iščekivanje Otkupitelja, i stoga iščekivanje vlastite sreće. Iščekivanje svakog čovjeka iščekivanje je Otkupitelja. Camus je napisao: »Ako nas ovaj Boga uspije ganuti to je zbog njegovog ljudskog lica«. ³⁸ Isus iz Nazareta kome je Bog sve dao u ruke postaje prisutan u povijesti u Otajstvenom Tijelu jer On krštenjem izjednačava sa sobom sve koje je izabrao (a on je taj koji izabire), uključujući ih u svoje Tijelo. Gdje su dvojica ili trojica okupljeni u Njegovo ime, tamo je prisutno i Kristovo tijelo. To jedinstvo naziva se novi i vječni Savez u svim razdobljima povijesti.

»Kršćanina ne definira određeni nivo, kaže Péguy, nego zajedništvo. Nismo kršćani, jer smo dosegli određeni moralni, intelektualni, pa čak ni duhovni nivo; kršćani smo jer „pripadamo“ određenoj uzlaznoj rasi [...] duhovnoj i tjelesnoj rasi, vremenskoj i vječnoj, određenoj *krvi*«. ³⁹

³⁷ Iv 10,30.

³⁸ A. Camus, *Bilješke (svibanj 1935-veljača 1942)*, vol. I, str. 161.

³⁹ Ch. Péguy, *Un nouveau théologien*, M. Fernand Laudet, u *Oevres en prose complètes*, vol III, Gallimard, Paris 1992, str. 573-574.

AKO JE NETKO U KRISTU NOVO JE STVORENJE

1. Događaj drugačije ljudskosti

Želio bih početi čitajući vam dva odlomka Gaberove pjesme *Canzone dell'appartenza* (Pjesma o pripadnosti) koju mnogi poznaju: »Pripadnost / nije slučajno okupljanje osoba / nije pristajanje uz neko prividno društvo / pripadnost / znači imati druge u sebi«. Ali kako se ostvaruje to (izgleda mi iluzija) »imati druge u sebi?« Posljednja rečenica pjesme glasi: »Siguran sam da bih promijenio svoj život/ kada bih mogao početi / govoriti „mi“.«⁴⁰

Pripadnost je temeljni stav koji čovjek treba imati prema Bogu; a prirodna očevidnost omogućuje stvaranje tog stava koji kasnije postaje tako koristan za naše pamćenje. Kada čovjek ničemu ne bi pripadao, bio bi ništa. Pripadnost prirodno podrazumijeva, barem prirodno, činjenicu da „ja“ koji nije postojao, sada postoji. Kada čovjek ne bi pripadao ničemu, u njegovoj svijesti o sebi slika ništavila bila bi pred njim, ili iza njega čim mu pamćenje privuče nešto drugo, bilo jedan tren ili dulje. Kada ne bi bilo svijesti o pripadnosti, on bi bio – ako misli, ako razmišlja – pred vlastitim ništavilom.

»Onaj tko želi Istinu ne može naći mir u jednostavnom nihilizmu«, s pravom je govorio Pavel Florenskij. »Jer ako razum«, nastavlja, »ne sudjeluje u činjenici da stvari postoje, onda ni činjenica da stvari postoje nije povezana s razumom«. ⁴¹ Čin spoznaje nije samo gnoseološki, nego i ontološki: nije samo misao, nego je i stvaran. Ako razum ne sudjeluje u onome što postoji, ako ne priznaje da mu se nameće nešto što postoji prije njega, štoviše ako ne priznaje niti da je stvoren za taj kasniji susret, kasniji s obzirom na svijest o sebi, ne može ni početi spoznavati. Uistinu, sv. Toma je to dobro naglasio rekavši da stvarnost, susret sa stvarnošću potiče „ja“, te da stvarnost utječe na „ja“ i budi ga.

Pripadnost Bogu je nešto najočitije što čovjek s prirodnom svijješću mora priznati („mora“ priznati: može prepoznati!). Ono što je očitije od svega jest da ta pripadnost obuhvaća sve, a to je upravo pripadnost Bogu: čovjek nije postojao, Bog ga je stvorio, Drugi ga je stvorio jednako kao i svemir. Ništa u svemiru ne stvara se samo od sebe; postoji nešto što »prethodi«, što zahvaća sve, od temelja, iznutra i sve podiže: »stvoren od« nekoga, dakle »pripada« nekome. Bog je Stvoritelj, ono što je stvoreno pripada Stvoritelju. Ovdje nije riječ o slici koju možemo poistovjetiti s našim shvaćanjem stvari, našim načinom posjedovanja odnosa za koji umišljamo da ga možemo odvojiti od svega kao jedino što nas na svijetu zanima!

Kao što smo rekli na kraju današnjeg prijepodneva, pripadnost Bogu poistovjećuje se sa potpunom pripadnošću jednom čovjeku, ako je Bog postao taj čovjek. Ako je taj čovjek bio izjednačen s Bogom, ako ga je Bog zahvatio i učinio sudionikom svoje naravi, onda se pripadnost Bogu poklapa s pripadnošću Njemu. Nikakav ljudski razum ne može zabraniti Beskonačnom da se poistovjeti s nečim ograničenim, čak i ako se ta pretpostavka čini apsurdna.

Htjeli bismo sada vidjeti što znači cijelim životom pripadati Kristu (»Bog je sve u svemu«, stoga »Krist je sve u svima«). To je događaj drugačije ljudskosti: u Kristu je događaj drugačije ljudskosti, u Kristu se čovjek rađa kao novi čovjek koji se razlikuje od drugih. Taj događaj raste iz mjesta gdje je dan i gdje se očituje: krštenje je čin kojim Krist zahvaća i odabire jedan život. U Kristu se rađamo kao novi ljudi, drugačiji od drugih, jer smo kršteni. Krštenje, kao mjesto gdje Misterij umire ljudskoj zloći i ponovno se rađa zahvaljujući božanskoj moći koju ima u sebi, jest mjesto gdje Bog onome tko mu pripada daje narav koja nadilazi prirodnu narav, jednu veću narav.

⁴⁰ G. Gaber, »Pjesma pripadnosti«, iz albuma *Un'idiozia conquistata a fatica*. Gaber 98-99, © GIOM, 1999.

⁴¹ P.A. Florenskij, *Il cuore cherubico. Scritti teologici e mistici*, (Kerubinsko srce. Teološki i mistični spisi) Piemme, Casale Monferrato (AL) 1999, str. 203-204.

Piše sv. Pavao: »U Kristu nas sebi izabra prije postanka svijeta da budemo sveti i bez mane pred njim; u ljubavi nas predodredi za posinstvo, za sebe, po Isusu Kristu, dobrohotnošću svoje volje«⁴², Kristove volje, jer onaj tko bira je Krist, to je Bog u Isusu iz Nazareta. »A vi niste u tijelu, nego u Duhu, ako Duh Božji prebiva u vama. Ako netko nema Duha Kristova, ne pripada mu«.⁴³

Čovjek dakle, krštenjem postaje sposoban da raste, da postane svjestan sebe; svijest o sebi otvara ga navještaju odnosa koji se očituje u njegovoj duši kao navještaj iznimnog odnosa koji nadilazi njegove sposobnosti. »Tko će nam ikada govoriti o Kristovoj ljubavi prema čovjeku prepunoj mira?«⁴⁴ Ali novi čovjek je rođen, začet je i rođen drukčije nego prirodni čovjek: na prvo rođenje nakalemilo se drugo rođenje.

Zanimljivo je također da je svaka krštena osoba značajno povezana s drugim krštenim osobama. To se očituje u jedinstvu među njima unatoč svim razlikama. Jedinstvo proizlazi iz činjenice da svaka krštena osoba odražava jedinstvo Boga kao misterija. Zbog toga je riječ o misteriju, događaj je tajanstven.

Ako je Bog postao jedan od nas kako bi nas osposobio da dobro živimo, to jest da živimo u vjeri u Krista, uvjet je da prihvatimo Krista i suživot s Njime, da svim svojim bićem, blisko sudjelujemo u njegovom životu pa tako i u njegovom križu i njegovom uskrsnuću (a put bliskog sudjelovanja u njegovom životu je prvenstveno crkvena liturgija). To čovjeka čini sposobnim da se ostvari u dubokom zajedništvu (zbog toga Gaber neće nikada naći na tom putu ono što na kraju kaže: »Sigurno bih promijenio moj život / kada bih mogao početi / govoriti „mi“. Mi smo naprotiv „prisiljeni“ na zajedništvo i baš u tome je definicija naše povijesti). Ako je Bog postao jedan od nas kako bi nas osposobio da dobro živimo, to jest da živimo u vjeri u Krista, uvjet je da prihvatimo Krista, da priznamo našu pripadnost Kristu, dakle da živimo zajedno s Njime; to znači da sudjelujemo u događajima njegova života (kroz spomen i crkvenu liturgiju), kako bismo gledali drugog čovjeka kao dio sebe i tako ostvarili zajedništvo među nama. U dubini naših bića ontološki ujedinjenih od Misterija koji nam se objavio u sakramentalnom znaku, takvo se zajedništvo izražava najvišim sakramentalnim znakom koji je Crkva.

»Da je došao kao Bog« kaže sv. Augustin »ne bi bio prihvaćen. Da je došao kao Bog, ne bi došao onima koji su bili nesposobni da vide Boga. Da je došao kao Bog ne bi se moglo reći da je došao niti da je otišao jer je kao Bog On prisutan posvuda i nemoguće ga je zatvoriti na jedno mjesto. Naprotiv, kako je došao? U svojoj vidljivoj ljudskosti«.⁴⁵

Jedan od prvih otaca povijesti Crkve, sv. Irenej iz Lyona, rekao je: »Riječ Božja nastanila se među ljudima i postala Sinom čovječjim kako bi naviknula čovjeka da prihvati Boga i kako bi naviknula Boga da se nastani u čovjeku prema volji Misterija«,⁴⁶ volji Oca.

I sv. Bernard kaže: »Bog je došao u tijelu kako bi se objavio ljudima koji su tijelo i kako bi se, očitujući se u tijelu, prepoznala njegova dobrota. Budući da se Bog očitovao u čovjeku, njegova dobrota ne može više ostati skrivena. Kakav je bolji dokaz svoje dobrote mogao dati od toga da obuče moje tijelo? [...] Koliko je postao malen utjelovivši se, toliko se pokazao velikim u dobroti. Što se više za mene ponizio to mi je draži«.⁴⁷

Ne može se doista pripadati Bogu ako se ne pripada Kristu. Izabrani narod, pozvani ljudi sve riskiraju u pripadnosti Kristu, Bogu koji je postao čovjekom, Bogu koji se pojavio u ljudskoj povijesti kao bilo koji čovjek, koji je bio ubijen za narod i koji je uskrsnuo od mrtvih. Njemu je Misterij dao snagu,

⁴² Ef 1,4-6.

⁴³ Rim 8,9.

⁴⁴ Usp. Dionigi Areopagita, *De divinis nominibus*, XI, 5, 953 A.

⁴⁵ Sveti Augustin, *Komentar Ivanova evanđelja*, Propovijed 2, 4.

⁴⁶ Ireneo di Lione, *Contro le eresie* (Protiv hereza), III, 20,2.

⁴⁷ Sveti Bernard iz Clairvauxa, *Discorso per l'Epifania* (Govor za Bogojavljenje), 1-2.

to jest Duha Svetoga, dao mu je udjela u sebi, objavio je samoga sebe, dao mu je moć nad svime. Zbog toga kažemo da je smisao povijesti Krist, Isus iz Nazareta.

Pripadnost Kristu je nešto što ne dopušta da se „ja“ zatvori u sebe, zaokupljen brigama i strahovima kao što se događa svima. Živi i sve čini za Prisutnost po kojoj je stvoren i za koju je stvoren.

Čovjek kojega je Bog izabrao, čovjek koji je kršten ne može više biti zatvoren u sebe, ne može biti zaokupljen strahovima i brigama kao svi drugi. On živi i sve čini za Prisutnost za koju je stvoren, po kojoj osjeća, zna da je stvoren: prisutnost Krista u njegovoj Crkvi.

Zbog toga sv. Pavao, prvoj crkvi u Korintu piše: »Jer ljubav nas Kristova obuzima kad promatramo ovo: jedan za sve umrije i uskrsnu; i za sve umrije da oni koji žive ne žive više sebi, nego onomu koji za njih umrije i uskrsnu«. ⁴⁸ Tako su kršćani postupali jedni s drugima na samom početku širenja kršćanstva. U Poslanici Rimljanima u 14. poglavlju piše: »Jer nitko od nas sebi ne živi, nitko sebi ne umire. Doista, ako živimo, Gospodinu živimo, i ako umiremo, Gospodinu umiremo. Živimo li dakle ili umiremo – Gospodinovi smo«. ⁴⁹ A u Poslanici Galaćanima: »Živim, ali ne više ja, nego živi u meni Krist. A što sada živim u tijelu, u vjeri živim u Sina Božjega koji me ljubio i predao samoga sebe za mene«. ⁵⁰ Nikakva ljudska mašta ne bi mogla zamisliti tako nešto.

Zbog toga novi čovjek ima iste brige kao svi drugi, ali one su podređene sredstvima koja su potrebna za rad, a taj rad je živa pripadnost Kristu, živa svijest o pripadnosti živome Kristu.

U tom duhu umrijeti za Krista i dojeti dijete za kršćanina je isto. »Njegovo smo djelo, stvoreni u Kristu Isusu za dobra djela, koja Bog unaprijed pripravi da u njima živimo«. ⁵¹

Čovjek priznaje da pripada Bogu jer sve što ima dolazi mu od Boga. U toj činjenici da ga Bog posjeduje on otkriva Boga kao povijesni događaj. Čovjek koji je izabran sve proživljava u dinamici te pripadnosti. Dakle, u kršćanskom narodu, koji se izražava obredima, sve kao da postaje scena drame (nema ničega što je sporedno, nema ničega što ne bi bilo korisno, nema ni jednog odnosa koji bi umanjio veličinu duha i srca). Sve postaje poput scenske drame, dramatično, a dramatičnost je oduvijek svojstvo kršćanskog naroda. Sve je Kristovo djelo, kroz dijalog s Kristom i oblikom njegove prisutnosti, s onim tko mu je blizak i s onim tko je dalek: dijalog i odgovor.

Ne trebamo se ni sramiti niti oklijevati da kažemo da smo drukčiji: gledamo i shvaćamo djelovanje na način koji je potpuno drukčiji od drugih ljudi.

Prošlog 30. svibnja smo rekli da se život sastoji u molbi i prosjačenju, kao najdubljoj potrebi koju osjeća čovjek koji je do kraja svjestan svoje pripadnosti Kristu i Bogu. Govorili smo o molitvi kao najvećem izrazu naše slobode, jer je molitva priznanje Bitka po kome je sve stvoreno. ⁵² To daje moćnu sposobnost pozitivnosti svemu, čak i smrti. Na očajni vapaj pastora Branda u istoimenoj Ibsenovoj drami (citiranoj puno puta!): »Odgovori mi, Bože, u času kad me smrt bude gutala: nije dakle dovoljna sva volja čovjeka za samo jedan mali udio spasenja?« ⁵³ odgovara ponizna pozitivnost sv. Tereze od Djeteta Isusa koja piše: »Kad sam milosrdna, samo Isus djeluje u meni«. ⁵⁴ U toj rečenici sv. Tereza od Djeteta Isusa priznaje da je sva njezina vrijednost u potvrdi da je sve njezino dobro, njezina sposobnost za dobro kao i cijeli njezin život utjelovljeni Gospodin koji je umro i uskrsnuo za nas. »Kada sam milosrdna, samo Isus djeluje u meni«.

⁴⁸ 2Kor 5,14-15.

⁴⁹ Rim 14,7-8.

⁵⁰ Gal 2,20.

⁵¹ Ef 2,10.

⁵² Ovdje misli na susret svetoga Ivana Pavla II s crkvenim pokretima i novim zajednicama. Trg svetoga Petra, Rim, 30 svibnja 1998. Usp. L. Giussani – J. Prades, *Utirati tragove u povijesti svijeta*, op.cit., str. 7-10.

⁵³ Usp. H. Ibsen, *Brand*. V. čin.

⁵⁴ Sveta Terezija malog Isusa, *Povijest jedne duše*, Glas koncila, 1989.

2. Svrha pripadnosti

S kojom nakanom je stvoreno to novo stvorenje? Zašto je Bog posredovao i posreduje u svijetu kako bi ostvario to novo stvorenje? Sad ćemo razmotriti svrhu pripadnosti.

Prvo što smo danas vidjeli je da pripadnost Bogu treba postati pripadnost Kristu i da time u svijet ulazi novi čovjek, drukčije stvorenje (kad sam u prvim godinama sjemeništa slušao te riječi »novi čovjek«, nisam ih razumio, a nisam ih dobro razumio ni kad sam izašao iz sjemeništa. Razumio sam ih kasnije, vrijeme je dragocjeno Božje oruđe.

a) Na slavu Oca

Novo je stvorenje stvoreno da bi se ispunio tajanstveni naum Oca, kroz Krista i njegovu bezuvjetnu odanost Ocu. Krist sa svojom bezuvjetnom odanošću Misteriju mijenja i mene zajedno sa silnim mnoštvom ljudi koje se, prema tajanstvenom Božjem naumu gura da uđe u rijeku čije su vode povijest spasenja, kako bi se sve što je objavljeno u Isusu iz Nazareta, moglo uliti u more Krista; kako bi se ispunio Misterij Oca u meni, stoga i u svijetu. Razlog zbog kojega je Otac stvorio čovjeka, jest da je htio biti priznat od onoga što nije ništa, od ništavila. To apsolutno bezrazložno djelovanje koje ne traži ništa za uzvrat – način je na koji djeluje svjesno biće, to jest stvorenje koje priznaje da samo Bog jest – otkriva tako mogućnost da se taj paradoksalni susret Boga i ništavila beskonačno proširi.

Prva riječ koja ukazuje na svrhu potrebe da svjesno živimo pripadnost jest ova: slava Oca u kojoj se razjašnjava odnos između Bitka i ništavila, između Boga i stvorenja (uvijek ističući da je „ja“ svijest cijelog svemira, svijest svega stvorenoga).

Misterij je na tajanstveni način uspostavio, htio dijalog s ništavilom, s prosjakom. Mi smo ništavilo. Misterij je na tajanstveni način uspostavio, htio dijalog s ništavilom, za ono nepojmljivo, nama nerazumljivo jedinstvo između volje Boga koji pita čovjeka: »Tko sam ja za tebe?« i čovjeka koji odgovara: »Ti si sve«, ili: »Ne priznajem te, ne znam tko si. Ja sam slobodan«. Samo prvi odgovor je ispravan, istinit, nije laž. Zato, rekli smo na Trgu svetoga Petra 30. svibnja, istinski čovjek je prosjak.

Misterij je na tajanstveni način uspostavio, htio dijalog s ništavilom, s prosjakom – za Svoju slavu, na slavu Božju. Shvaćamo važnost i veličinu toga, ali ne shvaćamo kako se događa. »Kako« će nam se razjasniti u vječnosti; za sad barem počinje biti naslov problema čiji čimbenici postaju jasni.

b) Novi narod

Taj prosjak, kršteni čovjek nije ostao usamljen, već je postao narod, »*quasi arena in litore maris*«,⁵⁵ »etnička stvarnost *sui generis*«, rekao je naš Pavao VI.⁵⁶ U tom narodu neki izražavaju svoju ljudskost posebnom snagom koja privlači mnoge koje im Bog daje; riječ je dakle o narodu kojega je Bog stvorio i kojeg vodi preko nekih kojima Bog omogućuje da se izraze sa zaraznom snagom.

Taj narod je na svom vrhuncu sakramentalni znak Kristove prisutnosti (sakramentalni znak znači da nije poistovjećen s Misterijem samo u prostoru, već da se sadržaj čiji je znak, ostvaruje, postaje prisutan) Zato ima izgled koji se može osjetiti, vidjeti, dotaknuti, analogno onome što je Bog učinio utjelovivši se, postavši tijelom. Ako nije riječ o utjelovljenoj stvarnosti, onda to nije mjesto gdje Bog djeluje kao Krist. Ljudskost Isusa iz Nazareta, koji je bio pozvan da sudjeluje u otajstvu božanske naravi, nastavlja, kako bi se njegova prisutnost očitovala u obliku koji je Bog utvrdio, to jest u osjetnoj stvarnosti koja se može vidjeti, dotaknuti: u narodu čiji je način razumijevanja i osjećanja drukčiji. To je mistično tijelo Kristovo, to jest opipljivo Tijelo Kristovo, u kojem nevidljivo božanstvo zahvaća

⁵⁵ Post 22,17.

⁵⁶ Pavao VI, *La proiezione dell'Anno Santo nell'avvenire della Chiesa* (Pogled Svete godine na budućnost Crkve). Opća audijencija, 23 srpnja 1975, »L'Osservatore Romano«, 25 srpnja 1975, str. 1.

ljude koje Otac daje Sinu. Oni koji su zahvaćeni postaju novi ljudi s novim mentalitetom i novom kreativnosti.

»Neka ta milost koja je iz Crkve stvorila Kristovo tijelo djeluje da svi članovi *Karitasa* [to jest ljubavi, svi članovi mjesta gdje je Isus pokazao da ljubi ljude] ostanu čvrsti i postojani u jedinstvu Tijela. Neka to bude naša molitva«,⁵⁷ govorio je sveti Fulgenzio iz Ruspe.

Mi kršćani vučemo naše porijeklo iz Crkve, mjesta gdje je Krist prisutan danas, iz slobodne inicijative Kristova Duha zahvaljujući kojem je pripadnost Kristu živa, svjesna i priželjkivana. Povijesni uvjet da se taj korak dogodi (»povijesni« uvjet, »konkretni«) je *karizma*. Karizma je posredovanje Kristovog Duha kako bi se povećala pripadnost Kristu u svijetu: to je događaj povijesti u kojoj se rađamo, u kojoj nas Duh Sveti iznenađuje, mjesto gdje nas je Otac smjestio. Naum Misterija od kojeg potječemo, Oca, uronio nas je u određeni tijek, u određeni put unutar Crkve, uronio nas je u događaj Krista. Postajući njegovi kroz spoznaju i privrženost omogućio nam je da imamo udjela u njemu«. Karizma je dar, »Krist je pokazao svoju ljubav prema nama prisvajajući nas sebi, postali smo Njegovi kao svijest i privrženost, to jest kao mentalitet i način da prilazimo i ostvarujemo ljudsku sposobnost privrženosti«.

Novost je dakle u tome da shvatimo na koji način Krist, Kristov Duh, kani u nama stvoriti *drukčiji mentalitet*, drukčiji način da vidimo, ali i da prosuđujemo stvari i iz toga izvučemo zaključke, metodu spoznaje, u punom smislu riječi različitu i novu, *način da volimo*, u širokom smislu te riječi, koji omogućuje jasnu i istinitu spoznaju našeg odnosa sa svime, ali nadasve drukčiju dinamiku, drukčiji senzibilitet same naravi prirodne ljubavi.

Mi kršćani potječemo iz Crkve, mjesta gdje je Krist danas, mjesta slobodne inicijative Kristova Duha zahvaljujući kojem je pripadnost Kristu živa, razumljiva i željena. To ukazuje na dužnost, na konačni zakon naše svijesti, koji obuhvaća cijeli obzor čovjeka.

c) Na ljudsku slavu Krista

Svrha svega toga, cilj zbog kojega je novi čovjek ušao u svijet, je ljudska slava Krista. Kristov prodor u stvarnost ljudski je neosporan, ali stvarajući fizičku situaciju kao što je tijelo – u pojedincu, u skupini i u zajednici – moguće ga je fizički progoniti, upravo zbog istine i ljubavi koju Krist potiče, zbog snage, istine i vjernosti ljubavi koju Krist pobuđuje.

Ono što se već dogodilo može se naime ponovno dogoditi, kako kaže Eliot kad govori o potrebi da kršćani grade oltare, da izgrade oltar koji će neprijatelji srušiti; nakon tog razaranja slijedit će drugo vrijeme izgradnje. Dok Bog bude htio ta će mogućnost postojati.⁵⁸

Zato kršćanin nikada ne može željeti prevlast, da stekne vlast, jer ona pripada Bogu, On je taj koji je daje. To je presudno kao mentalni kriterij i kao obilježje istinske ljubavi.

U svakom trenutku razvoja tog Tijela moguće je proganjanje, ali i rast ljudskosti, koja osobito snažno osjeća prisutnost Krista, živi čudo moralne promjene i estetskog zalaganja. Zajedno s istinom koju um prepoznaje, ta ljudskost može proizvesti novo društvo koje može doseći razinu koja je čovjeku i njegovoj mjeri obično nerazumljiva. To društvo može u više aspekata izgledati sakramentalno, kao na primjer srednjovjekovno društvo u određenim periodima povijesti Srednjeg vijeka.

Vrhunski smisao svemira (unutar kojega je i ljudska povijest) koji »se ostvaruje« tijekom cijele povijesti toga naroda – od Ivana i Andrije do Sina Čovječjega koji će doći posljednji dan – je Isus iz Nazareta kojem je Otac sve dao u ruke.⁵⁹ Otac izabire narod, priznaje njegovu svetost u onima koji priznaju ispunjenje njegova saveza, u onima u kojima vidi da stvarno žive pripadnost Njemu (kao na primjer u Ani i Simeonu, u ostatku Izraela, u Mariji i Josipu...) Međutim, budući da je Otac sve predao u ruke

⁵⁷ Sveti Fulgenzio di Ruspe, *Ad Monimum libri III*, II, 11-12.

⁵⁸ Usp. T.S. Eliot, »Zbor VII«, Sabrana djela, *Zborovi iz „Stijene“*, op. cit., str. 87-89.

⁵⁹ Usp. Iv 17,1-10; Mt 11,27; Lk 10,22; Iv 16,15.

Sinu, porijeklo poziva pojedinca, početak naroda Crkve i njezino ostvarenje je čovjek, Isus iz Nazareta. On je za mene prisutnost Bitka, Misterija, prisutnost Boga. To je stvarnost koja je započela prije dvije tisuće godina. Zato je život kršćanina spomen, kao dinamika, on je sigurnost, to jest nada da će se ispuniti obećanja koja je Isus dao, kako bi se ona ispunila u svakom čovjeku kojega je on pozvao. Uvijek mislim na to kad molim *Anđeo Gospodnji*, dok izgovaramo onu lijepu molitvu u kojoj molimo Boga da „mi, koji smo po anđelovom navještenju spoznali njegovo utjelovljenje po njegovoj smrti i uskrsnuću postanemo dionici Kristove slave“. Slava našeg djelovanja, to jest oblikovanje načela za koje živimo, Prisutnosti kojoj smo odani, je u jednom čovjeku, Isusu iz Nazareta, zbog toga nazvanog Kristom, kao Mesija kojega su Židovi očekivali: naprotiv, da spase narod, oni su ga ubili.

Sve to novi „ja“ spoznaje na drukčiji način, postaje pozitivno privržen svim bićima unutar određene granice (granice koja je utvrđena stvaranjem, to jest prema njihovoj izvornoj naravi), u svemu što čini u službi naumu Boga, to jest Krista.

Kršćanin dakle treba ljubiti Krista. Za svjesnog kršćanina koji prihvaća sve neizbježne okolnosti svog života kao izraz pripadnosti misteriju, Bogu – kao izraz svijesti te pripadnosti – sve bi trebalo proizaći iz ljubavi prema Kristu, sve bi se trebalo na nju svesti. Tako ljubav prema Kristu postaje dinamika svih odnosa sa svime, sa svim osobama, kriterij i mjera svega, kao i cilj svakog djelovanja. Ljubav prema Kristu ima za posljedicu da svemu prilazimo s Kristovim mentalitetom, Kristov način razmišljanja i djelovanja postaje i naš.

Problemi na koje smo kratko ukazali, koji predstavljaju bitne čimbenike društvenog života, ljudskog životu u društvu, mogu se svesti na tri sljedeća problema: rad, problem privrženosti (zadovoljenje osjećajnog života), pravda. To su tri riječi s kojima smo pokušali opisati sav žar, sposobnost djelovanja, sve zalaganje ljudske slobode – rad, osjećaji ili problem privrženosti, pravda – teme su koje smo već na neki način dotaknuli i čiji razvoj donekle poznajemo, ali koje ćemo, nadam se, produbiti u životu naših zajednica.

d) *Korak prema konačnom smislu: vjera, nada, ljubav*

Zadnja napomena. Rekli smo da treba ljubiti Krista u svim neizbježnim okolnostima našeg života, na način na koji je On postupao i izražavao svoju privrženost. U tom smislu treba razumjeti krajnji korak svijesti pripadnosti prema smislu svega što postoji, svemira, cijele povijesti, a to je posljednji sud. Nitko ne pozna dan toga Suda, samo Otac, Misterij kao porijeklo ga poznaje. Otac utvrđuje tajanstveni naum u kojem kršćanski narod prolazi kroz dobre i loše periode, kao što je bio slučaj u povijesti židovskog naroda. To jest ili bi barem trebalo biti očito načelo života kršćanina.

Najočitija razlika između kršćanina kao mentaliteta (znači kao razuma i ljubavi, jer karakteristika kršćanskog shvaćanja, kršćanskog mentaliteta je da ukazuje na duboku vezu između spoznaje i ljubavi; stoga mi kažemo, navikli smo reći, da uzvraćena ljubav, stoga prijateljstvo, može proisteći samo iz određenog suda; ljubav koja se ne rađa iz suda nije ljudska), najočitija razlika između kršćanina i onoga tko ne pripada Kristu jest činjenica da kršćanin živi okolnosti života i povijesti polazeći od pozitivne sigurnosti o svemu: taj stav je moguće zadržati jedino u okviru kršćanskog događaja.

Pomislite, na primjer, na roditelje koji su izgubili dijete, ili na kršćansku zajednicu, koja je od početnog oduševljenja potom postala mlaka, kao što je bio slučaj nekih prvih zajednica opisanih u Knjizi Otkrivenja svetoga Ivana: (»Znam tvoja djela: nisi ni studen ni vruć. O da si studen ili vruć! Ali jer si mlak, ni vruć ni studen, povratit ću te iz usta. Govoriš: „Bogat sam, obogatih se, ništa mi ne treba!“. A ne znaš da si nevolja i bijeda, i ubog i slijep, i gol«⁶⁰

⁶⁰ Otkr. 3,15-17.

Pomislimo na naše obitelji, na pojedinu osobu kad se u njezinu životu dogodi nešto teško: uvijek je mislila da se u životu vjernika ne može dogoditi nešto što se suprotstavlja njezinoj sreći, ali sad upravo u kušnji ona treba potvrditi svoju nadu. Ako razumno prihvatimo kušnje koje nam Bog šalje i shvatimo da nam Bog šalje tu kušnju kako bi se povećala naša ljubav, naša privrženost Njemu, to uvijek znači rast svetosti, rast svijesti vlastite pripadnosti.

Ako ta sposobnost za nadu nedostaje, onda i neke zajednice Crkve nastoje sebi osigurati mjesto u svijetu, prihvaćajući njegove kriterije kao izvor dostojanstva i poštovanja (suprotno tome stavu upravo je činjenica da kršćanin nastoji potvrditi svoju nadu u svijetu). To može biti znak da se pripadnost Kristu gubi i zato odjekuje dramatično pitanje Krista kad je u pitanju onaj dan ili onaj sat koji čak ni Sin ne poznaje: »Ali kad Sin Čovječji dođe, hoće li naći vjere na zemlji?«⁶¹

To je glavni test vjere! Vjera u Krista je u tome da priznajemo prisutnog Krista kao temelj naše nade; u svakoj situaciji, čak i pred smrću. U tome smislu shvaćamo krajnji korak prema smislu postojanja sve-mira i cijele povijesti, koji je Posljednji sud; krajnji korak prema smislu, znači konačni odgovor na cijeli problem pripadnosti. Nagrada je kad dođemo na tu razinu na kojoj prepoznamo konačnu svrhu pripadnosti; to je nagrada koja potvrđuje veliku vrijednost pripadnosti kao riječi koja sazrijeva u našoj duši.

Biti kršćanin znači pripadati Kristu, »na način« na koji se osoba Krista očitovala čovjeku. Lik Krista izražava se, širi se u povijesti naroda. Naša pripadnost Kristu podudara se dakle s pripadnošću Kristovom narodu, Božjoj crkvi. Naš način da živimo Božju Crkvu je karizma.

Sveti Pavao je govorio prvim kršćanima Soluna: »Ta Bog nas nije odredio za gnjev, nego da imamo spasenje po Gospodinu našem, Isusu Kristu, koji je za nas umro, da – bdjeli ili spavali – zajedno s njime živimo. Zato, tješite se uzajamno i izgrađujte jedan drugoga, kako i činite. [...] Uvijek se radujte! Bez prestanka se molite! U svemu zahvaljujte! Jer to je za vas volja Božja u Kristu Isusu. Duha ne trnite, proroštava ne prezirite! Sve provjeravajte: dobro zadržite.«⁶² To je otkriće kršćanske kulture. Već od samog početka Studentske mladosti, definirali smo pojam kulture ovim riječima svetoga Pavla: »Pro-roštava ne prezirite! Sve provjeravajte; dobro zadržite«. Ali zašto je potrebno svaku stvar usporediti s tim susretom tako da dobro bude riječ koja se može na nju primijeniti? Stalno otkrivanje koje se rađa iz pripadnosti Kristu, sastoji se od duboke simpatiji prema svemu. Pripadajući Kristu mi stalno otkri-vamo duboku simpatiju prema svemu.

Pozitivnost koju smo prije spomenuli upravo je simpatija prema svemu, to jest sudjelovanje u ljubavi, čistoj bezuvjetnoj ljubavi kojom Bog gleda sve, čini sve i učinio je sve za svoje stvorenje.

Druga molitva Crkve V. tjedna korizme kaže: »Bože milostivi i vjerni koji zoveš čovjeka u život i obnavljaš ga [s Abrahamom kao početkom razvio se taj život, i to u povijesti židovskog naroda: Bog je od onda, od Abrahama čekao trenutak svog potpunog odgovora na vjernost svog naroda, naime vrijeme Kristova dolaska: Bog je čovjekom postao, Krist je došao, to je obnova čovjeka, njegova života], pogledaj dobrostivo narod koji si izabrao i neumorno zovi u savez nove naraštaje, kako bi po tvom obećanju primili na dar ono dostojanstvo djece Božje koje, protiv svake nade, nadilazi samu mogućnost njihove naravi.«⁶³

Ta molitva Crkve upravo je sinteza onoga što treba biti sadržaj svijesti kršćanina o sebi i koje trebaju biti smjernice produbljenja te svijesti, kao spoznaja onoga što se dogodilo i prijanjanja punog ljubavi uz Krista. Jer, ako je problem čovjeka ljubav prema Ocu, ljubav prema Misteriju, problem kršćanina postaje ljubav prema Kristu. A ljubav prema Kristu način je na koji je Misterij htio odgojiti čovječanstvo, dakle preko onoga što smo dotaknuli, što dotičemo. Jer ljubav prema Kristu je svjesna ljubav, duboka privrženost Njegovom tijelu, a ljubav prema Njegovom tijelu, privrženost Njegovom tijelu je život naših zajednica.

⁶¹ Lk 18,8.

⁶² 1Sol 5,9-11.16-21.

⁶³ »Početak liturgijske skupštine«, subota petog tjedna korizmenog vremena »*In traditione symboli*«, u *Ambrozijanskom Misalu. Vrijeme Adventa, Božića, korizme, Uskrsa*, vol. I.

Skupština i sinteza

Giancarlo Cesana: Sinoć smo u hotelima tradicionalno ponovili glavne točke: ove godine svi su se zaista potrudili da u jednom pitanju sažmu diskusiju koja se razvila. Prva napomena: skoro sva pitanja koja su nam stigla tiču se prve meditacije; to znači da je potrebno drugu meditaciju pažljivo pročitati i ponoviti s obzirom na njezinu središnju i sintetsku važnost. Prvo pitanje je ovo: zašto je ove godine prednost dana pojmu »pripadnost«, nakon što smo prošle godine toliko inzistirali na pojmu »spoznaja«?

Luigi Giussani: Inzistirali smo na pojmu »pripadnost« jer se sadržaj spoznaje prvenstveno njeguje i dolazi do izražaja, to znači prenosi se određenim kriterijem koji se naziva i mentalitet, koji je svojstven onome čemu pripadamo. Bili mi svjesni ili ne, naš način da osjećamo, vidimo i sudimo, proizlazi iz onoga čemu pripadamo. Zato ne govorimo o kršćanstvu, ne možemo se nazivati kršćanima, ako uz Božju pomoć ne nastojimo gledati sve, baš sve – vlastiti život, život svijeta, kao i strašne događaje zadnjih dana – moleći Boga da postanemo sposobni na sve to odgovoriti s kriterijem koji smo primili od Crkve kojoj pripadamo.

Stefano Alberto (don Pino): Sljedeće pitanje bilo je postavljano puno puta: »Može li se bolje objasniti odnos između pripadnosti i slobode?« Jer, po sveopćem mentalitetu – kako su napisali prijatelji iz jednog hotela – pripadnost, »biti nečiji« smatra se negacijom slobode. Ti si međutim govorio o slobodi kao bitnom čimbeniku i prvoj posljedici pripadnosti. Zatim: »Zašto postoji pobuna na shvaćanje da je „ja“ netko tko pripada?«

Giussani: Ako je pripadnost u ovisnosti, u činjenici da smo stvoreni, u svijesti da smo ponovno, stalno stvarani od Stvoritelja, od Boga, od Božjeg Misterija, što smo onda primili od Božjeg Misterija? Sve! Stoga i ono što možemo zvati »sloboda«. Pripadnost je stoga izvor slobode. To može biti više ili manje ostvareno, što ne ovisi samo o slobodi nego i o jednom drugom čimbeniku a to je volja Misterija, tajanstvena volja Božja. Kakogod, čini mi se da sve što vam mogu reći jest da, ako pripadnost ukazuje na čimbenik koji nam je dao i daje nam da postojimo, onda energija koja u nama potiče stav slobode, dolazi od pripadnosti. Sloboda se, naime ne stvara sama.

Cesana: Ali ako je tako zašto se toliko bunimo?

Giussani: Bunimo se najprije zato jer ne poznamo čimbenike pitanja, ne znamo što je sloboda, nikad nismo o tome razmišljali. Međutim, tu riječ koriste svi, jer ta riječ proizlazi iz našeg iskustva (sve što se tiče čovjeka on mora shvatiti u svom konkretnom iskustvu). Svi potom koriste riječ već prema struji mišljenja ili interesa koja prevladava, ili onome tko je na vlasti. Ali „ako odstranimo naslagu“ s tumačenja riječi i proniknemo u njezinu srž, meni se čini da je sloboda (kao što smo rekli prije dvije godine) u tome da priznamo Onoga koji nam omogućuje da postojimo, Onoga koji nas stvara, i sve ono što iskreno i aktivno pri tome surađuje, što je Bog uzео kao sredstvo da ostvari svoje ideje o našem životu, svoju sliku o našem životu. Želimo li biti iscrpni, prisiljeni smo reći: sloboda je u priznanju da je Bog sve u svemu, skoro kao da je Bog stvorio svijet da izazove ništavilo, da izazove ono što nije ništa. (To je način izražavanja, ali ne znam reći bolje da vam pomognem da shvatite što je sloboda, što je stvoreni svijet); skoro kao da je Bog htio da njegovo stvorenje bude stvarnost koja priznaje da je on sve, kao odjek slave koja je u samoj naravi Misterija.

Zadnji aspekt postavljenog pitanja je razlog zašto se bunimo. Skoro je smiješno postaviti to pitanje, jer mi ne dotičemo, ne možemo iscrpsti Misterij, odnos između Misterija i stvorenja. Na kraju, po mom mišljenju, nama je neobjašnjivo zašto netko odbija priznati ono što je očitije od svega. Sve to postaje još hitnije i izazovnije jer kad pomislimo na demona (*daimon*), anđela koji se pobunio, kojega ne bez razloga možemo definirati kao onoga koji ne priznaje da je stvoren od Drugoga («Ne, ne priznajem te, nisi mi ti dao da postojim»), nama izgleda kao laž, negacija, laž koja postaje negiranje. Postoji aspekt te situacije koji je obavijen tajnom; drugim riječima sloboda se ne može definirati. Pobuna se ne može objasniti; može se objasniti samo kao mračna tišina prema sebi, pred zadnjim vratima koja su osjećaj da smo stvoreni: »Ne priznajem Te«. Ali ništa ne može izbrisati ono što je prije, da je Bog sve u svemu, Bitak je sve u svim bićima.

Cesana: Kako izbjeći napast za prevlašću u povijesnoj odgovornosti koju kršćani imaju?

Giussani: Može se izbjeći prevlast kao razlog vlastite zauzetosti, kad naša žeđ za uspjehom nije motivirana samoljubljem, egoizmom, ili vlastitim interesima (egoizam ili interes): onda suprotnost između prevlasti i povijesne odgovornosti nalazi rješenje. Nakon što smo rekli ovo o prevlasti, koja je *hybris* koji izvire iz nasilja koje nažalost dominira našim danima, obratimo sad pozornost na povijesnu odgovornost kršćanina. Za nju moramo naći drugo ime, jer nije riječ o žeđi za osobnim uspjehom, o vlastitoj oholosti, kao udovoljenju ili skupljanju svari koje nas zanimaju. Povijesna odgovornost kršćanina je nešto drugo: ona nam je dana činjenicom da ljubav prema Kristu koju u Crkvi dijelimo s drugima, ljubav prema Kristu koja obuzima našu dušu, vodi zauzetosti drukčije naravi. To je zanimanje za život drugih ljudi, za život svih ljudi, koristeći sve mogućnosti i sva sredstva koja ljudi s Božjim dopuštenjem nađu i koja su pravedna – pravedna! Ali ljubav prema bližnjemu koja nas potiče nije, ne može se opisati kao težnja za vlašću. Kršćanin treba biti uporan u borbi za svoju vjeru, ili za slobodu i pravdu prema drugima, čak i nastojeći da dobije mjesto u vlasti. Ali ako to ne postigne, to nije bio njegov cilj, uspjeh nije njegova konačna dužnost, jer okolnosti u kojima ga Bog ostavlja i stavlja da djeluje, možda to ne dopuštaju. I Isus koji je došao svijetu donijeti mir, bio je ubijen!

Don Pino: sad je na redu posebno pitanje koje se odnosi na dio prve meditacije: »Što znači da pravda također mora biti prosuđena zakonom pripadnosti?«

Giussani: Pravda nije nešto u zraku, neka daleka zvijezda, ne lebdi u zraku bez aktivnog subjekta. Zato čovjek koji sudi drugog čovjek mora to moći sa sviješću koja slijedi Božji zakon, jer taj čovjek pripada Bogu jednako kao ja i ti. Ali ako je čovjek svjestan toga, on ne može suditi drugog čovjeka s nakanom da iz toga izvuče političku korist ili da na primjer napreduje u karijeri u sudstvu. Zato, vjerujem da je vrlo naporno i teško u mnogim stvarima slušati, slijediti Božji zakon; to vrijedi za mene kao svećenika jednako kao za suca (premda ja nisam sudac na našim sudovima, mogu biti sudac pred Bogom: ispovijest je to, zar ne?) Ovdje jedna pojedinost izlazi na vidjelo i razjašnjava nam tamnu pozadinu toga: pomanjkanje ljubavi prema osobi. U tome smislu sam citirao Nietschea («U očima vaših sudaca za mene uvijek blista krvnik sa svojim ledenim mačem»)⁶⁴ Tim više jer je uvijek – uvijek! protiv konačnog istinskog interesa društva, ako neki sudac koji predstavlja društvo u toj situaciji, pođe od naizgled ogorčenog, preuveličanog tumačenja propisa zakonika, ne uzimajući u obzir ovo što smo rekli, naime ovisnost o Bogu koja vrijedi i za njega

⁶⁴ Usp. F.W. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*, op.cit.,

Cesana: S druge strane možemo reći da, budući da čovjek uvijek pripada, ili Bogu ili Mamonu, on, osobito ako toga nije svjestan, prosuđuje sve prema vlasti koja prevladava.

Giussani: Svakako! Ipak, vlast koja prevladava »uspijeva« – uz pomoć svih svojih sredstava koja sve dublje, također psihološki, prodiru u osobu, i sve su sposobnija da u mnogim aspektima nametnu svima isto gledište – ako mi već ne pripadamo nečemu, ne samo provizorno nego kao sud o nama: što smo i zašto smo na svijetu kao što ste jučer čuli u riječima prvih apostola sv. Ivana i sv. Pavla: »Nitko ne živi za sebe, nitko za sebe ne umire«. Ali: »ako netko umire, umire za Gospodina, a ako netko živi, živi za Gospodina«. ⁶⁵

Cesana: Pitanje koje sada čitam opisuje vrlo čestu situaciju i izraženo je pojednostavljenim, ali jasnim riječima: »Postoji tvrdnja koja me uznemiruje. Abrahamov Bog koji se objavio u Kristu, koji nastavlja u Crkvi i koji nas dosiže tvojom karizmom, utjelovljuje se u osobama, u onima koji su na čelu pokreta u mom gradu. Tim osobama trebao bih biti poslušan, a to mi je problem. Kakve veze ima pripadnost s poslušnosti tim osobama?«

Giussani: »Poslušnost« je riječ kojoj bi, u našim razmatranjima, onako kako smo o njoj ove godine govorili, trebalo dati puno prostora. Jer ako je čovjek rođen od Drugoga, – ako me stvorio Drugi –, očito je da treba biti poslušan tom Drugome. Ako je to poslušnost prema Misteriju iz kojeg proizlazi, poslušnost je vrlina koja jamči razvitak onoga što je čovjeku dano. U naše se vrijeme, naprotiv, poslušnosti suprotstavlja podmuklim i i žestokim prigovorima, a to je prije svega iskušenje za našu savjest. Činjenice i postupci savjesti, prirodne savjesti koju nam je Bog objavio po Isusu uopće se ne poštuju. To znači da ih čovjek više ne razumije i zato ih ne poštuje, jer ih osjeća kao negaciju svoje slobode i izgledaju mu u suprotnosti sa životom. Ali baš Njemu o kome ovisimo, Njemu koji nas je stvorio, baš Njemu trebamo biti poslušni. Jer ništa tvojega nije tvoje, izvorno tvoje, sve ti je dano. A nije ti dano bez razuma i ljubavi. Otac koji je na nebesima ima za tebe određeni naum. Ono što ti je dano da proživiš označeno je u svom razvoju međušima koji ukazuju od čega se taj naum sastoji i kako ga treba koristiti – a to su zakoni, moralni zakoni (moralne zakone nije izmislio čovjek, ali napisao ih je čovjek koji je svjestan svoga podrijetla). Od samog početka su označeni koraci razvoja sposobnosti koje čovjek treba imati. Zbog toga je poslušnost krepost svojstvena kršćaninu. Doista, Krist je bio poslušan sve do smrti, do smrti na križu. Čini se da sve u našem životu govori protiv toga. S druge strane, kriterij po kojem živimo stvarnost, ono što želimo, kako nastojimo postići ono što želimo, ono što nam je korisno, ono što nam se pokazuje lijepim, kriterij (a to smo vidjeli i ovih dana) u konačnici pripada Drugome. Poslušnost znači raditi s kriterijem Drugoga. Ako je čovjeka stvorio Bog, cijeli njegov život ovisi o Bogu. Zbog toga smo prije tri godine započeli vježbe riječima: »Bog je sve u svemu«. Ali u modernom mentalitetu djelatnik, to jest čovjek radnik, čovjek koji radi, čovjek kojega je Bog stvorio i uobličio, koji je stvoren od Boga koji je u njemu prisutan od samog početka, taj čovjek kao da je napustio svoje porijeklo. Porijeklo se uzima zdravo za gotovo tako da se s vremenom gubi u magli sve dok konačno ne iščezne. Na njegovo mjesto nastupa, sada već od vrtića, drugova u školi sve do sveučilišta, sve agresivnije, »svijet« kako ga naziva Krist. On nudi svoje procjene, svoje savjete, svoje poticaje i svoju privlačnost. Postajemo odrasli ili mislimo da smo odrasli baš zato jer, zaboravljajući svoje podrijetlo, odbijamo dužnosti, idemo protiv dužnosti. Za čovjeka je postalo samo po sebi razumljivo da nikoga ne sluša ili bolje, da ne sluša vlastitog oca i vlastitu majku, ne sluša prošlost ni prijedloge koje na osnovu iskustva prošlosti čovjek osjeća da bi trebao provesti. Raskid s prošlošću je „genijalnost“ ministara odgoja i obrazovanja u našim vladama.

⁶⁵ Usp. Rim 14,7-8.

Cesana: S druge strane, tko je poslušan traži karizmu, to jest traži podrijetlo, a tko upućuje na nešto, ne upućuje na sebe već na ono što je priznato od Crkve.

Giussani: Hvala ti na ovoj primjedbi, jer si dotaknuo jako zanimljivu temu o problemu poslušnosti Crkvi i pokretu. Ta tema često kao da se ne uklapa, ne djeluje uvjerljivo. Ali ono što čujete od nas uvjerljivo je, razmjerno vašoj jednostavnosti i iskrenosti. U protivnom, Bog je morao pogriješiti što je postao čovjekom! Da nije postao čovjek ne bi bilo svih ovih tih posljedica. Ipak, kao što je govorio sv. Grgur Nazijanski: »Kada ne bih osjećao da sam tvoj, moj Kriste, osjećao bih se ograničenim«⁶⁶, ne bih bio čovjek, jer cijelo moje ljudsko biće si mi dao Ti. Ali Bog je htio doći među te očajne ljude, raspršene i izgubljene u pomutnji. Bog je postao čovjekom, jedan od nas. Kao prije dvije tisuće godina i sada je s nama. I to je izvor svega. Krist je mogao reći i misliti kao čovjek: »Ja sam zauvijek ovdje, Otac mi je dao u ruke cijeli svijet, a jesam li ja ovdje da ga spasim? Ali ako prihvatim da umrem, ako prihvatim da budem razapet na križ, što će onda biti?« Tada, u tom trenutku je zamislio kako može ostati prisutan, prema svom idealu, idealu koji je Otac, Božji Misterij ucijepio u njegovo ljudsko srce: pomislio je na tu veličanstvenu stvarnost – Crkvu. Crkva se počinje očitovati tamo gdje su dvoje ili troje okupljeni u Njegovo ime (to je načelo našega bratstva, bratstva općenito). Ali vođa tvoje zajednice može biti bijednik kome ne bi povjerio ni jedan novčić. Unatoč tome mi smo bili odgojeni da ne prigovaramo Bogu a još manje papama koje smo upoznali, a koji su bili izvrsni, istinski vjernici, vjernici na inteligentan način. To što vrijedi za Crkvu, vrijedi tim više za pokrete u Crkvi, i za sve što pripada Crkvi: biskupije, župe i pokreti. Sve tri još jasnije pokazuju da Božju riječ i milost Božju prenose nesigurne, drhtave ruke, kao kada netko ima sedamdeset godina i ruke mu drhte. Čovjek uzima hostiju iz ruku koje drhte kao što ju je trebao uzeti kad je ruka koja mu je pružala bila sigurna! Ali vrijednost Crkve je u činjenici da je stvorio Krist i jer je Krist ne može napustiti; jer je Duh Sveti sišao na apostole i na Majku Božju u početku, a zatim je dan cijelom čovječanstvu: Krist ostaje ovdje za sve, sve do kraja vremena.

Tako neki u zajednici imaju određene uloge. Potrebno je da ono što govore potpuno odgovara onome što svaki kršćanin, na temelju svoje uloge ili štoviše ljubavi prema bližnjemu, međusobnih odnosa, treba svim srcem poštovati i ljubiti do kraja. Ono što je najteže svim članovima pokreta upravo je poslušnost.

Želio bih vam u nasljeđe ostaviti jednu želju. Nakon svega što ste čuli moguće je da ne shvatite, ali ipak ću je podijeliti s vama jer ne znam reći ništa bolje. [...]. Milošću koja nam je dana u tom susretu u vama je potencijal, potencijal koji je u vas ulio Duh Sveti, prešutno ili izričito, već prema povijesti svakoga od vas. Riječ je o sposobnosti koju je u vas ulio Duh Sveti da svjedočite Krista i to je jedino što svijet od vas očekuje; jer tamo gdje je Krist, tamo je mir u odnosima, jedinstvo i mir, uključujući odnose među supružnicima (jedinstvo i mir trebaju biti drugi naziv obitelji, ali to vrijedi za sve)... U svakom slučaju, kakav god bio vaš poziv, želim vam da u toj velikoj povijesti, zbog te velike povijesti koju vam je Gospodin dao, ako je živite sve osobnije, znači sve poslušnije (jer i put kojim to postaje moje osobno iskustvo je poslušnost koja se živi na inteligentan način), želim vam da sretnete oca, da osobno doživite iskustvo očinstva«. Jer prva pripadnost, fiziološki i društveno gledano je pripadnost roditeljima. Bog nam je dan preko oca i majke.

Želim vam da svatko od vas uistinu otkrije veličinu te uloge, koja nije uloga nego životna okolnost u kojoj čovjek gleda, vidi Boga a Bog mu povjerava ono što mu je na srcu; oca, stoga i majku, jer to

⁶⁶ Sveti Grgur Nazijanski, »Carmina« II/I, carme LXXIV, vv, 4-12. u *Patrologia Graeca*, XXXVII, Paris 1862, coll. 1421-1422.

je isto, to nisu dvije duhovno različite funkcije. Oni se razlikuju samo fizički jer nisu ograničeni istim stvarima. [...] Želim vam da doživite iskustvo oca, oca i majke. To želim svim voditeljima, svim odgovornima u vašim zajednicama, ali i svakome od vas jer svatko treba biti otac prijatelja koji su tu, treba biti majka ljudi koji ga okružuju. Ne smije ih gledati s visine, već ispunjen stvarnom ljubavlju. Nitko, naime, ne može biti tako sretan i zadovoljan kao muškarac i žena koji su osjetili da ih je Gospodin učinio ocem i majkom. Očevima i majkama svih koje sreću. Sjećate li se – kao što to opisuje druga knjiga Škole zajednice – , kako je Isus, idući poljima sa svojim apostolima vidio blizu Naina ženu koja je plakala i naricala za lijesom svog mrtvog sina? I on je otišao tamo i nije joj rekao: »Uskrisit ću ti sina«, nego: »Ženo nemoj plakati« s nježnošću, potvrdivši jedinstvenu nježnost i ljubav za ljudsko stvorenje! I stvarno, potom joj je vratio živog sina.⁶⁷ Ali to nije najvažnije, jer čuda mogu raditi i drugi, ali ta ljubav, ta Kristova ljubav prema čovjeku koja je samo Kristova ne može se ni sa čime usporediti. Idemo!

⁶⁷ Usp Lk 7,11-17.

ČLANCI, POZDRAVNI GOVORI (2000.-2004.)

Od godine 2000. don Giussani više nije vodio Duhovne vježbe Bratstva Zajedništvo i Oslobođenje. Čak je i videokonferencija postala previše naporna zbog pogoršanja njegovog zdravstvenog stanja pa nije mogao održati ni duže predavanje kao što meditacija ili lekcija zhtijevaju. Bila je to velika žrtva za nekoga tko je shvatio da je jedan od uzroka smanjenog utjecaja vjere na život modernog čovjeka, osim nedostatka razloga s kojima se kršćanski navještaj predlagao, nesposobnost da se vjeru prenosi kao odgovor na konkretne ljudske potrebe.

Međutim, kao što je to običavao, nije se predao i nastavio je dijeliti s drugima, u različitim oblicima, ono što je otkrivao u životnim okolnostima, sadržaje svijesti o sebi, uvijek oštroumna razmišljanja koja su u njemu pobuđivala djela koja je čitao, glazba i događaji, reakcije i razmišljanja o svakodnevnom životu. Pisao je govore za konferencije povjeravajući svojim suradnicima da ih pročitaju, davao je intervjuje i pisao članke u nacionalnim dnevnim novinama, pisao je poruke zajednicama u posebnim prigodama ili na skupovima, pisma Bratstvu – kao 2002. i 2004. –, sudjelujući ponekad u televizijskim emisijama. Nakon atentata na talijanske vojnike u Nassiriyi te nakon njihovog pogreba u Rimu, koji je izazvao jednodušnu potresenost, direktor kanala Tg2 zamolio je don Giussanija da napiše tekst „Naslovne stranice“ kao početak emisije u 20.30 h. U tekstu koji je emitiran u eter on je komentira Carduccijev Antički plan, XXXIII. pjevanje Danteovog Raja i izjavu supruge ubijenog brigadira Coletta, pozivajući sve na »odgoj ljudskih srdaca«: »Kada bi postojao odgoj naroda, svima bi bilo bolje«. ¹ Tg2 je osim toga prenijela njegovu meditaciju za Badnjak 2004., njegov posljednji javni nastup gdje među inim kaže da je »Božić Kristova ljubav prema čovjeku. [...] Novo Stvorenje ulazi u svijet«. ² Mjesec dana prije toga izabrao je kao tekst za Božićni letak, rečenicu Cezara Pavese »Jedina radost na svijetu je početak. Lijepo je živjeti, jer živjeti znači počinjati, uvijek, u svakom trenutku«. ³ U molitvi u misi XXIII. obljetnice (2005) papinskog priznanja Bratstva, don Giussani je pozvao da „riskiramo“ djelujući kao Krist i definirao je Bratstvo kao »mjesto na kojem brzo shvatimo što je naše porijeklo«. ⁴

Vježbe tih godina razvile su preciznu logiku predavanja, bile su najviše zaokupljene pitanjem „ja“ i osobnim asimiliranjem vjere, a naslovi su to jasno izražavali: Što je čovjek i kako da to sazna (2000.), Abraham: rađanje „ja“ (2001.), Iako živim u tijelu, živim u vjeri Sina Božjega (2002.), Događaj slobode (2003.), Sudbina čovjeka (2004.).

¹ L. Giussani, *Lurto del cuore*, (Šok srca), »Tracce-Litterae communionis«, b 11, studeni 2003, str. 26-27.

² L. Giussani, *La scommessa del potere di Dio nel tempo*, (Oklada Božje moći u vremenu), »Tracce-Litterae communionis«, br. 1, siječanj 2005, str. 128.

³ C. Pavese, *Il mestiere di vivere. Diario 1835-1950 con il taccuino segreto* (Umjetnost življenja. Dnevnik 1935-1950 s tajnim bilješkama), op. cit., str. 96.

⁴ L. Giussani, navedeno u A. Savorana, *Vita di don Giussani*, op. cit., str. 1166.

Na skupovima je don Giussani sudjelovao iz svog stana, te bi se na kraju pozdravnim govorom obratio sudionicima (s izuzetkom 2003.) koji su bili okupljeni u Riminiju ili su slijedili vježbe preko videa.

Te riječi manje ili više improvizirane izražavaju njegovu reakciju na ono što je čuo, bogate su mislima i emocijama, ljubavlju prema svima koji su ga, zahvaljujući telefonskim vezama, slušali u velikim dvoranama Sajma u Riminiju, ili su ga gledali kako govori na ekranu. Nezaboravne su riječi («Ženo, ne plači», «Dođi Duše Sveti», «pozitivnost života») koje su njegovi prijatelji ponovili toliko puta i koje su ušle u svijest pojedinaca ostavljajući neizbrisivi trag. Zbog tih riječi kao i svih drugih osjećali smo da je don Giussani blizak našim životima, tada kao i danas.

Don Julián Carrón, nakon što je prošlih godina zajedno s drugima dijelio odgovornost za vježbe, bilo predavanjem koje je održao, bilo kod završnog skupa, od godine 2004. sâm je vodio vježbe u cijelosti. Za vrijeme „upada“ u videokonferenciju don Giussani je izrazio svoje oduševljenje i svoju uvjerenu suglasnost s onim što je čuo.

Nada ne razočarava bio je naslov Vježbi 2005., nakon smrti don Giussanija, 22. veljače iste godine.

**ZAKLJUČNI GOVOR DON GIUSSANIJA
NA DUHOVNIM VJEŽBAMA 2000.
»ŠTO JE ČOVJEK I KAKO DA TO SAZNA«***

Govorim vam... cijeli današnji, kao i cijeli jučerašnji i prekjučerašnji dan, cijeli život govorimo jedni drugima, jer zaista je istinito ono što se nalazi već u sadržaju naših prvih pjesama.

1. »Nisam dostojan onoga što činiš za mene, Ti koji toliko ljubiš nekoga poput mene«. ⁵ Doista je gorka činjenica da nam je Bog pomogao da izrastemo u ljubavi, živo svjesni što je čovjekov život, što je pokret, što je Crkva, što je kraj čovjeka, svrha čovjeka – koja se podudara s krajem čovjeka –, a mi smo tako nedostojni.

»Nisam dostojan onoga što činiš za mene«. Promislite kako svakim danom koji prolazi raste u nama zadivljenost zbog onoga što Bog čini! A Bog čini danas jer je činio jučer! Zbog toga je nova stvarnost ušla u svijet; novo jedinstvo je ušlo u svijet Crkve – zbog čega se može, dapače mora se dodati, da je svrha nove stvarnosti u Crkvi da ona postane veća, da s više ljubavi, blistavije zrači ono što ona jest. Vidiš, »nisam dostojan onoga što činiš za mene, ja koji nemam ništa da Ti dam». Ali, kažem Ti: »ako hoćeš, uzmi mene».

2. Razmišljao sam ponovno ovih dana o svom bogatstvu života i misli među nama. Jer vrlo je značajno da se prva pjesma koja se dogodila među nama (kažem: »dogodila« jer je upravo tako) već sadrži svu dimenziju pitanja – to jest razloga koji nas pokreću; a s druge strane ta pjesma je već dala odgovor.

Pokušajte misliti na himnu našeg pokreta, na one riječi koje je napisala Maretta Campi uz glazbu Adriane Mascagni : »Ubogi glas čovjeka kojeg nema, naš glas ako više ne vidi smisao?« Ali »mora vapiti, mora preklinjati da dah života nikad ne prestane«. Poriv o kome smo, o kome se tako dobro jutros govorilo, snažni poriv čežnje za životom, može se s emocijom i s osjećajem, s angažmanom slobode shvatiti kao dužnost da mi sami nešto stvorimo.

»Ubogi glas čovjeka koga nema«; da taj glas nema jedno zašto, bio bi varav i prazan. Zato, ako mora vapiti da dah života nikad ne prestane, »mora pjevati jer život postoji«. To je najvažniji razlog i nema razloga koji se s ovim može usporediti. »Cijeli život traži vječnost«. Ustajući ujutro za jedan mahnuti, naporni dan ili dan bez osobitih obaveza »mora pjevati jer život postoji; cijeli život traži vječnost«.

Cijeli život traži vječnost. Pokušajte pomisliti na četrdeset godina u kojima je cijeli naš život tražio vječnost! »Ne može umrijeti, ne može svršiti, naš glas koji od života traži ljubav«. Stoga »nije ubogi glas čovjeka koga nema: naš glas zna zašto pjeva«. ⁶

Misleći ove dane na onoga tko je skladao ovu pjesmu, riječi i glazbu – to su bile dvije prijateljice od 15-16 godina –, pitao sam se: ali tko je sad sposoban da nađe tako žive riječi, riječi u kojima će sve biti rečeno, sposobne za molbu, koje će svi prepoznati kao ozbiljne i iskrene?

3. Kad je Juda otišao od Isusa i kada je izašao da ga izda, Evanđelje, koliko se sjećam, govori: »*Erat autem nox*«⁷ bila je noć.

* Duhovne vježbe Bratstva Comunione e Liberazione, 19-21 svibnja 2000, Rimini.

⁵ C. Chieffo, »Io non sono degno« (Nisam dostojan), *Canti*, Società Cooperativa Editoriale Nuovo Mondo, Milano 2014, str. 201-202.

⁶ M. Campi – A. Mascagni, »Povera voce« (Ubogi glas), *Canti*, op. cit., str. 208.

⁷ Iv 13,30.

Zaboraviti ili zanemariti ono što nam je rečeno, ono što nam se govori, isto je što i strmoglaviti cijeli naš život u tamu kojoj kao da je usmjeren život većine ljudi.

Mi koračamo kroz život u sigurnosti koja „pali” sve naše nedosljednosti, sav strah zbog toga što nam nestaje snage.

Nada za nas znači sigurnost, sigurnost u budućnost. Onome tko korača bez sigurnosti o mjestu kamo treba stići, život bi bio sličan tragediji ubogog čovjeka. Ali mi često dopustimo da nas tama zanes, osobito zato jer je više od čežnje za istinom prisutno razočaranje onoga tko ne vjeruje.

»Ali sad mi ti reci kako se može nadati čovjek koji u rukama ima sve, ali ne pozna oprostjenje?«.⁸ Ta kitica pjesme našega dragog Claudia Chieffa vjerojatno je najljudskija i najpotresnija primjedba koju znam.

»Kako se može nadati čovjek koji u rukama ima sve, ali ne pozna oprostjenje«; ne priznaje oprostjenje kao najdramatičniji i najuvjerljiviji vid odnosa Misterija prema nama. Taj čovjek ne prihvaća oprostjenje kao vrhunski oblik svog odnosa s drugim ljudima (*Oče naš* govori: »Oprosti nam duge naše kako i mi opraštamo dužnicima našim«). Čovjek u kojem prevladava osjećaj vlastitog ništavila, osjećaj malodušnosti, pušta da njime drugi vladaju, postaje rob onoga što svijet kaže. A svijet, prije ili kasnije negira sigurnost da čovjek može biti sretan.

»*Erat autem nox*« bila je noć. Budući da se ta nada ne predstavlja odmah kao živi i ostvareni odgovor, mi podržavamo tamu u kojoj se gubi izvor naše nade i njezina snaga. Onda smo kao svijest čovjeka koji vara sâm sebe. To je razlog da je također zatamnjena cijela prednost našeg prijateljstva, našeg Bratstva, cijela prednost života Crkve u povijesti.

Negativnost prevlada kad je čovjek Juda, kad ne može izbjeći identifikaciju s Judom, s izdajnikom; ali umjesto da više, on bi morao preklinjati da dah života nema kraja.

U svakom slučaju ništa na svijetu ne bi nam moglo doista pomoći. Ali budući da mi »trebamo nekoga tko će nas osloboditi od zla«⁹, Bog, Misterij je postao konkretna opipljiva prisutnost, tijelo našega tijela.

Pogled na Isusa u Gospinom krilu oslobađa nas više nego sve drugo, to je nešto najveće, veće od svega što smo mogli zamisliti. Pomognimo jedni drugima da sve više koračamo u tom svjetlu, da tako popuštanje naših snaga ne potamni istinu svjetlosti.

⁸ C. Chieffo, »Ballata del potere« (Balada o moći), *Canti*, op. cit., str. 219 -220.

⁹ *Ovdje*.

**ZAKLJUČNI GOVOR DON GIUSSANIJA
NA DUHOVNIM VJEŽBAMA 2001.
»ABRAHAM: RAĐANJE JA«***

Mogao sam pratiti vaš put na način na koji mi Gospodin to dopušta, s više ograničenja i više napora nego prije. Ali sve u našem životu je Božji put. U svakom slučaju ne postoji ništa drugo što naše srce priprema da postane moralno spremno i uvijek sposobno da trpi za ono za što ga je Bog stvorio.

Ali kako vas ne bi dulje zadržavao, danas ću vam reći da postoji samo jedno što nikad ne smijemo zaboraviti (ne smijemo propustiti ovu priliku). Moramo moliti, u doslovnom smislu te riječi, znači preklinjati Onoga kome pripadamo da Njegov poziv ne bude uzaludan.

Pozvani smo svaki dan, svaki sat, svake minute, svaki trenutak smo pozvani. Zapravo, ono što označuje, što definira „ja“ u usporedbi sa svim drugim ljudskim stavovima, ono što obilježava „ja“ upravo je svijest da je ono odnos s Beskonačnim. Na primjer žena kad šiva ili kad u kuhinji priprema jelo, odnos je s Beskonačnim. Ono što obilježava čovjeka je ta paradoksalna situacija između malenkosti koja on jest, između neznatne, prolazne stvari koja on jest i odnosa koji je njegova bit, njegovog konstitutivni odnos,a to je odnos s Bogom.

Ali sad se ne bih htio vratiti na ono što smo već zajedno ponovili. Želim jednostavno reći: molimo, molimo, jer to čovjek može uvijek, bilo koji rad da obavlja. To je nakana, otvara čovjeka nakani, kao kad jedan kišni dan sunce probije kroz oblake i obasja sve, tako ta nakana baca svjetlo na sve što jesmo i što činimo.

Zadnje vrijeme sam s dubokim ganućem otkrio „strelovitu“ molitvicu, kako se naziva, najpotpuniji izraz koji je moguće zamisliti s kršćanskog gledišta: »Dođi Duše presveti. Dođi po Mariji«. *Veni Sancte Spiritus. Veni per Mariam*. Ponavljajte tu molitvu svaki dan, svaki sat, svaki trenutak kad Gospodin izabere da vam dođe u susret: to je trenutak u kojem se sve ponovo povezuje i osvaja, trenutak u kojem na tajanstveni način sve postaje ujedinjeno i lijepo.

Veni Sancte Spiritus, jer *Spiritus est Dominus, Spiritus est Deus* (Bog je Duh, Duh je Bog). Duh je Bog kojem mi pripadamo. Jer duh je svijest o sebi; ako se ona ispravno koristi, omogućuje nam da razumijemo: čovjek shvaća da pripada, da je on pripadnost Drugome. On pripada Prisutnosti, Prisutnosti koja je ovdje, ali je tajanstvena. (tajanstvena jer nije naša; u izvjesnom smislu nije naša jer potiče iz drugog izvora, ne potiče od nas).

»Dođi Duše presveti« u sve što radim, »Dođi Duše presveti« u svaki moj trenutak.

Veni per Mariam, to je doista... Marija je doista ono najljudskije i najuvjerljivije što je Bog učinio u svom djelovanju za ljude.

Veni per Mariam. Pomislimo na put te žene i način na koji ona trajno ostaje u povijesti! Ali očito je da to dolazi od Boga, temelj njezine pripadnosti je u Bogu. S druge strane, Marija je potpuni čovjek, punina čovjeka, koji je uzvišen do te mjere da postaje sredstvo potrebno za naš odnos s Bogom (potrebno, ne u neposrednom, već u dubljem smislu riječi). *Per Mariam*, jer ona nije počinila grijeha, Bog nije dopustio da bude izložena napadu demona koji se suprotstavlja istini. Djevica čista i lijepa: ljepota je znak, a ona je gotovo sakramentalni znak ljepote za koju je Bog stvorio svijet.

Zadovoljan sam da sam vam ostavio tu „strelovitu“ molitvicu, tu slavu koja iskrsava iz našeg kršćanskog života, *Veni sancte Spiritu, Veni per Mariam*. Neka *Veni per Mariam* postane pomoć, psihološki jasni oslonac, jer je duboko ukorijenjen u podrijetlu ljudske naravi.

* Duhovne vježbe Bratstva Comunione e Liberazione, 18-20 svibnja 2001. Rimini.

Želim vam da ta molitva, taj poriv iskrenosti i jednostavnosti svakodnevno nalazi prostora u vašim srcima, te da stalno podsjeća našu ljudsku stvarnost da se treba promijeniti u skladu s onim vrhunskim redom za koji smo stvoreni. To je sudbina, ono što nam često nedostaje, ali što ni jedan trenutak ne prestaje djelovati. Bog ne može ni trenutak prestati da bude izvor naše sreće, onoga što smo u stanju učiniti.

**ZAKLJUČNI GOVOR DON GIUSSANIJA
NA DUHOVNIM VJEŽBAMA 2002.
»ŽIVEĆI U TIJELU, ŽIVIM U VJERI U SINA BOŽJEGA«***

One večeri Isus je prekinuo put u selo gdje se bio uputio, jer se čuo glasan plač žene, krik bola koji je prodirao u srce svih prisutnih, ali koji je prvenstveno taknuo Isusovo srce.¹⁰

»Ženo, ne plači!«.¹¹ Nikad prije Isus nije vidio ni upoznao tu ženu.

»Ženo, ne plači!« Kakvu podršku su za tu ženu mogle imati Isusove riječi?

»Ženo, ne plači!« kad ulazimo u kuću, kad idemo prema tramvaju, kad ulazimo u vlak, kad gledamo red automobila na cesti, kad mislimo na mnoštvo stvari koje zanima milijune i milijune ljudi, stotine milijuna ljudi... Kako je presudan pogled koji je dijete ili netko odrasli upravio na onog čovjeka koji je s grupom ljudi prolazio putem, ali koji nikad prije nije vidio tu ženu. On se unatoč tome zaustavio kad je zvuk, odjek plača dopro do njega! »Ženo, ne plači!«, kao da je nitko nije poznao potpuno, dublje, odlučnije od Njega!

»Ženo, ne plači!« Kao što sam vam prije rekao, kad vidimo sve kretanje svijeta u čijoj rijeci, u čijim potocima svi ljudi sreću život, postaju svjesni života, onda pitanje koje se nameće jest kako je bilo moguće dospjeti do te novosti. Novosti koja se sastoji u tome da su sreli tog čovjeka kojega nikad prije nisu vidjeli, koji pred bolom žene koju vidi prvi put kaže: »Ženo, ne plači!«. »Ženo, ne plači!«

»Ženo, ne plači!«: to ukazuje na srce kojim bismo i mi trebali gledati sve, stajati pred tugom, patnjama svih ljudi s kojima dolazimo u dodir, na cesti ili na putovanju, na našim putovanjima.

»Ženo, ne plači!«. Kako je nezamislivo da Bog – »Bog«, Onaj koji u ovom trenutku stvara cijeli svijet – gledajući i slušajući čovjeka može reći: »Čovječe, ne plači!«, »Ti, ne plači!«, »Ne plači jer nisam te stvorio za smrt nego za život! Stavio sam te u svijet i stavio sam te u veliku zajednicu ljudi!«.

Čovječe, ženo, djevojko, mladiću, ti, vi, ne plačite! Ne plačite! Postoji pogled i srce koje prodire do srži kostiju, ljubi vas sve do vaše sudbine, pogled i srce koje nitko ne može izbjeći, nitko ga ne može onesposobiti da reče što misli i što osjeća, nitko ga ne može onemogućiti!

»*Gloria Dei vivens homo*«.¹² Slava Boga, veličina Onoga koji stvara zvijezde na nebu, koji kap po kap stavlja u more sve plavetnilo koje ga definira, ta slava je živi čovjek.

Ne postoji ništa što može zaustaviti ovaj neposredni polet ljubavi, privrženosti, poštovanja, nade. Jer On je postao nada za svakoga tko Ga je vidio, tko je čuo riječi: »Ženo, ne plači!«, tko je čuo Isusa da govori: »Ženo, ne plači!«.

Ništa ne može zaustaviti sigurnost tajanstvene i dobre sudbine!

Zajedno smo da bismo jedni drugima rekli: »Nisam te nikad vidio, ne znam tko si, ali ne plači!«. Jer iako se čini da je plač tvoja neizbježna sudbina: »Čovječe, ne plači!«

»*Gloria Dei vivens homo*«: slava Božja – zbog koje Bog stvara svijet, svemir – je čovjek koji živi, svaki čovjek koji živi: čovjek koji živi, žena koja plače, žena koja se smije, dijete, majka koja umire.

»*Gloria Dei vivens homo*«. To je sve što želimo, da slava Božja postane očita cijelom svijetu, da dotakne sva područje svijeta, lišće, sve lišće cvijeća, sva ljudska srca.

Nismo se nikad vidjeli, ali to je ono što vidimo i osjećamo među nama.

Ciao!

* Duhovne vježbe Bratstva Comunione e Liberazione, 3-5 svibnja 2002., .

¹⁰ Usp. Lk 7,11-17.

¹¹ Lk 7,13.

¹² Sveti Irenej iz Liona, *Contro le eresie* (Protiv hereza), IV, 20, 7.

**DON GIUSSANIJEVI GOVORI
NA DUHOVNIM VJEŽBAMA 2004.
»ČOVJEKOVA SUDBINA«***

Nakon prve lekcije

Ova Carrónova lekcija bila je nešto najbolje što mi je Gospodin omogućio da razumijem na svim susretima naših vježbi. Molim vas da pitate vaše svećenike, vaše odgovorne da vam dadu napisani govor koji je održao don Carrón. To je nešto najljepše što sam čuo u svom životu, najjasniji, najljepši poziv, u kojem se cijeli subjekt milosti koju nam je Isus Krist dao sastoji u tom narodu koji će u svemu što se u životu događa, žarko željeti da objavi nešto veliko, nešto čijoj veličini nema premca.

Nadam se da će mi Gospodin dati milost da mogu sudjelovati na svim vašim skupovima i da ću na njima ponovno čuti govoriti o smislu onoga što smo danas čuli. Jer, vjerujte mi – svjestan sam da se sad ne mogu dobro izraziti, a trebao bih biti u stanju odmah reći ono što je don Carron tako dobro objasnio – mi želimo biti vjerni Isusu Kristu. Vjernost Kristu je vjernost činjenici da smisao života postoji, i da je taj smisao za svakoga od nas postao važan i vidljiv, pri čemu je impresivno vidjeti da su okolnosti života u svakom slučaju pozitivne.

Ja u svojoj situaciji mogu “izmjeriti” doprinos koji moje iskustvo može dati sudbini za koju smo stvoreni i kojoj smo usmjereni. To nije nešto posebno, nije posebna pobjeda, nego istinska pobjeda koja se sastoji u tome da objavljujemo pozitivnost svoga života. Jer Kristova pobjeda kroz njegovu smrt proizlazi iz njegovog shvaćanja života koje nije određeno slabošću i zlom, teškoćama izražavanja, ili novostima rječnika, već je na nepogrešiv način – da, nepogrešiv, – određeno pozitivnošću; činjenica da su naše vrijeme i naš život pozitivni, apsolutno je sigurna.

Da je čak i jedan nevjernik pozvan da svjedoči istinu, Kristovu pobjedu u svom životu, sigurno je nešto na što trebamo podsjećati. Mi svakodnevno trebamo podsjećati jedni druge, svakodnevno se trebamo sjećati pobjede spasenja, pobjede nad pobjedama, pobjede Kristova uskrsnuća. Kristova pobjeda će voditi naše srce da nastavi biti posrednik spoznaje koju naši suputnici u Božjem narodu, u zajednicama, u zajedništvu smiju i trebaju s nama podijeliti. Tako će pozitivnost života postati spas svega, kao što smo uvijek željeli.

Nije riječ o pobjedi koja se shvaća kao oslobođenje od smrti, već o smislu smrti u elanu života.

Molim vas da me zovete, da mi, čim možete, date priliku da se divim vašoj vjernosti, vjernosti vaše odluke, vjernosti vašoj zajednici, vjernosti našoj zajednici, jer to je zajednica koja spašava svijet.

* Duhovne vježbe Bratstva Comunione e Liberazione, 23-25 travnja 2004, Rimini.

Zaključni govor

Dopustite mi da vas pozdravim još jedan put. Što više razmišljam, to više osjećam zahvalnost prema Gospodinu i prema svakome do vas, jer tema ovih Vjezbi je tako beskrajno lijepa. Jer pobjeda Krista je pobjeda nad smrću. A pobjeda nad smrću je pobjeda koja zahvaća i život. Sve je pozitivno, sve je tako beskrajno dobro da (kad Gospodin vidi da je došlo vrijeme da to objavi) pokazat će se neizreciva ljepota za koju je ovaj svijet stvoren.

Potrebno je dakle da svatko svojom hrabrošću pridonese pozitivnosti života, tako da sve što joj se protivi, svaka patnja nađe u ovom životu pozitivni odgovor.

Posebno se nadam da pri tome možemo potaknuti Gospodina da nas rasvijetili u svemu što će nam dati da u činimo u ovim "novim" okolnostima, tako da možemo vidjeti koliko je život čovjeka u cijelosti pozitivan, duboko pozitivan u njegovoj konačnoj svrsi.

Jer život je lijep: život je lijep, to je obećanje koje je Bog dao s pobjedom Krista. Stoga je svaki dan kad ustanemo iz kreveta (bilo kakva da je naša trenutačna situacija, čak i najbolnija, najmanje razumljiva) nešto dobro što se upravo rađa na krajnjoj granici našeg ljudskog obzora.

Mi trebamo nastojati da to bude sukladno s povijesti. Moramo se potruditi da se povijest našeg života i povijest života svih naroda gleda na novi način, od početka do krajnje granice (kao što smo prije rekli), do krajnje granice te stvarnosti koja je čovjekov život. Jer ona zahtijeva novu pozornost, pozornost koja vidi i veliki dobitak koji na kraju svega očekuje ljude. Ono u čemu trebamo jedni drugima pomoći, u čemu se trebamo podržati, ono u čemu trebamo biti braća jest da prepoznamo tu krajnju pozitivnost i u najvećoj patnji; to donosi mir koji daje vedrinu našem pripadanju.

"Proučavanje" povijesti čovječanstva s nakanom da to postane jasno, postaje novi način da zahvalimo onima koji nas pred Božjom dobrotom ispunjaju neukrotivom radošću.

Svakome od vas želim da na svom životnom putu nađe dobro koje je uskrsli Krist, da nađe pomoć u onome što u ljudima budi pozitivnost koja činim razumnim da nastavimo živjeti.

Hvala Gospodinu koji je pobijedio u nama i u smrti! Pozdrav

KAZALO

Predgovor Juliána Carróna

»KRIST JE ŽIVOT MOG ŽIVOTA«	3
Ti ili prijateljstvo – 1997.	14
Uvod.....	15
»BOG SVE U SVEMU«.....	16
1. Novi početak: ontologija.....	16
2. Dvije napasti: nihilizam i panteizam.....	16
3. Postojanje „ja“	17
4. Molba da postojimo	19
5. Izbor otuđenja.....	20
»KRIST SVE U SVIMA«	22
1. Narav i sudbina čovjeka	22
2. Nasljedovati Krista.....	22
3. Bog je Otac.....	24
4. Odnos Isusa prema Ocu.....	24
5. Iz prijateljstva se rađa moralnost	26
6. Svjetlo, snaga i pomoć čovjeku	27
7. Povijest svijeta: ekumenizam i mir.....	29
Skupština.....	32
KRIST ŽIVOT ŽIVOTA.....	35
1. »Djelovao je i poučavao«.....	35
2. Prisutni događaj.....	36
Čudo promjene – 1998.	39
BOG I POSTOJANJE.....	41
1. Problem spoznaje.....	41
2. Iskustvo i razum.....	42
3. Tri teška ograničenja.....	43
4. Izopačena religioznost.....	46
5. Tradicija i karizma.....	48
VJERA U BOGA JE VJERA U KRISTA.....	50
1. Novi mentalitet.....	50
2. Vjera lišena svog sadržaja: pet »bez« modernog racionalizma.....	52
3. Nova moralnost.....	56
Skupština.....	59
»SAMO ZADIVLJENOST POZNAJE«.....	64
Krist je sve u svima – 1999.	66
RIJEČ KOJA JE PRESUDNA ZA ŽIVOT	68
1. Potreba i očevitost pripadnosti.....	68
2. Negacija pripadnosti i posljedice.....	70
3. Povijesni vid pripadnosti.....	73
AKO JE NETKO U KRISTU NOVO JE STVORENJE.....	78
1. Događaj drugačije ljudskosti.....	78
2. Svrha pripadnosti.....	81
Skupština i sinteza.....	85

Članci, pozdravni govori 2000.–2004.	90
ZAKLJUČNI GOVOR DON GIUSSANIJA NA DUHOVNIM VJEŽBAMA 2000. »ŠTO JE ČOVJEK I KAKO DA TO SAZNA«	92
ZAKLJUČNI GOVOR DON GIUSSANIJA NA DUHOVNIM VJEŽBAMA 2001. »ABRAHAM: RAĐANJE JA«	94
ZAKLJUČNI GOVOR DON GIUSSANIJA NA DUHOVNIM VJEŽBAMA 2002. »ŽIVEĆI U TIJELU, ŽIVIM U VJERI U SINA BOŽJEGA«	96
DON GIUSSANIJEVI GOVORI NA DUHOVNIM VJEŽBAMA 2004. »ČOVJEKOVA SUDBINA«	97